

MISKOLCI EGYETEM
Deák Ferenc Állam -és Jogtudományi
Doktori Iskola

dr. Deres Petronella:

**Erőszakos bűnözés, különös tekintettel az alkohol hatása alatt elkövetett
erőszakos bűncselekményekre**

PhD. értekezés

Témavezető: Dr. Lévay Miklós egyetemi tanár

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bragyova András egyetemi tanár

A doktori program: A magyar állam és jogrendszer, jogtudomány
továbbfejlesztése, különös tekintettel az európai
fejlődési tendenciákra; A bűnügyi tudományok
fejlődési irányai

Miskolc
2007.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. Az erőszakos bűnözés ismérvei.....	9
1.1 Az agresszió, az erőszak általános jellemzői.....	9
1.2 Az erőszakos bűnözés Magyarországon.....	17
1.2.1 Az erőszak büntető anyagi jogi és kriminológiai ismérvei.....	17
1.2.2 Az erőszakos bűnözés morfológiája.....	38
1.2.2.1 Erőszakos bűnözés a hatvanas évektől a kilencvenes évekig.....	38
1.2.2.2 Megállapítások a rendszerváltást követő és az ezredfordulón átívelő időszak erőszakos bűnözésének a korábbi időszakhoz viszonyított új jelenségeit illetően.....	43
2. Az alkoholfogyasztás és az alkoholkontroll	58
2.1 Az alkohol legfontosabb ismérvei és hatásmechanizmusa.....	58
2.2 Az alkoholfogyasztás nemzetközi kontextusban.....	61
2.3 Az alkoholfogyasztás Magyarországon.....	66
2.4 Alkoholkontroll.....	71
3. Az alkohol hatására elkövetett bűncselekmények büntető anyagi jogi értékelése a Btk. általános részében	82
3.1 Általános alapvetések.....	82
3.2 Szabályozástörténet.....	84
3.2.1 A szabályozás kezdetei.....	84
3.2.2. Az 1878. évi V. törvénycikk (továbbiakban Csemegi-kódex) vonatkozó rendelkezéséhez fűzött magyarázatok.....	87
3.2.3 A II. Világháborút követő időszak.....	92
3.3 A hatályos szabályozás.....	95
4. Alkohol és bűnözés kapcsolata.....	104
4.1 Az alkohol szerepe általában a kriminalitásban.....	104
4.2 Alkohol – erőszak – erőszakos bűnözés kapcsolata.....	115
5. Következtetések és megelőzés.....	134
5.1 Az alkohollal kapcsolatos erőszak hatásai.....	134
5.2 Az alkohollal kapcsolatos bűnözés, illetve erőszak megelőzése, kontrollja.....	135
5.2.1 Nemzetközi tapasztalatok és megoldások.....	135
5.2.2 Megoldási lehetőségek Magyarországon.....	146
Javaslatok.....	149

BEVEZETÉS

Az emberek társadalmi együttélését normák, előíró (preskriptív) jellegű normatív-kulturális minták szabályozzák. Többféle normarendszer él egymás mellett. Minden társadalomban bizonyos fókig rendezettek a társadalom tagjai közötti érintkezési viszonyok, ez a rendezettség az, ami e viszonyt megkülönbözteti az emberek ad hoc csoportjától. A társadalmi rend azonban a preskriptív jellegű normatív-kulturális mintákon kívül tartalmaz számos olyan kulturális mintát, amely nem nyelvi formában rögzül, hanem például rituális cselekvések vagy tárgyi szimbólumok formájában.¹ Ugyanakkor nemcsak az előíró, hanem leíró jellegű minták is szerepet játszanak a társadalmi rend szempontjából.² A társadalmi normák olyan magatartás-előírások, amelyek az előírás be nem tartása esetére valamilyen hátrányos következményt helyeznek kilátásba. E normák a lehetséges magatartások közül előírják a helyeset és a követendő, ily módon befolyásolják az emberek magatartását. Általános jellegűek, amely nem jelenti azt, hogy minden esetben mindenkivel szemben kötelezőek lennének. Mivel az emberek közötti kapcsolatok sokféle módon tagoltak, a társadalmi kapcsolatok rendszerében számos norma csak egy meghatározott viszonytípus vonatkozásában érintett egyénekre nézve lehet kötelező. A társadalom, illetve annak valamely közössége, szervezete vagy az emberekkel általában vagy meghatározott körével szemben támaszt követelményt, melyen belül azonban a normák érvényessége és kötelező ereje kivétel nélküli. Társadalmi normák csak olyan előírások lehetnek, amelyek mint elvárások reálisak, amelyeket egyes csoportok vagy egész társadalmak tagjai éreztetnek meghatározott körülmények között és amelyeket az esetek többségében ténylegesen be is tartanak vagy szankcionálnak, tehát amelyek az esetek többségében ténylegesen érvényesülnek is. A társadalmi normákra tehát a normativitás, a „Sollen” és a ténylegesség egysége jellemző.

A társadalmi együttélés során a társadalmi normák alapvető funkciói a következők:

- magatartásminta nyújtása;
- közreműködés a társadalom tagjai között keletkezett konfliktusok rendezésében;
- mások magatartása értékelésének a lehetővé tétele;
- mások magatartása „előrebecslésének” lehetővé tétele.³

¹ Badó Attila-Loss Sándor-H. Szilágyi István-Zombor Ferenc: Bevezetés a jogszociológiába. Prudentia Iuris, Miskolc, 1997. 22-25.

² Llewellyn, Karl-t idézi H.L.A. Hart: A jog fogalma című művében. (ford.: Takács Péter), Budapest, Osiris Kiadó, 1995. 11.

³ Szilágyi Péter: Jogi alaptan (kézirat). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 166-169.

A társadalmi normarendszerek több fajtája alakult ki: jogi, erkölcsi és a szokásnormák. Ezen kívül – az előzőkben felsoroltak valamelyikének (vagy mindegyikének) kontextusában – elkülönültek például a vallási normák, az illemszabályok, a politikai normák.

A jogi normák más társadalmi normákkal kölcsönhatásban érvényesülnek, megtartásukról az állam végső esetben kényszerrel gondoskodik, az erkölcsi normák megszegését a társadalom tagjai többé-kevésbé egyöntetű rosszallással, megvetéssel büntetik, a szokásnormák (pl. divat, illem) „büntetése” pedig a társadalom többi tagjai részéről megnyilvánuló erősebb-enyhébb helytelenítés. A jogi, erkölcsi és szokásnormák részben azonos tartalmúak, a jog támaszkodik más társadalmi normákra, de a jogszabályok⁴ olykor ellentétbe kerülhetnek az adott társadalom erkölcsi felfogásával vagy szokásaival.⁵

Ezek a jogon kívüli normák többnyire a társadalom különböző szubkultúrái szerint differenciáltak, a jog ezekkel kölcsönhatásban érvényesül.⁶ Ha e szubkultúrákban az irányadó viselkedési norma ellentétben áll az egész társadalomra vonatkozó normáktól, akkor annak tagja számára felmerül a kérdés: melyik rendszer normáit kövesse.

Az emberek egy része egyébként sem felel meg mindig a társadalmi elvárásoknak, viszonylag gyakran eltérnek (deviate) azoktól a szabályoktól, amelyeket követniük kellene.

A devianciát úgy határozhatjuk meg, mint olyan normáknak vagy normarendszereknek a megszegését, amelyeket egy közösség vagy társadalom jelentős része elfogad. Többnyire azért fogadjuk el és követjük e normákat, mert a szocializáció során megszoktuk, hogy így viselkedünk. Bizonyos szabályokat azonban annak tudatában tartunk tiszteletben, hogy a belőlük következő viselkedésünk helyes. A deviáns viselkedés természete és tartalma más volt a múltban, mint a jelenben s társadalmanként is eltérő jellegzetességeket mutat.⁷

A társadalom különböző csoportjaiban a deviáns magatartás nagyban függ a társadalmi fejlettség fokától, a társadalom vagy a közösségek toleranciájától, valamint attól is, hogyan reagálnak rá az emberek.

Gönczöl Katalin megfogalmazásában a devianciák az átlagostól, az uralkodó normáktól, az elvárt és még tolerált magatartási formáktól eltérő viselkedések halmazait jelentik.⁸

⁴ Egy társadalom-egy jogrendszer.

⁵ Andorka Rudolf-Buda Béla: A deviáns viselkedés szociológiájának elméleti problémái. In: Andorka Rudolf-Buda Béla-Cseh-Szombathy László (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat, Budapest, 1974. 12.

⁶ Ebben az értelemben szubkultúrának tekinthető többek között egy adott társadalmi réteg vagy vallási csoport, nemzeti kisebbség.

⁷ Giddens, Anthony: Konformitás és deviancia. (ford.: Nagy Miklós) In: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 138-175.

⁸ Gönczöl Katalin: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In: Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, 1999. 120.

A deviáns viselkedésmódok köre tágabban és szűkebben is meghatározható. A deviáns magatartásnak négy olyan alapvető típusát különböztethetjük meg, amelyek deviánssá minősítése - egyes szubkultúrák kivételével - viszonylag kevésbé problematikus és amelyek a tudományos érdeklődés főbb problématerületeit képezik. Ennek alapján a mai magyar társadalomban - illetve általában az európai kultúrájú társadalmakban - deviáns viselkedésnek tekintjük az alábbi jelenségeket:

1. bűnözés;
2. alkoholizmus és kábítószer-fogyasztás;
3. öngyilkosság;
4. mentális és lelki betegségek.⁹

A deviáns viselkedési formák nem egyformán érintik a társadalmi rétegeket, megoszlásuk általában egyenetlen. A társadalmi periférián a deviáns magatartások szinte minden formája – erőszakos, vagyon elleni bűncselekmények, öngyilkosság, alkoholizmus, ún. szerzett mentális betegségek – halmozottan fordul elő. A társadalmi okok és a reprodukciós folyamatok szempontjából a bűnözés különböző előfordulási formái némelykor közelebb állnak más deviáns viselkedésekhez, mint egymáshoz. A hagyományos erőszakos és vagyon elleni bűncselekmények, az alkoholizmus és az öngyilkosság felhajtóerői például inkább hasonlítanak egymáshoz, mint az említett bűncselekmények és a közlekedési vagy a gazdasági bűncselekmények. Lehet, hogy nagy a deviáns magatartások száma, de azok többnyire a társadalom viszonylag szűk, zárt rétegében fordulnak elő, és addig, amíg a mértékadó köröket nem veszélyeztetik, nem válnak politikai tényezővé, és így nem váltják ki a kontrollmechanizmus intenzívebb működését.¹⁰

A gyakorlati és tudományos élet figyelme a felsorolt négy területre koncentrál. Ezeket egymástól különböző jelenségként is lehet értékelni, azonban a kutatások, valamint jelen tanulmány elsősorban az integrált értelmezésre irányulnak. Nem vitatott, hogy a deviáns magatartásformák, továbbá a deviáns személyiségek esetében is megfigyelhetők összefüggések, közös okok, folyamatok, amelyek hasonlóan alakulnak a különböző deviációféleségeknél. Mindez indokoltá teszi az ide tartozó jelenségek integrált kutatását.

A deviancia okaira vonatkozóan sokféle elmélet létezik, melyeket együttesen kell figyelembe venni e jelenségek megértéséhez. A biológiai, a pszichológiai és a szociológiai

⁹ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába (szerk.: Spéder Zsolt) Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 598-628.

¹⁰ Gönczöl Katalin: Devianciák, devianciakontroll, bűnmegelőzési stratégiák. In: id. mű 119-121.

elméletek fogalmaztak meg elméleti hipotéziseket a deviáns viselkedésformák okairól.¹¹ A tisztán *biológiai elméleteket* mára elvetették, de a gondolat, hogy egyes devianciaformák kialakulását biológiai tényezők is befolyásolják továbbra is felbukkan a kutatások során.¹²

A *pszichológiai elméletek* akut feszültséghelyzetekre (frusztráció-agresszió elmélet) vagy az egész személyiségfejlődésre (pszichoanalitikus elmélet) helyezik a hangsúlyt.

A *szociológiai elméletek* (anómiaelméletek, kulturális és minősítési elmélet) nem az egyén deviáns viselkedésének okait kutatják, hanem a deviáns viselkedés társadalmi gyakoriságának magyarázatát keresik; nem az egyénben, hanem a társadalomban gyökerező okokat kívánják feltárni. A szociológia klasszikus devianciaelméletei az *anómiaelméletek*, amelyek a legkövetkezetesebben alkalmazzák azon szemléletet, mely szerint a deviáns viselkedéseknek közös gyökereik vannak. Émile Durkheim anómiafogalma szerint az anómia a társadalmi normák meggyengülésének állapota, kissé kiterjesztve a jelenséggel kapcsolatos magyarázatát, azt úgy értelmezhetjük, hogy a gyors társadalmi változások akut feszültséghelyzeteket teremtenek, általában norma- és értékzavart okoznak.¹³ Robert Merton később új anómiafogalmat vezetett be, amely szerint a deviáns viselkedések gyakoriságának különbségeit a társadalmi és kulturális struktúra sajátosságai és változásai magyarázzák meg. Devianciaelméletének alapja, az a tétel, hogy a társadalmi rétegek egyénei számára különböző mértékben hozzáférhetőek a társadalom kultúrájában elfogadott célok. Minél korlátozottabb a legitim hozzáférhetőség, annál nagyobb fokú az anómia az adott rétegben és annál nagyobb a deviáns alkalmazkodás-módok gyakorisága.¹⁴ Merton után többen további anómiafogalmakat dolgoztak ki (Srole, Cloward és Ohlin).

A *kulturális elméletek* (ezen belül legfontosabbak: a társadalmi dezorganizáció, a differenciális asszociáció és a kulturális konfliktus elmélete) szerint társadalmunk különböző csoportokból és alcsoportokból épül fel, amelyeknek megvannak a saját normái arra vonatkozóan, mi a helyes és mi a helytelen. Így azok, akik megfelelnek a deviánsnak tartott kultúra szabályainak, a saját normáikkal összhangban cselekednek, de lehet hogy ezzel megszegik a domináns kultúra normáit. Ezen elmélet szerint a bűnözés olyan kulturális értékek következménye, amelyek megengedik, sőt megkövetelik a törvénytörő viselkedést.¹⁵

¹¹ Említhető még az ún. racionális választás elmélete, amely szinte közgazdaságtani fogalmakkal magyarázza a vagyoni elleni bűnözést.

¹² Lásd: jelen dolgozat 2.1 fejezet.

¹³ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába (szerk.: Spéder Zsolt) Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 598-628.

¹⁴ Merton, Robert. K.: Társadalmi struktúra és anómia. In: Andorka Rudolf-Buda Béla-Cseh-Szombathy László (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája. Gondolat, Budapest, 1974. 45-63.

¹⁵ Adler, Freda; Mueller, Gerhard O. W.; Laufer, William S.: Kriminológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 171-187.

A *minősítési vagy címkézési elmélet* szerint nem a viselkedésen, hanem a társadalomnak, továbbá egyes erre kijelölt társadalmi intézményeknek (rendőrség, bíróság, pszichiátriai intézmény) a válaszreakcióján múlik, hogy valamilyen viselkedés vagy személy deviánsnak minősül-e. Ez az elmélet azokra a feltételekre irányítja a figyelmet, amelyek alapján bizonyos viselkedéstípusokat normaellenesnek tekintenek.¹⁶

A deviancia tehát normasértő magatartásnak számít, a deviánsokat pedig főként viselkedésük és személyiségjegyeik alapján szokták azonosítani. Azonban, ha nem teszünk különbséget az alkalmi, illetve állandó jellegű viselkedésformák között, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a mai társadalmak tagjainak nagy többsége deviáns, hiszen gyermekkorától fejlődése során, élete folyamán tulajdonképpen mindenki kipróbálja valamely módon a normáktól való eltérést. „A szocializáció feltehetően nem is mehet végbe súlyosabb patológiák nélkül abban az esetben, ha az egyén mindig ellenáll a normasértésnek. A tartós hatásoknak, mint például a szociális közeg, viszont nagy szerepe van az egyén személyiségének és a magatartásformájának fejlődésében, amely hatásokat figyelembe kell venni a deviáns minősítés megértéséhez.”¹⁷

Az elméletek szintézisét Andorka úgy fogalmazza meg, hogy az egyén deviáns viselkedésének gyökere legtöbbször valamilyen szocializációs zavar. „Az ennek következtében nem teljesen érett vagy erős személyiség nem képes a felnőtt élettel együtt járó feszültségeket elviselni. Ezek elől valamilyen devianciába menekül. A társadalom és a közvetlen környezet befolyásolja abban, hogy milyen devianciát választ. Mind a feszültséghelyzetek gyakorisága és élessége, mind a szocializációs hibák előfordulása, mind a kulturális értékek és normák nagymértékben függenek a makrotársadalom állapotától, az anómia és az elidegenedés fokától.”¹⁸

Napjainkban nem azt a kérdést kell a középpontba állítani, hogy a deviáns magatartások általában véve növekedtek vagy csökkentek-e, hanem a tendenciákat részleteiben kell értelmezni.¹⁹

¹⁶ Giddens, Anthony: Konformitás és deviancia. (ford.: Nagy Miklós) In: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 138-175.

¹⁷ Somlai Péter: Szocializáció Corvina, Budapest, 1997. 131-139.

¹⁸ Andorka Rudolf: Deviáns viselkedés. In: Bevezetés a szociológiába (szerk.: Spéder Zsolt) Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 598-628.

¹⁹ Spéder Zsolt: Változások az ezredfordulón. In: Bevezetés a szociológiába (szerk.: Spéder Zsolt) Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 629-639.

Dolgozatomban a deviáns magatartásformák közül a bűnözés egy kiemelt s külön csoportot képező típusának, az erőszakos bűnözésnek, a hazai elterjedtségében mutatkozó mennyiségi és minőségi változásait, továbbá az erőszakos bűncselekmények büntető anyagi jogi jellegzetességeit az alkohol hatása alatt elkövetett erőszakos bűncselekmények kontextusában vizsgálom. A dolgozat első nagy egységében az agresszió és az erőszak jelenségére vonatkozó magyarázatokat tekintem át, a legfontosabb erőszakelméletek s néhány új tudományos eredmény ismertetésén keresztül. Ezt követően az erőszakos bűncselekmények anyagi jogi, valamint az erőszakos bűnözés kriminológiai ismérveire, majd a rendszerváltás előtti és az azt követő időszak erőszakos bűnözésének morfológiai jellemzőinek elemző értékelésére összpontosítok. A dolgozat második egységében az alkohol legfontosabb tulajdonságainak és hatásmechanizmusának jellemzését követően az alkoholfogyasztás nemzetközi és hazai kultúrtörténetét és sajátosságait, továbbá az alkoholkontroll magyarországi megoldásait mutatom be. Az alkoholos állapotot önmagában a jogalkotó büntetőjogilag nem minősíti, de az alkohol hatására elkövetett bűncselekményt külön értékeli, szankcionálja. A dolgozat harmadik egysége az alkohol hatására elkövetett bűncselekmények – a Btk. általános részében szabályozott - büntető anyagi jogi vonatkozásait értékeli. A dolgozat negyedik egysége az alkohol és a bűnözés kapcsolatával foglalkozik. Az alkoholfogyasztás önmagában nem minősíthető deviánsnak, de a bűnözéssel összefonódva már ilyen magatartásformaként jelentkezik. Az általános összefüggések feltérképezése után az alkohol és az erőszakos bűncselekmények közötti kapcsolat természetének elemző bemutatását széleskörű nemzetközi kutatási eredmények felhasználásával végeztem el. A kutatások egy része inkább az alkoholfogyasztás és az agresszió kapcsolatára koncentrált, ezen kívül a dolgozatban figyelembe kellett venni az agresszió és a bűnözés közötti kapcsolatot is, hiszen az alkohol és agresszió kapcsolatának kimutatásából nem következik szükségszerűen a bűnözés vagy bűncselekmények elkövetése.

A dolgozat ötödik, záró egységében az alkohollal kapcsolatba hozható (erőszakos) bűnözésre adható válaszokat és megoldási javaslatokat fogalmaztam meg.

2. AZ ERŐSZAKOS BŰNÖZÉS ISMÉRVEI

„Az ember (...) anyagi és szellemi lény egyaránt. (...) Az embert éppoly téves csak biológiailag vagy csak pszichológiailag szemlélnünk, mintha csak szellemtörténetileg vizsgálnánk. Egysége éppoly rétegzett, mint a világé, amelyben él...”²⁰

2.1. Az agresszió, az erőszak általános jellemzői

Számos tudomány próbálkozott azzal, hogy eredményeivel és módszertanával hozzájáruljon az agresszió, az erőszak helyes értelmezéséhez.

Az agresszió kutatások alapvetően három csoportba sorolhatóak: az egyik csoport a gének szerepét domborítja ki, az öröklődő (ösztönös) agresszióval magyarázza a jelenséget (Freud, illetve a katarzis-elméletek), a másik csoportba tartozó kutatók a lelki élet zavaraira, a kóros személyiségstruktúrára vezetik vissza az agresszív viselkedést (Robins, Berkowitz), a harmadik csoport pedig a társadalmi környezet hatásainak tulajdonít jelentőséget (Merton).

Az agresszió gyűjtőfogalom, mely bizonyos motivációkat, gondolat tartalmakat, érzelmeket, illetve viselkedést ír körül, ami meghatározott személyekre és dolgokra irányul, s legtöbbször ártó hatással jár.²¹

Az agresszivitás, mint a fajon belüli kompetíció magatartási eszköze és minden magasabb rendű állatfaj magatartási repertoárjának része, önmagában nem tekinthető abnormálisnak, bár az emberi társadalom, amely alapvetően kooperációra épül, sokat szenved normálisnak tekinthető formáitól is.

Az agresszió biológiailag meghatározott, genetikai alapú tulajdonsága a legtöbb állatnak és az embernek is, de hangsúlyozni kell, hogy ez a genetikai meghatározottság nem jelenti azt, hogy a tulajdonság kódolva van a génekben.²²

²⁰ Hartmann, N.: Új ontológia Németországban. In: Lételméleti vizsgálódások. Válogatás kisebb írásaiból. (ford.: Redl K.), Gondolat, Budapest, 1972. 181.

²¹ Olaf, Hoffmann, S.: Aggression In: Battegay, R. et al.: Handwörterbuch der Psychiatrie. Enke, 2. Aufl. Stuttgart. 1992. 7.

²² E megállapítás kapcsán Konrad Lorenz álláspontját kell megemlítenünk, aki etológiai kutatásai során arra a meggyőződésre jutott, hogy az emberi agresszióknak öröklött tényezői vannak, és nem elég élesen különböztette meg a biológiai és az ún. kulturális agressziót, mely megállapításáért sokan – különösen a behaviorista irányzat képviselői – támadták.

Alapvetően egy etológiai fogalomról van szó: agresszióról beszélünk, ha azonos fajú egyedek erőszakkal igyekeznek egymást valamilyen erőforrás közeléből eltávolítani vagy ennek megszerzésében a másikat megakadályozni. A biológiai agresszió fontos magatartásbeli szabályozó mechanizmus, amely valamilyen formában minden magasabb rendű állatban és az emberben is kimutatható. A kulturális agresszió viszont a társadalom által szervezett ideologikus konstrukció. Az emberi agresszióknak megvannak a humán jellegzetességei s tanulással az adott kultúra befolyása alatt az emberi biológiai agresszió egészen alacsony szintre szorítható vagy nagyon magas szintre emelhető. Az agresszióknak tehát van genetikai háttere, ezért nemcsak tanulással fejlődik ki, de tanulással módosítható, esetleg el is nyomható.²³

Szabó János megállapítása értelmében, ha az emberi erőszak-megnyilvánulások alkotórészeit nézzük, akkor a viselkedés meghatározottságában való genetikai természetű részesedés (az agresszióra való hajlam), illetve a tapasztalati tényezők, a kultúra, a szocializáció együttes részvételét kell figyelembe vennünk. Amin változtatni lehet, azok általában a környezeti tényezők, a tudatosan alakítható társadalmi környezet, valamint az ezzel kapcsolatos tudati attitűdinális szféra. A természeti meghatározottság alapvetően nem változtatható, ellenben kifejeződési módjának mérhetetlen rugalmassága megadja a kultúra számára az esélyt. Így az emberi erőszak a tapasztalatokra történő reagálás során a környezeti változásokra érzékenyen működik, adaptivitása pedig a mindenkori kulturális szelekció logikája szerint alakul.²⁴

Jung szerint mind az altruizmusra, mind az agresszióra vonatkozóan léteznek örökletes tendenciák, amelyek adott helyzetben konfliktusba kerülhetnek egymással s az egyén az agresszív tendenciákat az interorizált szociális normák hatása alatt gátolja le és váltja át altruisztikus viselkedésre.²⁵

Freud sokat kritizált elmélete szerint, az agresszió a minden egyes emberen belül lakozó két ösztön összecsapásának kivetüléséből származik. A halálösztön - Tanatosz-elv -, mely az egyén ellen irányul, és tulajdonképpen nem más, mint halálvágy, a konstruktívabb Erosszal összeütközve kifelé fordul, és erőszakban fejeződik ki. Ezzel a bennünk lakozó bizonyos mennyiségű agresszív feszültséggel együtt kell élnünk, mert a civilizált társadalom

²³ Csányi Vilmos: Biológiai determináció és agresszió. In: *Educatio* 1999/4. 677-693. Csányi az emberi agresszió fajtáit 11 csoportba sorolja, amelyek közül néhány össze is vonható vagy több alcsoportra is osztható. (Rangsorral kapcsolatos, Territoriális, Tulajdonnal vagy birtoklással kapcsolatos, Frusztrációs, Explorációs, Szülői, Nevelői, Normatív vagy morális, A kívülállással szembeni, Auto-, valamint a Csoportos Agresszió)

²⁴ Szabó János: Az erőszakelmélet alapvonalai. In: *Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban.* (szerk.: Molnár Katalin) Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest, 2003. 184-200.

²⁵ Jung, C. G.: *Mélységeink ösvényein.* Analitikus pszichológiai tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1989. 99-101.

erre kényszerít minket. Ha azonban az elfojtás túlságosan erős, az a pszichés egyensúly felborulásához vezet. Ebből egyetlen kivezető út adódik, és ez a harag kimutatása vagy az agresszió kiélése.²⁶

Agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges - legtöbbször feszültséggel járó - belső rezdületek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a külvilágra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (például bosszúságot okozó ajándék küldése, valakinek intenzív elhanyagolása), akár átalakult formában is (például elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben).²⁷

Domokos Andrea rámutat arra, hogy ha történetiségében tekintjük az erőszak fogalmát, semmiképpen sem lehet leszűkíteni a jogilag szabályozott területekre, hiszen koronként és társadalmanként más és más megítélés alá estek az egyes cselekedetek. *Domokos* szerint az erőszak relatív fogalom, sok tényezőtől függ a megítélése; az erőszakos cselekményt sosem lehet a körülvevő viszonyok közül kiragadva vizsgálni, hiszen ugyanazt a következményt okozó erőszakos cselekedetet egészen más motívumok válthatják ki. Így például egy szándékos testi sérülést előidéző cselekmény, attól függően, hogy milyen társadalmi viszonyok között történik meg, többféleképpen is értékelhető. Minősíthető bűncselekménynek vagy a jogos védelem körébe eső cselekedetnek. Más a társadalmi megítélés, ha a sérülés okozása háborúban történik vagy, ha azt a rendőr jogszerű fellépése során indokolt kényszerintézkedésével okozza. Megint eltérően minősíthető például az ökölvívó mérkőzéseken okozott sérülés.²⁸

Amióta az ember túljutott azon a hiten, hogy az erőszak alkalmazása az erősebb, a hatalmasabb istenadta joga, az erőszak elszenvedése pedig az alávettettek, a gyengék számára bűneikért járó isteni büntetés, azóta számos magyarázattal próbálta az ember megokolni az erőszak társadalmi jelenlétét. *Szabó János* álláspontja szerint miközben az ember biológiai hajlamai nem szűntek meg az agresszióra, aközben az agresszió gyakorlásának társadalmi terében már nem a természeti kondíciók, hanem az azt leváltó kultúra által szállított ideológiák, motívumok, célok, eszközök, stb. feltételrendszere működik és alakítja át azt emberi erőszakká. Az emberi erőszak abban az egyensúlyvesztésben realizálódik, amelynek során a kulturálisan kifejlesztett eszközöket adja a társadalmi fejlődés az emberek kezébe, de

²⁶ Lásd: Freud, Sigmund: Die Zukunft einer Illusion. In.: Gesammelte Werke (GW), Fischer, Frankfurt a.M., XIV. 1966.

²⁷ Hárdi István: Az agresszió képi kifejezése. In: Magyar Tudomány 2006/1. 12-25.

²⁸ Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova Magyarország Kft., Budapest, 2000. 19.

nem teszi kulturálisan hatékonyvá azokat az inadekvát felhasználási stratégiák kialakításában.²⁹

Kerezi Klára meghatározásában agresszió alatt a köznapi értelemben és társadalmi vonatkozásban ok nélküli támadást vagy tettegességet, erőszak alatt pedig általában súlyos agresszív viselkedést értünk. Emberi agresszió pedig minden olyan társas jelenség, amely belső vagy külső eredetű konfliktusok megoldási eszközeként szolgál.³⁰

Az erőszak előfordulási igen sokfélék. Beszélhetünk hétköznapi, legális és illegitim erőszakról. Az erőszak lehet nemzetközi (államok között, pl.: világháborúk) vagy országon belüli (pl. forradalom, függetlenségi háború).

Az erőszakváltozatok között azonban átmenetek vannak, együtt jelentkezhetnek, a hétköznapi erőszak erőszakos jellegű szabálysértésbe, bűncselekménybe torkollhat, egyik alapjává válhat a másiknak.³¹

Az agresszió determináltsága kettős: társadalmi, és biológiai. Mint az erőforrásokért való versengés eszköze, természetesen nem választható el a szociális tényezőktől, ugyanakkor viszonylag jól ismert anatómiai, idegéletani és hormonális jelenségek állnak a háttérben. Bizonyos mértékig és bizonyos körökben vitatott, hogy melyik faktornak mekkora jelentősége van. Leegyszerűsítve két lehetőséggel állunk szemben:

- az agresszióknak (mint minden más jelenségnek az éhségtől a verejtékezésig) megvannak a biológiai alapjai, de ezek a biológiai jelenségek csak levezénylik a magatartást, és nem határozzák meg, hogy mikor jelenjen meg és milyen erős legyen;
- az agressziót ugyan pszichikai vagy társadalmi konfliktusok idézik elő, de a konfliktusok sokféleképpen feloldhatók, és tisztán biológiai tényezők határozzák meg azt, hogy egy adott pillanatban a válasz agresszív vagy másmilyen legyen.

Számos konkrét bizonyíték van arra, hogy az agresszió társadalmi és biológiai tényezői szorosan összefonódnak. Hosszú ideje példaként szolgál, hogy a rossz körülmények között felnövő és bántalmazott gyerekekből agresszív felnőtt lesz. Azonban bár az agresszív felnőttek zömét valóban bántalmazták gyerekkorukban, de nem minden bántalmazott

²⁹Szabó János: Az erőszakelmélet alapvonalai. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. (szerk.: Molnár Katalin) Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest, 2003. 184-200.

³⁰ Kerezi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, 1999. 155-171.

³¹ Bakóczy Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001. 71.

gyerekből lesz agresszív felnőtt, sőt többségükből nem lesz az. Az ellentmondást korábban azzal magyarázták, hogy egy gyereket sokféle bántalom érhet (fizikai bántás, megszegyenyítés, szeretethiány), és hosszú távú hatásokkal csak akkor kell számolni, ha ezek halmozottan jelentkeznek.³²

Egy 2002-ben megjelent tanulmány azonban arra utal, hogy az agresszív természet kialakulását egy gén hatása is segíti: a megoldás a (noradrenalin bontó) monoamino oxidáz A (MAOA) génjének polimorfizmusában keresendő. Az eredményekből bebizonyosodott, hogy csak azokból a bántalmazott gyerekekből lesz agresszív felnőtt, akiknek MAOA aktivitása genetikai okokra visszavezethetően alacsony, ezért noradrenerg rendszerének aktivitása magas. Azoknál a férfiaknál, akiknek alacsonyabb a monoamin-oxidáz-A szintjük és gyerekkorukban bántalmazták őket, nagyobb a valószínűsége, hogy erőszakos, illetve antiszociális természetű lesz. Ennek a kutatás szerint feltételezhetően az az oka, hogy ezek a személyek stresszhatásra kevésbé képesek neurotranszmitter-szintjüket redukálni, s ezáltal kevésbé tudják kontrollálni agresszív reakcióikat. A MAOA-t, és a noradrenerg rendszert már korábban is összefüggésbe hozták az emberi és állati agresszivitással, de nem hozták összefüggésbe társadalmi tényezőkkel. Ez a példa kitűnően illusztrálja, hogy az agresszió társadalmi és biológiai tényezői szorosan kapcsolódnak egymáshoz, és hogy a biológiai jelenségeknek komoly társadalmi hatásai vannak.³³

Amy R. Murrell és munkatársai kutatásukban arra keresték a választ, hogy vajon az agresszív szülők az erőszakos magatartás technikáit is „átörökítik”-e gyermekeikbe, e téren is modellként szolgálnak-e a gyermekek számára. A kutatók a lőfegyverrel vagy késsel elkövetett erőszakos cselekményeket vizsgálták, és azt próbálták kideríteni, hogy az ilyen eszközökkel történő támadás vagy fenyegetés magatartásmintája „áthagyományozódik”-e egyik generációról a másikra. A kutatás során 362 – 18-65 éves - olyan férfi esetét vizsgálták meg, akik családjukon belül követtek el valamilyen erőszakos cselekményt. Az alanyok 85%-a afrikai-amerikai volt. A kutatók három dolgot vizsgáltak:

1. a támadó késsel vagy lőfegyverrel megfenyegette-e feleségét vagy élettársát;
2. a támadó késsel vagy lőfegyverrel megtámadta-e feleségét vagy élettársát;
3. az alany tanúja volt-e 16 éves kora előtt saját családjában ilyen eseménynek.

³² Haller József-Halász József-Mikics Éva: Agresszió és stressz: okok és mechanizmusok. In: Magyar Tudomány 2003/8. 957-972.

³³ Caspi, Avshalom; McClay, Joseph; Moffitt, Terrie. E.; Mill, Jonathan; Martin, Judy; Craig, Ian W.; Taylor, Alen; Poulton, Richie: Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children. In: Science Vol. 297 Iss. 5582., 2002. 851-854.

A kutatás eredménye szerint a feleségükre támadó férfiak 7%-a volt tanúja gyermekkorában a szülei közötti fegyveres erőszaknak és ezeknek a férfiaknak 83%-a felnőttként maga is elkövetett hasonló cselekményt.

Kapcsolat a gyermekkorban megtapasztalt erőszak (szemtanújává válás) és a felnőttkori fegyveres fenyegetés/erőszak alkalmazása között

Fenyegetés vagy támadás szemtanúja	Fenyegetés vagy támadás		Össz.
	Igen	Nem	
Igen	20 (83%)	4 (17%)	24
Nem	185 (55%)	153 (45%)	338
Össz.	205 (57%)	157 (43%)	362

Forrás: Relationship between childhood witnessing and adulthood threat/use of a weapon Behaviour and Social Issues. Volume 14 No. 2., 2005.

Az eredmény azt mutatja, hogy a családon belüli erőszakot a vizsgált módon elkövető férfiak igen nagy része ugyanazt a „technikát”, módszert használja, amit gyermekkorában a szüleitől látott. Ugyanakkor a kutatás azt is megállapította, hogy a vizsgált körben a felnőttek nagyobb része nem tapasztalt ilyen erőszakot otthon, ő maga mégis ilyen módszerrel (késsel vagy lőfegyverrel) alkalmazott erőszakot (fenyegetést) felesége (élettársa) ellen. Ez utóbbi esetekben a kutatók véleménye szerint nagy szerepe lehet a kortársaktól érkező magatartásmintáknak, amely ezúttal azonban nem képezte a vizsgálat tárgyát.

A kutatás rámutat arra, hogy nagy figyelmet kell fordítani azokra a gyermekekre, akikről tudjuk, hogy a szülei közötti fegyveres agresszióknak tanúi voltak, mert a vizsgálat alapján úgy tűnik, hogy ezek a gyermekek a látott agresszív módszereket megjegyzik és felnőttként maguk is alkalmazzák. Megelőzőként szükséges lenne ezeket a gyerekeket a konfliktuskezelés más (nem erőszakos) és hatékony módjaira még idejében megtanítani.³⁴

Az erőszakelméletek fontos részét képezik a médiakutatások. A tömegkommunikáció kiterjedtsége révén nap, mint nap értesülünk az erőszak-jelenségek széles spektrumáról. Azzal

³⁴ Murrell, Amy R.; Merwin, Rhonda M.; Christoff, Karen A.; Henning, Kris R.: When Parents Model Violence: The Relationship Between Witnessing Weapon Use as a Child and Later Use as an Adult. In: Behaviour and Social Issues. Volume 14 No. 2., 2005. 128-133.

kell szembesülünk, hogy mindennapjainkban az erőszak érzékelése napi élményként jelentkezik és ennek következményeként mind szélesebb rétegekben jelenik meg az ellene való védekezés reménytelenségének érzete, illetve a kultúra biztonság-stabilizáló intézményrendszerével szembeni bizalmatlanság.³⁵

Ez utóbbi következményekben nyilvánul meg a média, a televíziós erőszak legártalmasabb hatása: a befolyásolás és az áldozattá válás. Az erőszak látványa „segítségével” az emberekben kifejlődik a bizonytalanság, az áldozattá válástól való félelem érzése.

Egy az Amerikai Egyesült Államokban lezajlott többéves kutatás kimutatta, hogy a tévéprogramok 40%-ában, az exportra kerülő adások 49%-ában az erőszakos téma dominál. A kereskedelmi csatornák érdeke, hogy minél alacsonyabb költségek mellett minél magasabb nézettséget, minél nagyobb közönségszámot tudjanak felmutatni. A fő értékjelző az „ezer főre jutó költség”, mely formulában az erőszak jelentős szerepet kap. Az erőszak ilyenkénti képi megjelenítése hozza a nyereséget a világpiacon és bár ezzel szemben kimutatható egyfajta relatív népszerűtlenség az amerikai piacon és valóban nem ezek a műsorok az egyedüli meghatározók, mégis a legjobban elterjednek, a nagyközönség kultúrájának részévé válnak. A kutatás rámutatott arra, hogy az erőszakkal teli média a világgal szemben túlzott félelmeket fejleszt ki.³⁶

Ahogy *Csányi Vilmos* is megjegyzi, érdekes jelenség, hogy az emberek általában elítélik az agressziót, a tömegfogyasztásra szánt média mégis tele van ilyen cselekményekkel. Ennek *Csányi* szerint nem az az oka, hogy az emberek annyira szeretik az agressziót, hanem éppenhogy rendkívül érzékenyek annak különböző megnyilvánulásaira. Még a képernyő előtt is aktiválódnak biológiai ösztönei, drukkol az agresszió áldozatának, de az is lehet, hogy a jogosnak ítélt ügy érdekében a támadóval érez együtt. Ezt az érzékenységet használják ki a média írói, szerkesztői a figyelem felkeltésére. Sokan a média hatására úgy érzik, hogy állandó agresszív fenyegetettségben élnek és életük tele van agresszióval. *Csányi* szerint ez azonban csak látszat, az emberi agresszió az állatokhoz viszonyítva ritkán előforduló jelenség.³⁷

³⁵ Szabó János: Az erőszakelmélet alapvonalai. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. (szerk.: Molnár Katalin) Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest, 2003. 184-200.

³⁶ Gerbner, George: La Télévision américaine et la violence. In: Le Debat No 94.. 1997. 162-169.

³⁷ Csányi Vilmos: Az agresszió biológiai háttere. In: Belügyi Szemle 2000/7-8. 14-28.

Hartai László is úgy véli, hogy az óriási dózisban adagolt képernyős agresszió egyetlen valóságosan bizonyítható következménye a félelem fokozódása.³⁸

Az ENSZ oktatási, tudományos, kulturális és kommunikációs szervezete ugyanakkor 1998-ban egy tanulmányt tett közzé, amelyben azt vizsgálta, milyen szerepet játszik a média a tizenkét éves gyerekek életében. A vizsgálat – sok más elődjéhez hasonlóan – arra a megállapításra jut, hogy a média által közvetített agresszivitás az erőszak kultúráját erősíti: az erőszakmentes megoldások helyett az erőszakot teszi sikeres és kívánatos életstratégiává. A tanulmány szerint a gyerekek 40 százaléka nem tudott különbséget tenni a médiában látott jelenetek és a saját élettapasztalatai között. A tanulmány alapjául szolgáló vizsgálat szerint Európában gyakorlatilag minden gyerek (99 százalék) hozzáfér a televízióhoz. A világban ez az arány 93, de Afrikában is 83 százalék. A gyerekek átlagosan három órát töltenek naponta a televízió előtt, otthoni tanulásra két órát, játéokra, a barátaikra másfél, olvasásra 1,1 órát fordítanak. Példaképeik közt első helyen (30 százalékban) az akciófilmői hősei állnak, őket a rockzenészek követik 18,5 százalékkal. *Ingusz Iván* pszichológus véleménye szerint a nyílt erőszak a mai világnak a jelensége, amelyet a filmek részint közvetítenek, részint föl is erősítenek. *Balassa Péter* esztéta az amerikai tömegfilmekben megjelenő erőszakról úgy vélekedik, hogy e filmek minden pillanatban azt sugalmazzák, hogy „igen, ebben élsz, vedd tudomásul és bírd ki, de azért ne vedd készpénznek az abszolút túlerőt. Az erőszak a törvény. Tanulj meg úgy félni, hogy ne dögölj bele. Féken tart, mikor azt mondja, hogy fogadd el, ha a világ ilyen, és fektesd az energiáidat a lehetséges túlélési technikákba. A végső sugallat és kíváncsi azonban, ami e mögött van, az, hogy mindenki legyen egyforma. Ez is szocializáció, de egy olyan társadalomé, amely a félelmet, az erőszakot és a legprimitívebb egyenlőséget teszi létalapjává”.³⁹

Végeredményben elmondható, hogy az erőszakon igen gyakran különböző jelenségeket értünk, az egyes megközelítések más-más megoldást kínálnak az erőszak értelmezésére.

³⁸ Hartai László: A mozgóképi szövegkörnyezet, mint a képernyős erőszak rejtőzködő démona. In: *Educatio* 1999/4. 788-801.

³⁹ Mihancsik Zsófia: A kígyó mérge. In: *Filmvilág* 1998/5.

1.2 Az erőszakos bűnözés Magyarországon

1.2.1 Az erőszak büntető anyagi jogi és kriminológiai ismérvei

Az erőszakos bűnözés, mint társadalmi jelenség, a bűncselekmények egy sajátos csoportját képezi, amelyek nagyságrendileg a vagyon elleni bűnözés mögött helyezkednek el, minőségét, elkövetési módját, következményeit tekintve azonban a legveszélyesebb szándékos bűnözési cselekménykategória. Tágabb értelemben ide tartozik minden olyan erőszakos cselekmény, amely a büntetőjog által védett jogtárgy ellen irányul. A Büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: Btk.) egyes fejezeteiben elhelyezett kiemelkedő veszélyességű szándékos bűncselekmények törvényi tényállásaiból kiindulva azt látjuk, hogy büntetőjogunkban a fogalom nem kellően körülhatárolt.

A római büntetőjogban az erőszakos bűncselekmények általános jellemzője, hogy erőszak, fizikai kényszer, lelki kényszer alkalmazásával valaki más jogának korlátozása révén kívántak az elkövetők meg nem engedett előnyhöz jutni.⁴⁰ Ulpianus meghatározásában az erőszak az akarattal szembe helyezett kényszerítés valamely azonnal vagy eljövendő veszélytől való félelem miatt, a lélek megrettentése által. A rómaiak különbséget tettek minősített (heves vagy testi) és egyszerű erőszak között. A jogos erőszak eseteinek (a coercitiós jog alapján engedélyezett erőszak vagy a jogos önsegély) kivételével a hatóság gondoskodott annak korlátozásáról; az erőszak, a fegyveres erőszak és a megfélemlítés eszközeinek tilalma már a praetori jogban kialakult, melyeket a praetor deliktummá is minősített. Az edictumokban, illetve törvényekben (Lex Iulia de vi publica, Lex Iulia de vi privata) rögzített erőszakos cselekménynek – „köz”-, illetve „magánerőszak” - tekintették többek között:

- ha serdült ember nyilvános gyülekezetbe fegyverrel ment,
- ha valaki például házában fegyvereket halmozott fel (kivéve ha ezt pl. vadászat céljából tette),

⁴⁰ Az élet elleni bűncselekmények erőszakos jellege természetesen a római korban sem vitatható, de ezek a rómaiak által erőszakos bűncselekményeknek tekintett tényállásokon kívül estek. Önállóan rendelkeztek az élet elleni bűncselekményekről, ezen belül is a gyilkosságról, a crimen inter sicarios-ról (ölésre alkalmas fegyverrel való „járás”), a calumniáról (főbenjáró váddal való visszaélés), a mérgekeverésről, a mágikus gyilkosságról, a parricidiumról (szülők, rokonok meggyilkolása) és a tűzvész vagy hajótörés okozásáról. Szintén külön, az Iniuria körében, rendelkeztek például a test bántalmazásának bizonyos esetiről (tagcsonkítás, szabad emberen elkövetett csonttörés).

- ilyennek minősült a felfegyverkezve elkövetett rablás, tanyák csoportos elfoglalása vagy fiúnak, lánynak, illetve asszonynak erőszakkal nemi közösülésre kényszerítése, továbbá más szándékos bezárása vagy személyes szabadságától való megfosztása is,
- az igazságszolgáltatás rendjét fenyegető tényállások nagy része (pl.: aki hatósági hatalmával visszaélve bármit személyesen magának vagy a köz részére zsarol vagy magisztrátus lévén római polgárt fellebbezésére tekintet nélkül kivégeztet, testi fenytékkal sújt, kínoztat, bíróknak per vitelére vagy megszüntetésére kényszerítése),
- enyhébb cselekménynek (magánerőszak körébe esőnek) tekintették azok tettét, akik csoportosan, de fegyver nélkül bántalmaztak valakit vagy tettek rajta erőszakot, de ugyanez volt a vád akkor is, ha bántalmazás nem történt és csak a személyi javakban esett kár.⁴¹

Az általános értelemben vett erőszakfogalom nem azonos a büntető anyagi jogban használatos definícióval, a büntetőjogon belül is az egyes „erőszak-tartalmú” bűncselekményeknél eltérő magatartást jelöl.

Köznapi értelemben erőszak alatt – az erő fizikai fogalmából kiindulva – testi erőhatás kifejtését, alkalmazását értjük⁴², amely személyre és dologra egyaránt irányulhat.

Általában a közvélekedés fizikai erőszakot mindig valamilyen jogellenes, jogtalan természetű cselekménynek tekint. Különbséget kell tennünk azonban az ún. legitim (jogos) és az illegitim (jogellenes) erőszak között. A legitim erőszak mindig valamilyen elismert társadalmi normán alapul (mindig a konkrét helyzet vonatkozásában kell vizsgálni az alkalmazott erőszak jogosságát)⁴³, amennyiben ilyen körülmény nem állapítható meg az erőszak jogtalanának tekintendő, amely ellen a hatóságnak joga és kötelessége fellépni.

Legitim erőszaknak tekinthető például:

- az állam egyes szervezeteinek (rendőrség, határőrség) erőszakos jellegű – jogszabályban rögzített feltételek mellett tanúsítható - cselekménye;
- a jogos védelem, végszükség keretében alkalmazott erőszak;

⁴¹ Zlinszky János: Római Büntetőjog. (kézirat) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 125-130.

⁴² Bíró Endre (szerk.): Magyar jogi kishoztár. KJK, Budapest, 1996. 146.

⁴³ Hannah Ardent politikai filozófiájának az On Violence c. művében kifejtett alapkategóriái (hatalom, fizikai és természeti erő, tekintély, erőszak) körében az erőszakot prepolitikai jelenségnek tekint, amely mindig valamilyen célra irányul s ez a cél egyben az erőszak igazolását is jelenti. A legitimitás és igazolás kérdéseit körüljárva azt a megállapítást teszi, mely szerint a hatalomnak nincs szüksége igazolásra, annak legitimitása konszenzuson alapul, abból ered, hogy emberi lények összegyűlnek és együtt cselekszenek. Végső következtetése, hogy bár az erőszak igazolható, de sohasem lehet legitim. In: Hannah Ardent: On Violence. New York, Harcourt, Brace and World, Inc., New York 1969. 52.

- az egyes sportágakban a versenyszabályok betartása mellett – bizonyos kereteken, mértéken belül - alkalmazott erőszak, amely adott esetben a munkavállaló sportoló kötelessége is (pl.: box, karate, vízilabda);
- sőt, akár a régebbi időkből a párbaj során - szabályainak betartásával - elkövetett, akár végzetes, testi sérülés okozása is említhető.

Az erőszakos bűncselekmények alapvető ismérvének azt a kézenfekvő körülményt lehet tekinteni, hogy e bűncselekményekben az elkövető céljának megvalósítása érdekében erőszakot alkalmaz.⁴⁴ A büntetőjog az olyan erőszakos magatartásokat, cselekményeket nyilvánítja bűncselekménnyé, amelyek a büntetőjog által védeni hivatott jogtárgyak ellen irányulnak.⁴⁵

A személy vagy dolog elleni erőszakos magatartásokkal szemben a büntetőjogilag védett jogtárgyak köre egyértelműen behatárolható, azonban a cselekmény veszélyessége szempontjából nem mindegy, hogy az embertől eredő erőszakos támadás személy vagy dolog ellen irányul. Fokozott ugyanis a cselekmény veszélyessége, ha az elkövetőnek az emberi ellenállás leküzdésével kell számolnia és célja eléréséhez a sértett fizikai (pszichikai) állapotára fejt ki erőszakos jellegű cselekménynek minősíthető behatást. A kizárólag dolog elleni erőszakos magatartással elkövetett vagyon elleni bűncselekményeknél (dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás, rongálás) az elkövető szintén fizikai erőszakot alkalmaz, de ezáltal nem sérti a dolog megóvásában érdekelt sértett fizikai állapotát, személye ellen nem fejt ki erőszakos magatartást.

A fentiek alapján vizsgálatom során erőszakos bűncselekményeknek kizárólag a személy ellen irányuló erőszakos cselekményeket tekintem, amikor az embertől eredő célirányos erő más személyre irányul.

A személy elleni erőszak eredeti jogi jelentését vizsgálva azt látjuk, hogy a kifejezés valamely kényszerállapot előidézésére irányuló testi erő kifejtés megjelölésére szolgál.⁴⁶

A személy elleni erőszak irányultságára figyelemmel tisztázni kell a kényszer, a kényszerítés, valamint a fizikai és a pszichikai erőszak (fenyegetés) definíciós jellemzőit.

⁴⁴ Vigh József - Gönczöl Katalin - Kiss György - Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973. 11.

⁴⁵ Ugyanakkor például – a már említett - adott sportágban (pl.: box, vízilabda) a versenyszabályok betartása mellett tanúsított - meghatározott mértékű - erőszakos magatartás, amely egyébként büntetőjogi törvényi tényállás kerete közé illik (testi sértés), büntetőjogilag a büntethetőség akadályát képezi, kizárja a cselekmény jogellenességét.

⁴⁶ Schultheisz Emil: A nemi erkölcs elleni büntettek de lege lata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 22., illetve ugyanezen megállapítás található Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai c. művében Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 393.

A hatályos Btk. az általános részben és a különös részben is tartalmazza a „kényszer” („kényszerítés”), valamint a „fenyegetés” fogalmát: az általános részben szabályozott egyfajta büntethetőségi akadályként /büntethetőséget kizáró okként/, továbbá egy konkrét különös részi tényállásként, valamint az e tényállásból deriválódó egyes különös részi tényállások elemeként. Az „erőszak” kifejezés kizárólag a különös részi tényállásokban fordul elő.

A *kényszer*, mint büntethetőséget kizáró ok, rendszerint *erőszakban* nyilvánul meg.⁴⁷ A kényszer fogalmát a törvény nem határozza meg, azt a bírói gyakorlat lényegében a más testére kifejtett fizikai ráhatással azonosítja, de ettől eltérő esetek is előfordulhatnak. Ilyen pl., ha valakit bezárnak, mozgássérültnek elveszik a segédeszközét azért, hogy ne tudja a szükségszerű magatartást tanúsítani. Nem feltétel, hogy az erőszakot azzal szemben alkalmazzák, akit a meghatározott bűncselekmény elkövetésére akarnak rávenni, de az erőszaknak evégett kell történnie.⁴⁸ „Az általános részben szabályozott kényszerítés esetében a kényszer (vagy fenyegetés) hatásának van tehát jelentősége.”⁴⁹ Az új büntető törvénykönyv általános részének koncepciója szerint a hatályos Btk.-ban „kényszer és fenyegetés” címmel jelölt büntethetőséget kizáró ok elnevezése valószínűleg „erőszak és fenyegetésre” változik, mely változást a fogalmi pontossággal indokolják. Eszerint a változás nem csupán stiláris, hanem a kizáró ok természetét is jobban tükrözi.

A különös részben a kényszerítés-erőszak-fenyegetés tényezők a büntetőjogi felelősség feltételeként jelentkeznek.

A *kényszerítés*, mint különös részi tényállási elem (elkövetési magatartás), az elkövető olyan külső ráhatását jelenti a sértettre, amely őt a cselekvési szabadságától megfosztja vagy abban korlátozza. A kényszerítés az egyes tényállásokban mindig arra irányul, hogy a sértett valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön. Az Alkotmány 55. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. A Btk. különös része több tényállásban védi a személyek azon jogát, hogy cselekvési szabadságukat mások jogtalan erőszakkal, illetve fenyegetéssel ne korlátozzák, érdekeiket ne sértsék. Ezen tényállások körébe tartozik többek között számos a szabadság, az emberi méltóság, a nemi erkölcs és

⁴⁷ Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2004. 243.

⁴⁸ Az 1978. évi IV. törvény kommentárja. In: Complex CD-jogtár, KJK Kerszöv., 2005.

⁴⁹ Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

vagyon elleni bűncselekmény. A büntetőtörvény azonban nem alkalmas arra, hogy a társadalmi életben előforduló valamennyi kényszerítő jellegű jogellenes magatartást megfogalmazzon. Ezért szükséges olyan általánosabb magatartások megjelölése, amelyek segítségével a társadalomra veszélyes, jogellenes cselekmények büntetni rendeltségét biztosítani lehet. A kényszerítés tartalmi jellemzője „idegen akarat érvényesülése a büntető jogszabályba ütköző valamely cselekmény véghezvitelében”, amely két személy közötti olyan sajátos viszonyt jelöl, amelynek érvényesülése abban mutatkozik meg, hogy a kényszerített olyan magatartást tanúsít, amely a kényszerítő személy akaratának felel meg, aki ezt fizikai vagy pszichikai ráhatással éri el. A kényszerítés speciális változatait tartalmazó egyes különös részi tényállások elsősorban a célcselekményre tekintettel különböznek el egymástól.”⁵⁰

A *fenyegetés* fogalmát a Btk. értelmező rendelkezése meghatározza (Btk. 138. §), eszerint eltérő rendelkezés hiányában a fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezését jelenti, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen. A fenyegetés fogalmának objektív és szubjektív ismérvei vannak. Objektíve feltétel a súlyos hátrány kilátásba helyezése, amelynek a fogalmát a törvény nem határozza meg. A fenyegetés szubjektív ismérve az, hogy alkalmas arra, hogy a megfenyegetett személyben komoly félelmet keltsen. E megfogalmazásból következik, hogy a fenyegetés irányulhat a megfenyegetetthez érzelmileg közel álló személy érdekei ellen is. A súlyos hátránynak komoly félelem keltésére való alkalmassága a konkrét körülmények alapján, a sértett személyiségét, nemét, lelki alkatát, társadalmi, családi helyzetét is figyelembe véve állapítható meg. Bizonyos tényállásokat illetően szükségét látta a jogalkotó, hogy a bűncselekmény megvalósulása szempontjából a fenyegetésnek az általánostól eltérő, szűkebb, súlyosabb (qualifikált) formáját határozza meg (élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés). Így a különböző törvényi tényállásokban ugyanannak a fenyegetésfogalomnak a tágabb vagy szűkebb értelemben vett formái kerültek meghatározásra.

Az *erőszak* szóhoz fűződő fogalom egyik eleme az eredeti felfogás szerint a kifejtett vagy várható ellenállás megtörésére irányuló cél volt, a másik pedig a testi erőnek a cél megvalósítása érdekében történő alkalmazása, tehát az ellenállásnak nyers izomerővel való megbénítása. Az idők folyamán azonban a testi erő mellett az erőszaknak a fenyegetés

⁵⁰ Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

körébe nem vonható olyan formáit is feltűntek, amelyek a kényszerállapotot fizikai erő kifejtés nélkül is létrehozzák.⁵¹

Magyarországon a legátfogóbb erőszak-kutatás a hatvanas évek erőszakos bűnözését térképezte fel. A Vigh József, Gönczöl Katalin, Kiss György és Szabó Árpád nevével fémjelzett kutatás eredményeit, az erőszak fogalmának ismérveit a szerzők az „Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik” című könyvben foglalták össze. Eszerint büntetőjogellenes az az erőszak, amely kényszerhelyzetbe hozza a cselekmény sértettjét, amely alatt azt az elkövető által megteremtett szituációt értik, amelyben a passzív alany (sértett) számára nagymértékben megnehezül, lehetetlen vagy lehetetlenné válik az ellenállás. A passzív alany (sértett) ellenállása az elkövetővel ellentétes vagy attól eltérő irányú akarati elhatározást vagy annak feltételezését jelenti.⁵²

A kényszerhelyzet fizikai erőszakkal és pszichikai erőszakkal (fenyegetéssel) valósítható meg. Az irányadó ítélkezési gyakorlat szerint az *erőszak az emberi testre gyakorolt fizikai ráhatás, a fenyegetés pedig pszichés ráhatást* jelent. Kérdés, persze hogy azon tényállásoknál, ahol a magatartást (illetve az eredményt) a céltól függetlenül rendeli büntetni a Btk., egyáltalán a fenti értelemben vett kényszerhelyzetről beszélhetünk-e.

Nem beszélve azokról a tényállásokról, amelyek nem teszik lehetővé, hogy az erőszak vagy fenyegetés értelmezését egy konkrét sértett személy oldaláról végezzük el, hiszen e bűncselekményeknek bizonyos kivételektől eltekintve nincs személyes sértettjük (lásd pl.: állam elleni erőszakos bűncselekmények). E tényállásoknál már döntően az elkövető cselekményére irányul a figyelem.⁵³

Ha a sértett élete, testi épsége, egészsége veszélybe kerül (emberölés, testi sértés), az erőszak jellegénél fogva a kialakult helyzet legalább olyan súlyos a sértett számára, mint a kényszerhelyzet, még abban az esetben is, ha a sértett tudata a váratlan támadás következtében a szituáció jelentőségét teljesen nem fogja át.⁵⁴

⁵¹ Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 393-394.

⁵² Vigh József - Gönczöl Katalin - Kiss György - Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973. 36.

⁵³ Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

⁵⁴ Gönczöl Katalin: Az erőszak kriminológiai fogalma, az erőszakos bűntettek. In: Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1970/2. 101-105.

A dogmatika és a joggyakorlat az erőszak és a fenyegetés két típusát különbözteti meg:

- *vis absoluta* (akaratot megtörő) erőszak, illetve fenyegetés:
 - az ilyen mértékű erőszakra a különös részi tényállás közvetlenül nem utal, de ahogy a későbbiekben látni fogjuk, egyes tényállásoknál a joggyakorlat alapján kizárólag a *vis absoluta* erőszak dominál;
 - az ún. kvalifikált - akaratot megtörő - fenyegetésre a különös részi tényállásokban találunk konkrét utalást, amelyet „az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés” fordulattal jelez a jogalkotó; bizonyos bűncselekmények megvalósulása szempontjából tehát a fenyegetésnek szűkebb fogalmát határozza meg.
- *vis compulsiva* (akaratot hajlító) erőszak, illetve fenyegetés:
 - az erőszak ezen típusára a különös részi tényállás szintén nem utal, a joggyakorlat általában legalább ilyen mértékű erőszak alkalmazását „fogadja el” tényállási elemként;
 - az ún. általános – jellemzően az akaratot hajlító - fenyegetés fogalmát a Btk. 138. §-a határozza meg.

A vagyoni jogokat sértő bűncselekmények erőszakos változatai tekintetében Erdősy Emil professzor szerint „még mindig kísért az akaratot megtörő vagy hajlító kényszerítésnek a sértett oldaláról történő megközelítése”. Ellenben a nemi erkölcs elleni, a hivatalos személy elleni és az állam elleni bűncselekményeknél már inkább az elkövető cselekményére irányul a figyelem. Az állásfoglalásokból egyre inkább az tűnik ki, hogy a Btk. különös részében szabályozott kényszerítés és annak speciális alakjai értelmezésében az elkövetési mód, mint a kényszerítő jellegű bűncselekmények objektív eleme a meghatározó tényező.⁵⁵

Az erőszak és a fenyegetés fogalma közel áll egymáshoz:

- mindkettő kényszerhelyzetet teremtő, azonos hatású lehet;
- a fenyegetés nemcsak verbálisan követhető el, hanem a cél elérésére alkalmas más tevékenységgel is, ugyanígy az erőszakhoz sem kell feltétlenül izomerő-kifejtés, megfelel a cél elérésére alkalmas bármilyen tevékenység;

⁵⁵ Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

- legtöbb esetben a fizikai erőszak a fenyegetéssel együtt jelentkezik, egyik a másik nélkül ritkán fordul elő;⁵⁶
- az erőszakos elkövető magatartása minden esetben szándékos magatartást feltételez.

Sem a Btk. általános, sem a Btk. különös részében nem találunk egységes, általános meghatározást az ún. fizikai erőszak fogalmát illetően. Az ún. erőszakos bűncselekményeket a Btk. a különös részében nevesített bűncselekmények alkotják, amelyek tényállásai azonban a Btk. különböző fejezeteiben találhatóak.

A büntetőjogi irodalomban az egyes erőszakos bűncselekmények elemzésénél meghatározásra kerül az adott tényállás megvalósítása szempontjából releváns (fizikai, illetve pszichikai) erőszak, amely a különös részi tényállásokban:

- az elkövetés „eszközeként” (vagy helyesebben az elkövetési magatartás első mozzanataként, mint eszközcselekmény) vagy módjaként került rögzítésre (pl.: rablás vagy erőszakos nemi bűncselekmények, illetve a rendbontás), avagy
- a tényállást már önmagában az alkalmazott erőszak-forma, mint elkövetési magatartás kimeríti (pl.: emberölés, testi sértés vagy nevesítve a garázdaság tényállásában), de
- előfordulhat, hogy egy tényállás mindkét előbbi megoldást tartalmazza (hivatalos személy elleni erőszak).

Az így meghatározott erőszak azonban nem egységes az egyes bűncselekményeket tekintve. Az elmélet és a gyakorlat az erőszak és a fenyegetés fogalmát bűncselekmény-csoportonként eltérően értelmezi.

A pszichikai erőszakot (fenyegetést) tekintve egyszerűbb a helyzet: a jogalkotó világosan kifejezésre juttatja, melyek azok a bűncselekmények, amelyek – a fizikai erőszak mellett alternatív - általános mértékű (jellemzően akaratot hajlító) fenyegetéssel valósíthatók meg és melyek azok, ahol az ún. kvalifikált fenyegetés bekövetkezését („élet vagy testi épség elleni irányuló közvetlen fenyegetés”) követeli meg a tényállás alap- vagy adott esetben minősített esete (pl.: zsarolás). Tehát hogy objektíve (ill. szubjektíve) a fenyegetés milyen mértéke alkalmas a kényszerhelyzet megteremtésére.

⁵⁶ Vigh József - Gönczöl Katalin - Kiss György - Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973. 37.

A *fizikai erőszak* definiálását illetően azonban *néhány tényállást kiemelve* és áttekintve, több dogmatikai álláspontot figyelembe véve az alábbi *különbségeket* fedezhetjük fel.

A *rablás* (Btk. 321. §) tényállásának egyik eszközcselekményeként funkcionáló erőszak lenyűgöző, akaratot megtörő (*vis absoluta*). Az ilyen erőszak hatása alatt lévő sértett nem képes a dolgának elvételét megakadályozni. A rablásnál csakúgy, mint minden olyan cselekmény esetében, ahol a sértett akaratát az elkövető erőszakkal, vagy fenyegetéssel befolyásolja, különös gonddal kell feltárni az elkövető és a sértett között meglévő erőkülönbségeket, a sértett fizikai, pszichikai állapotát. Az akaratot megtörő erőszaknak nem abszolút értelemben kell lenyűgözőnek lenni, hanem mindig a sértett viszonylatában. A gyakorlatban elképzelhető, hogy, míg az egyik személy az adott erőszak hatására azonnal átadja értékeit, a másik személy ugyanilyen erőszak hatására ellenáll, akár meg is akadályozza a cselekmény elkövetését. Ezen kívül a kommentár rámutat arra, hogy rablás esetén törvény nem kívánja meg, hogy az erőszak, vagy az élet, testi épség elleni fenyegetés a sértett személyre (mint passzív alanyra) irányuljon, sértetten értve azt a személyt akitől, az elkövető a dolgot elveszi. Az azonban elengedhetetlen követelmény, hogy a harmadik személy csak olyan lehet, aki a helyszínen jelen van.⁵⁷

Egy másik álláspont szerint a rablásnál az erőszak valóban mindig személy elleni támadásban nyilvánul meg, lenyűgöző erejű és olyan mértékben akaratot bénító, amely nem engedi meg az ellenállás és az alkalmazkodó engedelmesség közötti választás lehetőségét (*vis absoluta*). Nem ért egyet viszont azzal a megállapítással, mely szerint a sértett aktuális fizikai vagy pszichikai állapota alapján dönthető el az erőszak minősége, hanem a mindenki által általánosan elfogadott mérték alapján kell az erőszak abszolút jellegét vizsgálni, aminek nem mond ellent, hogy idős vagy gyermekkorú passzív alany esetében a *vis absoluta* megállapításához az átlagosnál kisebb mértékű erőszak is elegendő.⁵⁸ Véleményem szerint ez utóbbi álláspont az elfogadható, mert nem ad okot olyan helyzetben a *vis absoluta* erőszak megállapításának kizárására – s így esetleg a bűncselekmény megállapításának hiányára –, amikor például a megtámadott passzív alany ellen tud állni az olyan elkövetői erőszak ellen, amely egyébként általában alkalmas lett volna az akarat megtörésére, de adott helyzetben a passzív alany valamely tulajdonságának köszönhetően csak bénítani tudta

⁵⁷ Az 1978. évi IV. törvény kommentárja. In: Complex CD-Jogtár. KJK Kerszöv, Budapest, 2005.

⁵⁸ Horváth Tibor-Kereszty Béla-Maráz Vilmosné-Nagy Ferenc-Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Szeged, 1999. 763.

annak akaratát (például abban az esetben, amikor a bankban dolgozó pénztárost az elkövetők addig bántalmazzák, ütlegetik, amíg az hajlandó a páncélszekrény kinyitására).

Az erőszakos közöszülés (Btk. 197. §), illetve a szemérem elleni erőszak (Btk. 198. §) tényállásában mind a (közöszülésre) kényszerítés, mint elkövetési magatartás, mind az erőszak (és az élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés), mint az elkövetés módja felfedezhető.

A tényállásszerű kényszerítés a passzív alany komoly ellenállásának leküzdésére irányuló tevékenység, amelynek következtében a passzív alany képtelenné válik valódi akaratának megfelelő magatartás tanúsítására. Az erőszak e bűncselekmény szempontjából a passzív alany komoly ellenállásának leküzdésére irányuló, a teste ellen intézett olyan erős fizikai kényszerbehatás, amely alkalmas a sértett ellenállásának megtörésére, megbénítására, a közöszülésre kényszerítésre, de nem feltétlenül jelent leküzdhetetlen erőt (*vis absoluta*), akaratot hajlító erőszak (*vis compulsiva*) is elegendő. Ilyennek értékelendő az olyan, a sértett életkorát, személyi adottságait tekintve viszonylag csekélyebb mérvű olyan fizikai ráhatás is, amely alkalmas lehet a sértett ellenállásának leküzdésére. Éppen ezért mindig a konkrét esetben a sértett korát és személyi adottságait figyelembe véve kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy milyen szintű fizikai kényszer volt szükséges a sértett ellenállásának leküzdésére a közöszülés végrehajtásához.⁵⁹

A kifejtett erőszaknak tehát a sértett teste ellen kell irányulnia és nem vehető figyelembe a dolog elleni, a sértett személyére közvetlenül nem ható erőszak alkalmazása (pl.: ajtó, ablak bezárása). Az erőszak feltételezi a sértett komoly ellenállását, erőszak ugyanis csak ebben az esetben állapítható meg, tényleges ellenállás hiányában nem valósul meg kényszerítés. Ugyanakkor a „The protection of women against violence” (A nők erőszakkal szembeni védelme) című, az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2002. évi 5. számú Ajánlása mellett, hogy felhívja a tagállamokat minden olyan szexuális cselekmény pönalizálására, amely nem a sértett beleegyezésén alapul, még abban az esetben is javasolja a pönalizálást, ha a sértett nem mutatja az ellenállásnak egyéb jelét, csupán nem adja beleegyezését – tehát kizárólag verbális úton fejezi ki akaratát - a szexuális cselekményhez.⁶⁰ A magyar büntetőjogi szabályozás egyelőre nem ezt az irányvonalat képviseli.

Az emberölést (Btk. 166. §) vagy a testi sértést (Btk. 170. §) tekintve megállapítható, hogy ezen bűncselekmények esetében céljuktól függetlenül, az alkalmazott erőszak

⁵⁹ Az 1978. évi IV. törvény kommentárja. In: Complex CD-Jogtár. KJK Kerszöv, Budapest, 2005.

⁶⁰ The protection of women against violence – Recommendation No. R (2002) 5 of the Committee of Ministers and Explanatory Memorandum. Council of Europe, 2004. www.coe.int

mértékénél fogva valósul meg a törvényi tényállás. Az emberölést, a testi sértést jellemzően fizikai, igen ritkán elképzelhető, hogy pszichikai erőszakkal követik el; így például pszichikai erőszak hatására kialakult lelki trauma előidézhethet súlyos egészségromlást okozó testi sértést. Az erőszakos cselekmény rendkívüli embertelensége, különösen drasztikus és kegyetlen módja (pl.: a sértettnek olyan testi, lelki szenvedés okozása, amely az emberöléssel, testi sértéssel általában együttjáró gyötrelmet lényegesen meghaladja) az emberölés és a súlyos testi sértés bűncselekményét súlyosabban minősíti [Btk 166. § (2) d), 170. § (4)].

Az erőszakos bűnözés terjedelmén belül a *garázdaság* (Btk. 271. §) jelentősége vitathatatlan, hiszen a súlyos testi sértést követően *a második leggyakoribb* bűncselekmény, és aránya emellett fokozatosan, egyre növekszik.

A közterületen elkövetett garázdaságok száma 10 év alatt több mint duplájára emelkedett. A közterületen elkövetett testi sértések száma ugyanezen időszak alatt 30 százalékkal növekedett.⁶¹

A garázdaság bűncselekménye és különösen annak vizsgálata az erőszakos jelleg szempontjából komplikáltnak tűnik, hiszen a tényállás kizárólag dolog elleni, de kizárólag személy elleni erőszak révén is megvalósulhat. Mégis a garázdaság bűncselekményét a dolgozat tárgyához tartozónak ítélem, többek között azon megfontolásból, hogy a kutatási tapasztalatok⁶² szerint a garázdaság bűncselekménye túlnyomórészt személy elleni erőszakos magatartással valósul meg.

A garázdaság tényállásának elkövetési magatartása a kihívóan közösségellenes, erőszakos magatartás tanúsítása, amelynek objektív következménye, hogy alkalmas legyen másokban megbotránkozás vagy riadalom keltésére. Ez az erőszakos magatartás aktív, támadó jellegű cselekvés és az erőszak fogalmánál tágabban értelmezendő: irányulhat személy vagy dolog ellen egyaránt, továbbá magában foglalja a ráhatás alkalmazására irányuló kísérletet (pl.: támadó jellegű közeledés a sértett felé ököllel), illetve a testi épség vagy dolog ellen irányuló olyan közvetlen fenyegetést is, amikor például a sértett személy meghátrálással, meneküléssel tudja kivonni magát az erőszak alól. A személy ellen irányuló erőszakos magatartás más testének bántalmazása vagy olyan támadó jellegű cselekvés, amely a sértett

⁶¹ Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról

⁶² Lásd: Nagy László Tibor: A garázdaság bűncselekményének reprezentatív vizsgálata. Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv XXX. Ikva Kiadó, Budapest, 1993.

mozgását, adott helyen tartózkodását megzavarja (pl.: ruházat rángatása, leöntés szennyező anyaggal, szék kirúgása).⁶³

A 93. sz. Büntető Kollégiumi állásfoglalás (továbbiakban: BK) szerint megvalósulhat a sértett testének egyszerű érintésével is, de csak abban az esetben, ha ez a magatartás támadó jellegű.

Egyébként a tényállásszerűséghez az ellenállás leküzdésére alkalmas erőszak nem szükséges, elegendőnek bizonyulhat a tetteges becsületsértés képét felvevő magatartások kifejtése (pl.: arculütés).⁶⁴

A BK 93. sz. rendelkezik a garázdaság és a vele egyidejűleg megvalósuló testi sértés vagy rongálás valódi, avagy látszólagos halmazatáról. Ennek értelmében a személy elleni erőszakos magatartással megvalósított garázdaság bűncselekménye a könnyű testi sértés okozását – a fent kifejtettek alapján - nem szükségszerűen foglalja magában, hiszen elkövethető olyan támadó jellegű ráhatással is, amely még könnyű testi sértéssel sem jár. Mindebből következően, amennyiben az erőszakos magatartás a passzív alanynak 8 napon belül gyógyuló testi sérülést okoz, a könnyű testi sértés bűncselekménye halmazatban állapítható meg a garázdaság alapesetével és minősített eseteivel is. Ellenben – a garázdaság szubszidiárius jellegéből adódóan - amennyiben az erőszakos magatartással okozott testi sérülés 8 napon túl gyógyul, kizárólag a súlyos testi sértés bűncselekménye állapítható meg (a halmazat tehát csak látszólagos), kivéve, ha a garázdaság valamely minősített esetének elkövetése során következett be, mert ez esetben a két bűncselekmény valóságos halmazatot képez.

Az erőszakos magatartás hiányában bűncselekmény nem állapítható meg, de a cselekmény a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (Sztv.) 142/A. §-ba ütköző garázdaság szabálysértéseként, a fenyegető kijelentés a Sztv. 151. §-a szerinti veszélyes fenyegetés szabálysértéseként értékelhető.

A köznyugalomra veszélyes cselekmények vonatkozásában mind a büntetőjogi, mind a szabálysértési területen változások történtek. A 2000. évi CXXV. törvény, a sporthuliganizmus névvel illetett jogsértő magatartások elleni hathatósabb fellépés érdekében, hívta életre a *Btk.* 271/A. §-ban „elhelyezett” *rendbontás* büntetőjogi tényállását, az Sztv. pedig rendzavarás címén egy komplex tényállást hozott létre (Sztv. 142.

⁶³ Horváth Tibor-Kereszty Béla-Maráz Vilmosné-Nagy Ferenc-Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Szeged, 1999. 494.

⁶⁴ Csemáné Váradi Erika-Görgényi Ilona-Gula József-Lévay Miklós-Sántha Ferenc: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006. 179.

§), amelyből egy további módosítás kiemelte és külön tényállásba rendezte a garázdaság szabálysértését.

A rendbontás bűncselekménye - mint az a rendszerbeli elhelyezésből is látszik - hasonló jellegű, mint a garázdaság. A két bűncselekmény közötti elhatárolás alapja, hogy a rendbontás bűncselekménye csak nyilvános rendezvényen követhető el. Hasonlóan a garázdasághoz, a nyilvános rendezvény rendjének megzavarása is csak akkor állapítható meg, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg.

A törvény indokolása szerint a sportrendezvények, de minden nyilvános rendezvény biztonságához, megtartásának, lebonyolításának zavartalanságához fűződő érdek természetszerűen igényli, hogy az állam ezen érdekek megóvására hatékony eszközöket biztosítson. Ezen eszközök sorában a büntetőjogi, szabálysértési, közigazgatási, polgári jogi szankciókra egyaránt szükség van. A Btk. hatályos rendelkezései tartalmazzák azokat az elkövetési magatartásokat, amelyek a leggyakrabban előfordulnak, illetve amelyek a legnagyobb veszélyt jelentik. A sportrendezvényeken történő jogsértő magatartások többnyire olyan jogtárgyakat sértenek, amelyek védelme büntetőjogilag rendezett. Rendezett büntetőjogilag a becsületsértő, vagy valamely közösséget sértő kifejezések használatának, a rongálásoknak, a garázda magatartásoknak, a tiltott jelképek használatának és a nemzeti jelképeink megcsúfolásának, az élet, testi épség és a vagyon elleni magatartásoknak, a rendet biztosító hivatalos személy, illetve annak intézkedése elleni magatartásoknak a megítélése. A jogsértések megállapítására a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény és az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet rendelkezései is lehetőséget biztosítanak. Az Európa Tanács 1985. augusztus 19-én nyitotta meg aláírásra a sportrendezvényeken, különösen a futballmérkőzéseken elkövetett erőszakról és rendbontásról szóló Egyezményét, amelyet Magyarország 1990. április 18-án írt alá és az Magyarország tekintetében 1990. június 1-én hatályba lépett. Az Egyezmény rendelkezései alapján elmondható, hogy az európai országok nem elsősorban a többlet-büntetőjogi fenyegetettség kialakítása felé tettek lépéseket, hanem olyan szakmai szabályok, együttműködési technikák kialakítása felé, amelyek a rendbontásokat képesek lehetnek megelőzni. Mind a hazai, mind a külföldi tapasztalatok ugyanakkor azt mutatják, hogy indokolt olyan magatartásokra is kiterjeszteni a fenyegetettséget, amelyek e rendezvények megrendezése során tapasztalhatóak. A gyakorlati tapasztalatok szerint a "sporthuliganizmus" gyűjtőnévvel illetett jogsértő magatartások rendvédelmi, közbiztonsági szempontból két jól körülhatárolható csoportra oszthatók. Az ilyen magatartásoknak csak az egyik része zajlik le a stadionokban a mérkőzések alatt, a bűncselekmények másik nagy

csoportja a mérközések előtt, illetve után közterületen elkövetett *személy elleni erőszakos bűncselekmények, hivatalos személyek ellen csoportosan elkövetett erőszakos cselekmények*. A nyilvános rendezvények, így különösen a sportrendezvények rendjének megóvása nem pusztán a zavartalan lebonyolítás miatt fontos, hanem azért, mert az ilyen helyen, illetve annak közelében történő rendbontások következményei a tömeges részvétel miatt kevésbé kiszámíthatóak, ezért nagy kockázatot jelentenek az élet, testi épség megóvása és a vagyonbiztonság szempontjából egyaránt.⁶⁵

A *rendzavarás szabálysértéséről* (Sztv. 142. §) is érdemes említést tennünk, hiszen az a rendbontás és a garázdaság bűncselekményének kisebb súlyú és egyben kiegészítő tényállása. Az első fordulat, a verekedés, erőszakos jellegű magatartás, tipikusan úgy valósul meg, hogy két vagy több személy egymást kölcsönösen bántalmazza, de megállapítható akkor is, ha a bántalmazás egyoldalú (verés). A más személy verekedésre felhívása (annak sikertelen felbujtása) önálló (sui generis) elkövetési magatartásnak számít. Az elkövetés helye közömbös, a verekedés bárhol elkövethető és büntetendő szabálysértés. A verekedés szabálysértését a garázdaság bűncselekményétől az határolja el, hogy a verekedés esetén hiányzik a kihívó közösségellenesség. Ha a verekedés során testi sérülés keletkezik, a testi sértés – eredménytől függő – bűncselekménye (Btk. 170. §) megállapításának van helye. Amennyiben a könnyű testi sértés sértettje nem tesz magánindítványt, akkor verekedés miatt szabálysértési eljárás indítható.

A második fordulat, a rendzavarás vagy garázdaság esetén a hatóság vagy az eljáró hivatalos személy intézkedésével szembeni engedetlenség tanúsítása, a hatósági intézkedéssel szemben tanúsított passzív engedetlenséget jelenti. Ugyanis ha az elkövető aktívan ellenszegül, magatartása alkalmas lehet a hivatalos személy elleni erőszak (Btk. 229. §) és a rendbontás (Btk. 271/A. §) bűncselekményének megállapítására.

A negyedik fordulatban megfogalmazott szabálysértésben rögzített engedetlenség – amikor az elkövető a nyilvános rendezvényen a rendező szerv, illetőleg a rendőrség biztonságra vonatkozó felhívásának, rendelkezésének nem tesz eleget - passzív magatartást jelöl, mulasztás a rendelkezéssel szemben. Aki a nyilvános rendezvény rendezőjének a rend fenntartása érdekében tett intézkedésével szemben erőszakkal vagy fenyegetéssel ellenállást tanúsít, megvalósítja a rendbontás bűncselekményét (Btk. 271/A. §).⁶⁶

⁶⁵ Nagy László Tibor: A köznyugalomra veszélyes magatartások új bűncselekményi és szabálysértési szabályozásának vizsgálata. (Tanulmány) 2002. www.okri.hu

⁶⁶ Papp László-Kis Norbert: A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény kommentárja. In: Hivatalos jogszabálytár (Hatályos jogszabályok hivatalos gyűjteménye), Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005.

A hivatalos személy elleni erőszak bűncselekményének (Btk. 229. §) tényállásában az erőszak, mint elkövetési mód szerepel az első és második fordulatban („...jogszerű eljárásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályozza vagy intézkedésre kényszeríti), a harmadik fordulat („az eljárása alatt vagy emiatt bántalmazza”) pedig egy önmagában erőszakos cselekményt jelöl meg elkövetési magatartásként.

Az első és második fordulatot illetően az aktív magatartásban megnyilvánuló erőszak, mint fizikai ráhatás közvetlen és közvetett is lehet, nem követelmény az akaratot bénító erőszak, vis compulsiva is elegendő. Az erőszak szükségszerűen a hivatalos személy ellen irányuló vagy ha dolog ellen irányul, a dolog közvetlenül a hivatalos személy valamilyen kötelességet, feladatot teljesítő tevékenységével kapcsolatos, illetve az erőszak a dologról közvetlenül háramlik át a hivatalos személyre (pl.: az elkövető kiszúrja a rendőrautó gumiját, hogy a rendőr ne tudja a járőrszolgálatot megkezdeni vagy ruhájánál fogva rántja el az intézkedő rendőrt).⁶⁷ E körben tehát a joggyakorlat tágabb körű értelmezést tesz lehetővé, így nemcsak azok az esetek tartoznak ide, amikor a dolog a hivatalos személy testével közvetlen kapcsolatban van, hanem azok is, amelyeknél a dolgok helyzetének megváltoztatása – bár közvetlenül nem hat a hivatalos személy testére – annak mozgási szabadságát korlátozza.⁶⁸

Hasonló álláspontra helyezkedik a Btk. egyik kommentárja, amikor több bírósági döntést idézve azt mondja, hogy mind az erőszaknak, mind a fenyegetésnek személy ellen kell irányulnia, amennyiben azonban dolgokat érintő erőszakos tevékenység áttevődik a hivatalos személyre, ha a dolog az erőszak közvetítőjévé válik, akkor a cselekmény már tényállásszerű.

Az erőszak e rendelkezés esetében valamilyen fizikai erőfeszítéssel történő közvetlen, vagy közvetett - a hivatalos személy eljárásával ellentétesen ható - ráhatást jelent. Az akadályozás, illetve az intézkedésre kényszerítés akkor is megvalósul, ha az elkövető által kifejtett erőszak, vagy fenyegetés nem közvetlenül a passzív alany személye ellen irányul, hanem más, harmadik személy ellen, mert így is áttevődhet a támadás a passzív alanyra. Az erőszak elkövető általi kifejtése eszköz alkalmazását is lehetővé teszi. A hivatalos személy elleni erőszak téves megállapítására kerül sor viszont olyan esetben, amikor az erőszak alkalmazása nem volt összefüggésben a hivatalos személynek ezzel a jellegével.⁶⁹

⁶⁷ Horváth Tibor-Kereszty Béla-Maráz Vilmosné-Nagy Ferenc-Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Szeged, 1999. 342.

⁶⁸ Csemáné Várad Erika-Görgényi Iлона-Gula József-Lévay Miklós-Sántha Ferenc: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006. 58.

⁶⁹ Az 1978. évi IV. törvény kommentárja. In: Complex CD-Jogtár. KJK Kerszöv, Budapest, 2005.

A harmadik fordulatban rögzített bántalmazás a hivatalos személy testére irányul, közvetlen, támadó jelleggel tettelesen a passzív alany testének erőszakos (*vis absoluta* vagy *vis compulsiva*), durva érintését jelenti, amelybe nem tartozik bele a testi épség vagy egészség megsértésének fogalma; erre irányuló szándék esetében a bántalmazási fordulat mellett a testi sértés bűncselekménye is megállapítható.

Az erőszak, illetve a fenyegetés fogalma az egyes tényállásoktól függően tehát különböző jelentéstartalmat hordoz és összességében megállapítható, hogy e különös részi tényezők esetében a Btk. nem valamilyen helyzetet vagy állapotot jelöl meg, hanem a helyzet vagy állapot létrehozására irányuló cselekményfolyamatot értékeli, amely kétféle módon: erőszakkal vagy fenyegetéssel valósítható meg.⁷⁰

Az erőszakos bűnözés elemzésének szempontjából ezért - ahhoz, hogy az erőszakos bűnözést, mint önálló kategóriát vizsgálhassuk - szükség van az *erőszak kriminológiai fogalmának* meghatározására.

Az eddig tárgyaltak alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az erőszak kriminológiai fogalma tágabb bűncselekményi kört ölel fel, mint az erőszak büntetőjogi fogalma, hiszen ha szorosan értelmezzük azt büntetőjogi értelemben véve erőszaknak kizárólag a fizikai erőszakot tekinthetjük.

Láthatjuk azonban – anélkül, hogy az erőszak e két típusa közötti különbséget elhanyagolnánk - a fizikai erőszak és a pszichikai erőszak fogalma több ponton is hasonló jellegzetességeket mutat, ráadásul a fizikai erőszak általában legalább az általános pszichikai fenyegetéssel együtt jelentkezik.

A kriminológiai vizsgálódás szempontjából tehát erőszakosnak tekinthetjük azt a magatartásformát, amely más személy fizikai vagy pszichikai sértésére irányul, ami által a passzív alany olyan kényszerhelyzetbe kerül, amelyben nem az ő, hanem az erőszakos magatartást megvalósító elkövető akarata érvényesül oly módon, hogy a támadott személy akaratát – fizikai vagy pszichikai ráhatással - megtöri, de legalábbis bénítja.

Az erőszak tartalmának vizsgálata során arra következtethetünk, hogy az eddigiek ismeretében az erőszak embertől eredő és emberre - közvetlenül vagy bizonyos esetben

⁷⁰ Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

közvetetten - irányuló, a cél elérésére alkalmas fizikai vagy pszichikai erő, amely nagymértékben megnehezíti, lehetetlenné teszi vagy megtöri a sértett ellenállását, akaratát.⁷¹

A kriminológia szerint az erőszak az alábbi szempontokból vizsgálendő:

- az erőszakos bűntettek megvalósulásának általános feltételei közé tartozik;
- az embertől eredő célirányos erő más személyre irányuljon;
- elengedhetetlen feltétel, hogy az erőszak hatására a bűncselekmény passzív alanya kényszerhelyzetbe kerüljön, amely kialakulhat a sértett konkrét akarat-elhatározásra (ellenállásra) való képessége, az elhatározást kialakító motivációs folyamatok, valamint az akarat-elhatározás realizálási lehetősége megsértésével.⁷²

Az erőszak kriminológiai fogalmának ismeretében az erőszakos bűncselekmények a következő ismérvekkel jellemezhetők:

- szándékos bűncselekmények;
- az elkövető erőszakos magatartása a passzív alany személye ellen irányul;
- az alkalmazott erőszak a passzív alany számára kényszerhelyzetet teremt, ellenállását megnehezíti, lehetetlenné teszi, akaratát megtöri vagy bénítja;
- az elkövető által kifejtett erőszak az elkövetési magatartás eszközcselekménye, módja vagy a bűncselekmény törvényi tényállásának immanens eleme.

⁷¹ Vigh József - Gönczöl Katalin - Kiss György - Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973. 37., 42.

⁷² Kovács Gyula: Az erőszakos közösülés. In: Magyar Rendészet 2000/1-2.

Az erőszak így meghatározott kriminológiai fogalma szerint a hatályos Büntető törvénykönyv alapján a következő tényállásokat lehet erőszakos bűncselekményeknek tekinteni^{73 74}:

1.) Az erőszakípust az *alapesetben* nevesítve vagy az *elkövetési magatartás jellegéből* adódóan tartalmazó tényállások

a) Az „erőszakkal (vagy) fenyegetéssel” fordulatot nevesítő tényállások

- Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása (139. §)
- Az alkotmányos rend elleni szervezkedés (139/A. §)
- Lázadás (140. §)⁷⁵
- A lelkiismereti és vallásszabadság megsértése (174/A. §)
- Magánlaksértés [176. § (1), (4)]⁷⁶
- A választás, a népszavazás és a népi kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény [211. § a), b), illetve e)]⁷⁷
- Az egyesülési és a gyülekezési szabadság megsértése (228/A. §)
- Légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése (262. §)
- Rendbontás (271/A. §)

⁷³ Az erőszakos bűnözés körébe sorolható tényállások körében nem vettem figyelembe az emberiség elleni (Btk. XI. fejezet) és a honvédelmi kötelezettség elleni (Btk. XIX. fejezet) bűncselekményeket, továbbá a katonai bűncselekményeket (Btk. XX. fejezet).

⁷⁴ A bűncselekmények köre szűkíthető, ha a pszichikai erőszaknak csak azt a formáját vesszük figyelembe, amely hatását tekintve a fizikai erőszakkal egyenértékű (élet testi épség ellen irányul közvetlenül); így az ún. általános fenyegetéssel megvalósított tényállások kívül esnek az erőszakos bűncselekmények csoportján. Mivel azonban az „erőszakkal vagy fenyegetéssel” fordulatot tartalmazó tényállásokban a két erőszakípust együtt bár vagylagosan került a tényállásba és annak elkülönítése, hogy a tényállás végül is melyik fordulattal jött létre úgy gondolom jelen elemzés szempontjából értelmetlen lenne, ezért véleményem szerint ezen tényállások is erőszakos bűncselekményeknek tekinthetők.

⁷⁵ Mindhárom tényállás (139.§, 139/A.§, 140.§) vonatkozásában a Btk. meghatározás szerint az „erőszakkal vagy ezzel fenyegetve” fordulat tekinthető az elkövetés módjának, tehát e bűncselekmének az erőszak alkalmazása mellett kizárólag az erőszakkal történő fenyegetéssel valósulhatnak meg. Az erőszakkal való fenyegetés akkor valósul meg, ha reális esély van az erőszak kifejtésére.

⁷⁶ Kiv. az „erőszakmentes” hivatalos elj. színlelésével történő elkövetést -, és a (2) és (3) bekezdésben rögzített elkövetési magatartások is elkövethetőek erőszakos jelleggel, azonban ezeknél a tényállás nem rögzíti kifejezetten az erőszakot, fenyegetést, mint szükségszerű tényállási elemet

⁷⁷ E három fordulatban szerepel az erőszak, illetve fenyegetés, mint az egyik lehetséges elkövetési mód.

b) Az „erőszakkal vagy fenyegetéssel”, valamint a „kényszerít” fordulatot is nevesítő tényállások

- Kényszerítés (174. §)
- Nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak (174/B. §)
- Hivatalos személy elleni erőszak (229. §)
- Közfeladatot ellátó személy elleni erőszak (230. §)
- Hivatalos személy támogatója elleni erőszak (231. §)
- Hatósági eljárás akadályozása (242/A. §)
- Önbíráskodás (273. §)
- Zsarolás (323. §)⁷⁸

c) Az „erőszakkal, avagy élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel” fordulatot – esetlegesen a „kényszerít” fordulatot is - nevesítő tényállások

- Emberrablás (175/A. §)
- Erőszakos közöszülés (197. §)
- Szemérem elleni erőszak (198. §)
- Rablás (321. §)⁷⁹
- Kifosztás (322. § (1) b))⁸⁰

d) Az elkövetési magatartás jellegéből adódóan erőszakos bűncselekmények

- Szándékos emberölés [166. § (1)-(2)]
- Erős felindulásban elkövetett emberölés (167. §)
- Szándékos testi sértés [170. § (1)-(5)]
- Becsületsértés /tettleges/ [180. § (2)]
- Bántalmazás hivatalos eljárásban (226. §)

⁷⁸ Továbbá a zsarolás súlyosabban minősül, ha azt élet vagy testi épség elleni avagy más hasonlóan súlyos fenyegetéssel követik el (323. § (2) b)).

⁷⁹ „...valaki ellen erőszakot avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmaz...”

⁸⁰ „Aki idegen dolgot jogtalan eltulajdonítás végett...az általa más bűncselekmény elkövetése során alkalmazott erőszak avagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetés hatása alatt álló személytől vesz el...” E fordulatnak tehát szükségszerű előzménye egy vagy több az elkövető által megvalósított erőszakos bűncselekmény, amelynek tényállási eleme az erőszak vagy a kvalifikált fenyegetés.

- Garázdaság (271. §)⁸¹

2.) Az erőszakípust kizárólag a minősített esetben nevesítve vagy az elkövetési magatartás jellegéből adódóan tartalmazó tényállások

- Emberkereskedelem [175/B. § (3) b) 1., ill. 3. pont, (4) második fordulat, (5) b)]
- Kerítés [207. § (3) b)]⁸²
- Nemzetközi gazdasági tilalom megszegése [261/A. § (2) a)]
- Jármű önkényes elvétele [327. § (2) a), (3)]⁸³

3) Egyéb

- Személyi szabadság megsértése (175. §)⁸⁴
- Embercsempészség [218. § (3) a), b)]⁸⁵
- Kényszervallatás (227. §)⁸⁶
- Jogellenes fogvatartás (228. §)⁸⁷
- Nemzetközileg védett személy elleni erőszak (232. §)⁸⁸
- Fogolyzandulás (246. §)
- Terrorcselekmény (261. §)⁸⁹

Az itt felsorolt erőszakos bűncselekmények azonban nem mindig fordulnak elő olyan számban, hogy releváns következtetések levonására megfelelő alapot szolgáltatassanak.

⁸¹ A garázdasággal kapcsolatban lásd korábban kifejtettek.

⁸² Az erőszak avagy az élet testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetés az egyik lehetséges elkövetési módja a tényállásnak.

⁸³ „...erőszakkal, avagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel...”

⁸⁴ Az elkövetési magatartás megvalósítható erőszakkal, fenyegetéssel, de anélkül is, sőt passzív magatartással is.

⁸⁵ Kizárólag a minősített esetben, ha az embercsempészt a csempészett személy sanyargatásával és/vagy fegyveresen követik el.

⁸⁶ „...erőszakot, fenyegetést vagy *más hasonló* módszert alkalmazt”

⁸⁷ Lásd 76. lábjegyzet, illetve a sértett sanyargatásával megvalósuló fordulat mindenképpen ide sorolható.

⁸⁸ Alapesetben a tényállás tartalmazza a „bántalmazás”-t, mint elkövetési magatartást, amely jellegénél fogva erőszakos cselekmény, valamint a személyi szabadságtól való megfosztást, amely elkövethető, de nem szükségszerűen erőszakos magatartással. Továbbá az e bűncselekmény „elkövetésével való fenyegetés” szintén e tényállás szerint minősül.

⁸⁹ Amennyiben a tényállás (9) bekezdésében személy elleni erőszakos bűncselekményként meghatározott cselekményt a tényállás (1) bekezdésében meghatározott valamely célból követik el (erőszakos) terrorcselekmény valósul meg. Továbbá az e bűncselekmény „elkövetésével való fenyegetés” szintén e tényállás szerint minősül.

Ezért az erőszak kriminológiai fogalmának ismeretében kialakított valamely erőszakípust konkrétan vagy az elkövetési magatartás jellegéből adódóan tartalmazó tényállások köréből a legtipikusabb bűncselekmények kiemelésével a vizsgálódást a leggyakrabban előforduló, illetőleg a legsúlyosabb erőszakos bűncselekményekre célszerű korlátozni, figyelemmel az adott bűncselekmény és az alkohol közötti kapcsolat gyakoriságára is.

Ennek alapján a következő bűncselekmények vizsgálata mindenképpen irányadónak tekintett az eddigi és a jövőbeli kutatások számára:

- szándékos emberölés
- (újszülött megölése)⁹⁰
- erős felindulásban elkövetett emberölés
- szándékos testi sértés
- erőszakos közösülés
- (természet elleni erőszakos fajtalanság)⁹¹
- szemérem elleni erőszak
- hivatalos (ill. közfeladatot ellátó) személy, valamint hivatalos személy támogatója elleni erőszak
- garázdaság
- rendbontás⁹²
- rablás
- zsarolás

⁹⁰ Az 1998. évi LXXXVII. törvény vezette be a tényállást, majd a 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte.

⁹¹ Az Alkotmánybíróság 37/2002. (IX.4.) AB határozata megsemmisítette a tényállást.

⁹² E bűncselekmény 2001. január 4-ei hatállyal épült be a Btk. Különös Részébe.

1.2.2 Az erőszakos bűnözés morfológiája

A hivatalos statisztikai szolgálat rendszerei közül az erőszakos bűncselekmények körét „erőszakos és garázda jellegű” cselekmények megjelöléssel az egységes rendőrségi és ügyészségi statisztikai rendszer (ERÜBS) is ismeri és alkalmazza. Jelenleg e rendszer a következő bűncselekményeket sorolja az „erőszakos és garázda jellegű” bűncselekmények körébe: szándékos emberölés; erős felindulásban elkövetett emberölés; szándékos testi sértés; kényszerítés; lelkiismereti és vallásszabadság megsértése; nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak; személyi szabadság megsértése, emberrablás, magánlaksértés, erőszakos közösülés, szemérem elleni erőszak; kerítés megtévesztéssel, erőszakkal, fenyegetéssel; a választás -, népszavazás és a népi kezdeményezés rendje elleni bűncselekmény erőszakkal, fenyegetéssel; embercsempészás, a csempészett személy sanyargatásával, fegyveresen; bántalmazás hivatalos eljárásban; kényszervallatás; hivatalos személy elleni erőszak; közfeladatot ellátó személy elleni erőszak; hivatalos személy támogatója elleni erőszak; nemzetközileg védett személy elleni erőszak; fogolyzandulás; nemzetközi gazdasági tilalom megszegése; garázdaság; rendbontás; önbíráskodás; rablás; kifosztás; zsarolás; jármű erőszakkal (fenyegetéssel) elvételének büntette.⁹³ E bűncselekményi csoport összetétele, néhány kivételtől eltekintve⁹⁴, nem esett át lényeges változáson. A szakirodalom jellemzően az erőszakos bűnözés kifejezést használja, a garázdaság és a rendbontás bűncselekményét is ideértve, ezért a továbbiakban én is ezt a „gyakorlatot” követem.

1.2.2.1 Erőszakos bűnözés a hatvanas évektől a kilencvenes évekig

Az erőszakos bűnözés terjedelme és struktúrája hazánkban a kriminálstatisztika 1965-től rendelkezésre álló adatai alapján vizsgálható.

A hatvanas években az erőszakos bűnözés helyzetét meghatározták a korabeli gazdasági, társadalmi viszonyok. Míg az össz-bűnözés vonatkozásában megállapítható, hogy a hatvanas években – a lakosság eloszlásához viszonyítva - a városokban követtek el több

⁹³ Tájékoztató a bűnözésről 2005. BM Rendészeti Statisztikai Önálló Osztálya és a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya

⁹⁴ Egyes bűncselekményeket az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények között időközben már nem tartottak nyilván (pl.: zártörés), hatályon kívül helyeztek (pl.: 2003-tól: újszülött megölése, természet elleni erőszakos fajtalanság) vagy pönalizált cselekményekkel bővült a kör (pl.: kifosztás vagy 1998-2003: újszülött megölése).

bűncselekményt, addig az erőszakos bűnözésről megállapítható, hogy inkább falusi jelenség volt, annak ellenére, hogy az elkövetők kisebb hányada élt falun. Az emberölések, súlyos testi sértések, erőszakos nemi bűncselekmények jelentős részét követték el falusi környezetben. A rablás és zsarolás viszont városi bűncselekménynek számított. Az erőszakos cselekményeknek három csoportját különböztették meg a kutatók: a konfliktusos, a támadó jellegű, illetve a szórakozás során elkövetett bűncselekményeket. A konfliktusból eredő erőszakos bűncselekmények általában élet, testi épség elleni magatartások voltak (súlyos testi sértés, emberölés), melyeknek jellemző motívuma a hirtelen, erős felindulás, a vélt vagy valódi sérelem megtorlása volt. Jelentős szerepet játszott a számos esetben mértéktelen alkoholfogyasztás ezen bűncselekményeknél. A támadó jellegű cselekmények nagy része erőszakos nemi bűncselekmény és rablás volt; mindkét cselekménytípus esetében szerepelt döntő motívumként az alkoholfogyasztás. A szórakozás során elkövetett erőszakos bűncselekmények körében leggyakoribb a súlyos testi sértés volt és ezek a bűncselekmények álltak a legszorosabb okozati összefüggésben az alkoholfogyasztással.⁹⁵

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy Magyarországon az emberölés, testi sértés, hivatalos és közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, garázdaság, erőszakos szexuális cselekmény, rablás, zsarolás, kifosztás, gépjármű erőszakos elvétele, magánlaksértés, kényszerítés, személyes szabadság megsértése és önbíraskodás miatt a bíróságok az alábbi években átlag:

1961-1963	6905,
1964-1966	10 406,
1967-1969	12 029,
1970-1972	14 113,
1973-1975	12598,
1976-1978	12 403,
1979-1981	10 337

személyt ítélték el.

Az észlelhető ingadozás jelentős része a garázdaság miatt indult eljárások nagymérvű ingadozásaiból, illetve a cselekmény újrakodifikálásából adódik.⁹⁶

⁹⁵ Domokos Andrea: Erőszakos bűnözés Magyarországon az 1990-es években. (Rendvédelmi Füzetek) RTF, Budapest, 1999. 5., valamint Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987. 68-74.

⁹⁶ Rózsa János-Münnich Iván: Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 282.

Az erőszakos bűncselekmények száma 1965 után lassú növekedést mutat, 1971 után azonban az erőszakos bűnözés a lakosság számához viszonyítva csökkent, de abszolút értelemben emelkedett. A bűnözés struktúrájában az erőszakos bűnözés hányada a nyolcvanas évekig enyhe hullámzástól kísérve viszonylagos állandóságot mutatott.

***Az ismertté vált erőszakos bűncselekmények dinamikája Magyarországon,
1965-1980 (1965 = 100%)***

Az erőszakos bűncselekményeket elkövetők		
<i>Év</i>	száma	dinamikája
<i>1965</i>	13 097	100,0
<i>1970</i>	16464	125,7
<i>1971</i>	15 957	121,8
<i>1972</i>	14 566	111,2
<i>1973</i>	13 581	103,7
<i>1974</i>	13 154	100,4
<i>1975</i>	14 049	107,3
<i>1976</i>	14 795	113,0
<i>1977</i>	14 016	107,0
<i>1978</i>	13 151	100,3
<i>1979</i>	12 714	97,1
<i>1980</i>	13 196	100,8

Forrás: Tájékoztató a bűnözésről, 1982. év. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség és a Legfőbb Ügyészség Titkársága, Budapest, 1982. – Számított adatok⁹⁷

Az erőszakos bűnözés mennyiségi alakulását a nyolcvanas évektől (az 1982-1990 közötti időszakban) a lassan gyorsuló növekedés jellemezte.⁹⁸ A nyolcvanas évek közepén bekövetkező társadalmi-gazdasági változások az erőszakos bűnözés alakulását is befolyásolták. Az erőszakos bűnözés városi formája növekedett, csökkent a falusi bűnözés, de ha az elkövetők lakóhely szerinti megoszlását tekintjük, megfigyelhető, hogy

⁹⁷ In: Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987. 68.

⁹⁸ Bakóczy Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001. 110.

nagy részben a falun élők követtek el erőszakos bűncselekményeket a városokban. Az urbanizáció következtében a városba kerülők egy rétege nem volt képes a városi környezetbe integrálódni. A szociológiai jellemzők hasonlóak a hatvanas évekbeli erőszakos bűnözőkéhez; jellemző továbbra is a túlzott alkoholfogyasztás, a kulturális igénytelenség, az erőszak kultusza, illetve az önbíráskodásra, megtorlásra való hajlam. Az erőszakos bűnözésben bekövetkezett kedvezőtlen változás jele, hogy míg korábban elsősorban a konfliktusok motiválták a cselekedeteket, addig a nyolcvanas évekre már a szükséglet-kielégítés, az anyagi haszon játszott főszerepet az erőszakos bűncselekmények elkövetéskor.⁹⁹ Görgényi Ilona tanulmányában egy a nyolcvanas években Borsod-Abaúj-Zemplén megyében lezajlott viktimológiai kutatás eredményeit foglalja össze. Az 1983 és 1987 között elkövetett egyes kiemelt bűncselekményekre irányuló kutatás egyik központi kérdése az áldozat és az elkövető kapcsolata volt. Megállapításra került, hogy az erőszakos, garázda jellegű bűncselekmények egyes fajtáinál (emberölés, testi sértés) különösen szoros az elkövető és az áldozat kapcsolata és külön figyelmet kell fordítani a családon belüli erőszak jelenségére és megelőzésére, valamint áldozatainak támogatására.¹⁰⁰

A nyolcvanas évek közepétől megváltozó bűnözésstruktúrában meghatározóvá váltak a vagyon elleni bűncselekmények. Ennek következtében az erőszakos bűncselekményeknek az összes elkövetett bűncselekményhez mért aránya az 1980. évi 10,1%-ról 1999-re 5,6%-ra csökkent, annak ellenére, hogy ugyanezen időszak alatt az elkövetett erőszakos bűncselekmények abszolút száma több, mint duplájára nőtt.

A kilencvenes évektől az erőszakos bűnözés Európában emelkedő tendenciát mutat. Hazánkban 1991-től hirtelen emelkedés figyelhető meg, az 1994. évi tetőzést követően kisebb csökkenés, majd újra kisebb emelkedés jellemzi az erőszakos bűnözés mennyiségi alakulását. Ezt követően pedig 2000-ig egy magas szintű stabilizálódás következett be. Az ezredforduló után az erőszakos és garázda bűncselekmények száma lassú ütemben, de folyamatosan növekszik. Az erőszakos bűncselekményeket 90-92%-ban továbbra is férfiak követik el.

⁹⁹ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987. 68-74.

¹⁰⁰ Görgényi Ilona: Az 1980-as évek erőszakos bűnözésének viktimológiai jellemzői Magyarországon. Magyar Jog 1990/12. 1021-1032.

***Az ismertté vált erőszakos bűncselekmények és elkövetőik
száma és százalékos megoszlása, 1980-2000.***

Év	Ismertté vált becs.-ek száma	Ebből: erőszakos		Ismertté vált bűnelkövetők száma	Ebből: erőszakos elkövetők száma	
		becs-ek száma	%-a		elkövetők száma	%-a
1980	130 470	13 196	10,1	72 880	11 897	16,3
1986	182 867	18 967	10,3	93 176	16 153	17,3
1989	225 393	17 043	7,6	88 932	13 265	14,9
1990	341 061	20 383	6,0	112 254	15 976	14,2
1991	440 370	23 078	5,2	112 835	16 815	14,9
1992	447 222	24 504	5,5	132 644	18 846	14,2
1993	400 835	24 574	6,1	122 621	20 036	16,3
1994	389 451	26 012	6,7	119 494	21 326	17,8
1995	502 036	25 731	5,1	121 121	20 949	17,3
1996	466 050	24 674	5,3	122 226	19 431	15,9
1997	514 403	26 987	5,2	130 966	21 225	16,2
1998	600 621	28 414	4,7	140 083	22 330	15,9
1999	505 716	28 277	5,6	131 658	21 626	16,4
2000	450 673	29 144	6,5	122 860	21 514	17,5

Forrás: Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl- Korinek-Lévay: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözés-kontroll. Corvina, Budapest, 1999., valamint Tájékoztató a bűnözésről 1990-2000.

1.2.2.2 *Megállapítások a rendszerváltást követő és az ezredfordulón átívelő időszak erőszakos bűnözésének a korábbi időszakhoz viszonyított új jelenségeit illetően*

Az erőszakos bűnözés 1991-től bekövetkezett jelentős mértékű területi változása egyes álláspontok szerint romló közbiztonsági helyzetet tükröz.¹⁰¹ Az erőszakos bűnözés mennyiségi alakulása bár valóban növekvő tendenciát mutat a kilencvenes években, mértéke azonban kisebb az össz-bűnözés gyarapodásánál.

A kilencvenes évek erőszakos bűnözésében a társadalmi-gazdasági változások következményeként új jelenségek fedezhetőek fel. Az erőszakos bűnözés nagyobb arányban volt jelen az ország keleti részén, ahol a változások nagyobb százalékban érintették hátrányosan a lakosságot. Az erőszakos bűnözés mennyiségi növekedése mellett igen jelentős minőségi különbségeket fedezhetünk fel a két időszak között. Az 1970-es évek közepe óta az erőszakos bűnözés minőségi jellegének kedvezőtlen irányú változása figyelhető meg. A korábbi időszakhoz képest nőtt a csoportos, a közterületi, az útonálló jellegű bűnözés. A rendszerváltással bekövetkező társadalmi-gazdasági változásokkal egy olyan periódus következett be, amely felkészületlenül érte a társadalmat, a korábbi szilárd erkölcsi rend megingott, s ezen tényezők hozzájárultak az erőszakos bűnözés minőségi átalakulásához, az erőszakos bűnözés eldurvulásához.¹⁰²

Év	Ember ölés	Súlyos testi sértés	Er. köz.	Garázd.	Rablás	Kifosztás	Zsarolás	Kiemelt össz.	Erőszakos össz.	Kiemelt bcs-ek az össz. erőszakos %-ában
1980	390	5224	469	1933	1022	107	83	9 228	13 196	70
1985	381	6198	593	3377	1579	135	140	12 403	17 398	71
1990	320	7124	468	3818	2864	181	188	14 963	20 383	73
1992	435	8030	438	5248	3265	208	296	17 920	24 504	73
1994	443	8464	436	6095	2570	243	519	18 770	26 072	72
1996	414	7795	423	5924	2689	257	724	18 226	24 674	74
1998	446	8423	346	7492	3156	268	875	21 006	28 414	74
1999	410	8035	331	7706	3167	251	902	20 802	28 277	74
2000	357	7881	294	7817	3494	261	890	20 994	29 144	72

¹⁰¹ Bakóczy Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001. 110.

¹⁰² Irk Ferencet idézi Nagy László Tibor: Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXVIII., OKRI, Budapest, 2001. 294-313.

A kilencvenes évek erőszakos bűnözésének terjedelmét, szerkezeti összetételét és minőségét a *súlyos testi sértés, a garázdaság és a rablás* határozza meg. A testi épség elleni szándékos bűncselekmények jórészt alkalmi vagy tartós konfliktusokkal kapcsolatosak.¹⁰³

A *súlyos testi sértés* aránya a nyolcvanas évektől (40%) az ezredfordulóig (28%) nagymértékben csökkent, abszolúte ugyanakkor 50%-ot meghaladó emelkedés következett be e bűncselekmény esetén.

Kiemelkedik a *garázdaság*, amelynek aránya az erőszakos bűnözésen belül majd duplájára nőtt a rendszerváltás után, amely helyzet részben a tényállás módosításának is köszönhető.

A *rablás* bűncselekményét illetően mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy dinamikája az erőszakos bűnözésen belül igen figyelemre méltó. Míg az erőszakos bűnözés volumene a nyolcvanas évektől a kilencvenes évek második felére megduplázódott, addig a rablások száma megháromszorozódott.¹⁰⁴ Így a kilencvenes években a harmadik leggyakoribb erőszakos bűncselekmény – a korábbi magánlaksértés helyett - a rablás lett. A rablások számának e jelentős emelkedése a hazai bűnözési helyzet egyik legaggasztóbb megnyilvánulása volt, hiszen a közbiztonság állapotát jelentős mértékben meghatározó bűncselekményről van szó, az áldozatoknál általában komoly lelki traumát, a lakosság körében félelmet okoz.¹⁰⁵ Nemcsak a rablás mennyiségi, hanem minőségi változásai is aggodalomra adhattak okot. Elszaporodtak az üzemanyagtöltő állomások, illetve más kereskedelmi egységek ellen intézett – akár fényes nappal végrehajtott - rablótámadások.¹⁰⁶ Továbbá gyakoriak a bankok, pénzintézetek, valamint a pénzszállító járművek személyzete elleni általában fegyveres támadások (itt kell megemlíteni „Donászi-Bene”-ügyként elhíresült esetet, illetve a „whisky-s rabló” vagy a „miskolci Bonnie és Clyde” néven emlegetett elkövetőket). Az indokolatlanul „öncélúan” kegyetlen, erőszakos rablótámadások szintén nagy számban fordultak elő a rendszerváltást követően, számos esetben vidéken vagy falun egyedül élő (vagy az elkövetés

¹⁰³ Bakóczi Antal: A testi épség elleni szándékos bűnözés kriminológiája. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988. 73., valamint Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévay: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999. 162.

¹⁰⁴ Nagy László Tibor: A fővárosban elkövetett rablások kriminológiai vizsgálata. In: Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok XXXVI., OKRI, Budapest, 1999. 55-81.

¹⁰⁵ Nagy László Tibor: Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után. In: Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok XXXVIII., OKRI, Budapest, 2001. 294-313.

¹⁰⁶ Fehér Lenke-Patera Antal: A pénzintézetek és üzemanyagtöltő állomások sérelmére elkövetett rablások vizsgálata. In: Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok XXXIV., OKRI, Budapest, 1997. 159-192.

időpontjában egyedül otthon tartózkodó) kiszolgáltatott többnyire idős vagy gyermekkorú személyek sérelmére, akiket az előre kitervelt rablás során brutálisan bántalmaztak (pl.: a Pest megyében egy fiatalokból álló csoport tagjai által elkövetett sorozat-rablások idős emberek sérelmére). E bántalmazások nem ritkán az áldozat halálát okozták (nyereségvágyból elkövetett emberölés).

Erősen növekedett viszont a zsarolások és önbírások száma, bár az erőszakos bűnözésen belül arányuk nem volt számottevő. A kilencvenes években az erőszakos közönségek számának visszaszorulása, nagyfokú látenciát sejtetett.

Motiváció alapján a konfliktusfeloldó és a szükségletkielégítő erőszak különböztethető meg, amelyekhez adott esetekben társul az ún. öncélú vagy érték-kereső(megvalósító) erőszak.

A konfliktusfeloldó funkció motiválta erőszakos bűncselekmények száma azt jelzi, hogy jelentős feszültségek találhatók a társadalomban, amelynek következménye a problémák erőszakos megoldására történő törekvés. A szükségletkielégítés egyrészt lehetőségként, másrészt szükségként jelentkezett. Lehetőségként annyiban, hogy a társadalmi-gazdasági változások hatására megindult a jelentős mértékű magánvagyon létrehozása, a privatizációs hullám mentén a pénzszerzési vágy sok esetben csak bűncselekmények elkövetésével volt kielégíthető. A gyermek- és fiatalkori bűnözésben különösképpen jelentkezik az értékkeresés, a család elszegényedéséhez vezető folyamatok, a munkához, lakáshoz jutás nehézségei, a társadalmi viselkedés-szabályozó rendszerek összeomlása a politikai szocializáció zavarait hozta magával.¹⁰⁷ Ennek legjellemzőbb megnyilvánulása az ún. galeribűnözés ideológiai ágaként az idegengyűlölő nézetek irányába forduló „skin-head”-bűnözés, de az ezzel összefüggő erőszakos cselekményekben viszonylag kevesen, leginkább fiatalok elkövetők, vettek részt.

A kilencvenes évek fejleménye a korábbi időszakhoz képest a gyermekkorú és a fiatalkorú bűnelkövetők számának növekedése az erőszakos bűnelkövetők körében, különösen a rablás és a garázdaság elkövetői között.

Utasi Judit 1998 -ban „Fiatalkorúak által elkövetett erőszakos bűncselekmények főbb jellegzetességei” címmel¹⁰⁸ kutatást folytatott, melyben az 1997-ben a Pesti Központi Kerületi Bíróságon jogerőssé vált 407 rablást és garázdaságot elkövető személy ügyében

¹⁰⁷ Berta László: A bűnözés és a bűnüldözés helyzete a '90-es években, egy átalakuló régióban. In: Kriminológiai Közlemények Különkiadás (A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga) Magyar Kriminológiai Társaság, 1999. 23-36.

¹⁰⁸ Utasi Judit: Fiatalkorúak által elkövetett erőszakos bűncselekmények főbb jellegzetességei In: Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XXXVI., OKRI, Budapest, 1999.

született ítéletének aktáját vizsgálta meg, kérdőíves módszerrel feldolgozva azokat. 145 rablásból 82 (56,6%), míg 262 garázdaságból 62 (23,7%) fiatalkorú által elkövetett eset volt. A kutatás vizsgálta az elkövetők szociális helyzetét és családi körülményeit is, azonban az oksági összefüggéseket nem elemzi, de kimutatja és megállapítja, hogy a bűncselekmények motívumai és a család anyagi helyzete, illetve érzelmi viszonyai között összefüggés mutatkozik a garázdaságot és vagyon elleni erőszakos bűncselekményt elkövetők körében. A kutatás kiterjedt a család érzelmi viszonyainak és anyagi körülményeinek, illetve a büntetthez vezető motívumoknak (anyagi haszonszerzés, családi problémák, csábítás, befolyásolhatóság, rossz baráti társaság) a vizsgálatára.

	<i>Család anyagi helyzete</i>	<i>Családi érzelmi viszonyok</i>
Rablást elköv. fk.	80% rossz és közepes	82% elhanyagoló; közömbös
Garázdaságot elköv. fk.	56,5% közepes	75% gondoskodás; közömbös

A kutatási eredményeiből kitűnik, hogy míg a garázdaság esetében a rossz baráti társaság 70%-ban jelentős indítóoka a cselekménynek, a rablásnál csak 16,7%-ban okolható a rossz baráti társaság, mint a bűncselekmény motívuma.

Vagyis a baráti társaság szerepe jóval jelentősebb az agresszió motiválta fiatal bűnelkövetőkre. Számukra tehát fontosabbak a szubkulturális csoport előnyei: amelynek révén a deviáns gyermek vagy fiatal elfogadást, támaszt, szolidaritást, emberi meleget, érzelmi kapcsolódási pontokat, méltánylást talál egy olyan emberi közösségben, amely sorsközösség jellegű, és ahol új formában működtetni tudja az emberi értékeket, az ideálképzést, a normakövetést, a belső szabályozók kialakítását. Megtanítja a gyermeket vagy a fiatalot a társadalomban lehetséges alternatív életmódra.¹⁰⁹

A rendszerváltást követően az erőszak egyre inkább városi jelenség, míg korábban a bűnözési forma inkább a falusi viszonyokhoz kötődött, bár a fővárosi ismertté vált esetek azt mutatják, hogy a fővárosi erőszakos bűnözés a nyolcvanas évek közepe óta 2-3 %-al csökkent.

A kilencvenes évek elejére a városi erőszakos bűncselekmények már több, mint 70%-os arányt képviseltek és gyakoribbak lettek a szükségletkielégítő motívumból elkövetett ilyen cselekmények.¹¹⁰

Kiemelendő, hogy *a sértettek és elkövetők közötti kapcsolat* korábbi aránya megváltozott: korábban az összes erőszakos bűncselekmény nagyobb hányada irányult

¹⁰⁹ Solt Ágnes: Bűncselekmények fiatal tettesei – Bűnös fiatalok tettei. In: Esély, 2004. jún. 21. www.szochalo.hu

¹¹⁰ Szócs Árpád L.: Az erőszakos bűnözés. In: Belügyi Szemle 2000. 7-8. 90-98.

rokonok, ismerősök ellen, a kilencvenes évekre azonban nagyobb arányban vannak az idegenek sérelmére elkövetett ilyen bűncselekmények, melyek többnyire szükségletkielégítő jellegűek (bár újszerű elkövetési módok jelentkeztek), ugyanis a konfliktusfeloldó erőszakos bűncselekményeket még mindig elsősorban rokonok, ismerősök sérelmére valósítják meg.

A kilencvenes években hazánkban a lakosság körében különösen félelmet keltettek és nagy felháborodást váltottak ki a nálunk – például az Amerikai Egyesült Államokhoz képest – szokatlan és brutális sorozat-emberölések (sorozatgyilkosságok), mint például a „százhalombattai rém”, a „bolti sorozatgyilkos” vagy a „prostituált-gyilkosságok” esete. A szándékos emberölést tekintve pedig a mennyiségi növekedés nem jelentős, az erőszakos bűnözésen belüli aránya pedig csökkent. A szándékos emberölés gyakoriságának alakulását illetően megállapítható, hogy a rendszerváltást követően az 1990 utáni négy évben jelentős (kb. 50%-os) emelkedés tapasztalható a befejezett szándékos emberölések körében. Ezt követően azonban évről évre csökkenő tendencia érvényesül. 2002-ben szinte ugyanaz a szám (203) jelentkezik, mint az 1990. évben (201).¹¹¹

Az élet és testi épség elleni bűncselekmények körében a kilencvenes évektől a fiatalok bűnözésben az egyre kegyetlenebb végrehajtási módok dominálnak, nem ritka a szükségtelen „túl”-bántalmazás¹¹², néhány bűncselekmény elkövetését pedig a még csak gyermekkorú elkövetők is mértéktelen agresszivitással és brutalitással hajtották végre (pl.: „taxisgyilkos lányok”, a hajléktalan-bántalmazások).

Az élet és testi épség elleni bűncselekmények körében elsősorban a szükségletkielégítő bűncselekmények számának növekedése volt tapasztalható. Az erőszakos bűncselekményeknek az ismertté vált összes bűncselekményhez viszonyított aránya csökkent, míg az erőszakos bűnelkövetők aránya az összes bűnelkövetők körében növekedett vagy stagnált.¹¹³ Jellegében viszont feltétlen változást jelzett, hogy a nyolcvanas évekhez viszonyítva emelkedett a különös kegyetlenséggel, az előre kitervelten és a nyereségvágyból elkövetett emberölések száma, valamint a már említett több emberen elkövetett emberölések száma.

1999-ben az Igazságügyi Minisztérium kodifikációs, elemző és statisztikai főosztálya és a Belügyminisztérium Rendészeti Kutatóintézete a rendszerváltást követően (1990-

¹¹¹ Horváth Tibor: Tizenhárom év halálbüntetés nélkül. In: Belügyi Szemle 2004/2-3. 118-132

¹¹² Frech Ágnes: A fiatalok bűnelkövetési tendenciái az 1990-es évek második felében. Kriminológiai Közlemények 58. (szerk: Róth Erika) Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 2000.

¹¹³ Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévay: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999. 162-163.

1998 időszakban) elkövetett emberölések áldozatainak vizsgálatát tűzte ki célul. E széles körű ténykutatásról számol be Krántiz Mariann egyik tanulmányában¹¹⁴, melyben megállapítja, hogy a kilencvenes években Magyarországon elkövetett emberölések többsége egymáshoz részben nagyon szorosan, részben lazábban kötődő, együtt élő vagy legalábbis egymást ismerő személyek közötti konfliktusok következménye. Levonva a következtetést rámutat arra, hogy az emberek közötti konfliktus kezelésének alapvető módja az agresszió, a fizikai erőszak. Az emberi élet tisztelete és védelme még a családon belül sem érvényesül, a családon belüli erőszak gyakran a családtagok életének kioltását eredményezi.

A *szervezett bűnözés* hetvenes évekbeli megjelenése, majd szélesedése alapvető fordulatot jelentett, az egymás közötti hatalmi és területi harcok, a szervezett bűnözői csoportok beépülése a gazdasági, vagyon elleni, valamint a prostitúcióval és kábítószerrel összefüggő bűnözésbe jelentősen átalakította a magyar erőszakos bűnözést. A szervezett bűnözés céljai érdekében az elkövetők a kezdetektől alkalmaznak fenyegetést, zsarolást, erőszakos pénzbehajtást, leszámolásokat (bérgyilkosságok) esetén a személy elleni erőszakos bűncselekményeket (emberölés, testi sértés) vagy más olyan bűncselekményt, amelynek során ártatlan járókelők is megsérülhetnek. A szervezett bűnözéssel kapcsolatba hozható erőszakos bűncselekményeket nem a hozzátartozók vagy közeli ismerősök sérelmére követik el, így jellemzően nem az áldozat lakókörnyezetében található meg az elkövető. A határok nyitottságát kihasználva az erőszakos bűnözés is nemzetköziesedett. A bűnszervezetek területi szervezettsége, hierarchiája miatt nagy a bűnözők mobilitása. A rendszerváltást követően tehát mindenképpen észlelhető a szervezett bűnözés agresszióval párosuló jelenléte.

Változást jelentett az emberrablás megjelenése is.¹¹⁵ E bűncselekményt különösen üzletemberek, vállalkozók vagy hozzátartozóik sérelmére követték el.

Az ismertté vált bűncselekmények 100 ezer lakosra jutó gyakorisági mutatója az elmúlt tíz év alatt 5,3 százalékkal csökkent. Az ismertté vált bűncselekmények oldaláról közelítve a jelzőszám az 1998. évi csúcs után 2003-ig csökkent, majd az utóbbi két évben ismét emelkedett.

Az Egyesült Nemzetek Kábítószer-Ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatala (UNODC) két évente felmérést készít a bűncselekmények alakulásáról. 2002-ben az ismertté vált

¹¹⁴ Krántiz Mariann: Emberölés: áldozatok és tettesek. In: Kriminológiai Tanulmányok 41., OKRI, Budapest, 2004. 92-113.

¹¹⁵ 1993. évi XVIII. törvény léptette hatályba.

bűncselekmények 100 ezer lakosra jutó gyakorisága alapján Magyarország Európa középmezőnyében helyezkedett el.¹¹⁶

Az ezredfordulót követően a bűnözésről általánosságban elmondható, hogy Magyarországon 2005-ben 436.522 bűncselekmény jutott a hatóságok tudomására. A büntettek mennyisége 10%-kal emelkedett, a vétségeké nem változott az előző évhez képest. A bűnözés összetételében lényeges változás nem történt, a jogsértések továbbra is döntően vagyon ellen irányulnak. A lakosság biztonságérzetét talán legközvetlenebbül befolyásoló bűncselekmények közül 2000-től százezer lakosra számolva 35%-kal csökkent a lakásbetörés, 25%-kal a gépjárműlopás, 20%-kal az emberölés, 15%-kal a rablás. Az ezredfordulótól számottevően kevesebb a vagyon, az államigazgatás, igazságszolgáltatás, közélet tisztasága elleni jogsértések száma, és több a házasság, család, ifjúság és nemi erkölcs, a gazdaság, a személy, valamint a közrend ellen elkövetetteké. Az ismertté vált bűnözésben a 2005. év annyiban hozott változást, hogy 2004-hez képest – a személy elleni bűncselekmények kivételével – valamennyi bűncselekmény-főcsoport emelkedést mutat. Az életellenes bűncselekmények közül 2005-ben az emberölések száma 164 volt, 44-gyel kevesebb, mint 2004-ben, és a szándékos testi sértéseké a 2004. évi emelkedés után csökkent. A bűncselekmények számának növekedése háromnegyed részt a szerzői jogok megsértésével és a tiltott pornográf felvétellel való visszaéléssel hozható összefüggésbe.¹¹⁷ Mindkettő sorozat jellegű jogsértés, és szorosan összefügg az informatikai eszközök terjedésével.

Figyelemre méltó, hogy nőtt a közutakon az ittas vagy bódult állapotban való járművezetés. A felderített bűncselekmények aránya a 2004. évi 57%-ról 61%-ra nőtt. Ismertté 133 790 bűnelkövető vált, 3%-kal több, mint 2004-ben. Az elkövetők 9%-a volt fiatal- és 3%-a gyermekkorú. Mindkét generációhoz tartozó elkövetők száma 2005 során csökkent. Valamivel több a büntetett előéletű elkövető, mint 2004-ben. Azok száma, akik

¹¹⁶ Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról. Budapest, 2006. április. 60.

¹¹⁷ „Egy-egy nagy halmazatú ügy felderítése miatt a tiltott pornográf felvétellel visszaélés és a szerzői vagy a szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése bűncselekmények ugrásszerűen emelkedett. A szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése bűncselekmény a 2004-ben ismertté vált 19.046-ról 2005-ben 37.401-re emelkedett, amelyet 1.108 személy követett el. Hasonló képet mutat a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés. E bűncselekmények száma a 2004-es 5.832-ről 2005-re 11.489-re emelkedett, amelyet 99 elkövető valósított meg. Megjegyzendő, hogy 2005-ben létrejött egy, a szellemi alkotások tulajdonvédelmét képviselő jogvédő szervezeteket tömörítő érdekvédelmi szervezet, amely az ORFK-val és a VPOP-val együttműködést kötött, és amelynek célja – többek között – a jogsértő felhasználás elleni fellépés. Az együttműködés keretében a ProArt Szövetség bejelentést tesz az eljárás lefolytatására jogosult szervnél. A tiltott pornográf felvétellel visszaélés vonatkozásában figyelmet érdemel az a tény, hogy az EUROPOL kiemelt figyelmet fordít a gyermekpornográfia elleni küzdelemre, a több országra kiterjedő akciókban esetenként a magyar rendőrség is részt vett. E két bűncselekmény felderítése ezért ugrásszerűen javult.” (In: Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról. Budapest, 2006. április)

alkohol vagy kábítószer hatása alatt követték el tettüket 2004-hez képest növekedést mutat. A legtöbb elkövető lakóhelye a főváros, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Bűncselekmény sértettje 224 ezer természetes személy volt, számuk 5%-kal kevesebb 2004-hez képest. A sértettek közül 5651 volt gyermek és 8181 külföldi. A jogerősen elítéltek száma 98 524 volt, 2,2%-kal több, mint 2004-ben. A jogerősen elítéltek 7%-a fiatalok.¹¹⁸

Magyarországon az elmúlt két évtizedben az erőszakos bűncselekmények arányának emelkedése elmaradt ugyan a vagyon elleni bűnözés növekedésétől, de a százezer lakosra jutó erőszakos bűncselekmények száma majd felével (47 százalékkal) emelkedett. 2005-ben 32.760 erőszakos és garázda jellegű bűncselekmény vált ismertté. Számuk 1996-hoz képest 33 százalékkal emelkedett.

Az ismertté vált erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények és elkövetőik száma és százalékos megoszlása, 2001-2004.

Év	Ismertté vált bcs.-ek száma	Ebből:		Ismertté vált bűnelkövetők száma	Ebből:	
		erőszakos bcs.-ek száma	%-a		erőszakos elkövetők száma	%-a
2001	465 694	30 821	6,6	120 583	21 851	18,1
2002	420 782	31 214	7,4	121 885	23 419	19,2
2003	413 343	31 486	7,6	118 145	23 382	19,8
2004	418 883	33 366	7,9	130 182	25 693	19,7

¹¹⁸ Magyarország 2005., KSH Regiszter Kiadó és Nyomda Kft., Budapest, 2006. 44-45.

Az erőszakos cselekmények közül az elmúlt öt évben minden harmadik szándékos testi sértés, a másik egyharmad garázdaság (2004-ben az összes erőszakos bűncselekmény 30%-át a garázdaság tette ki), minden tizedik pedig rablás volt. A garázdaság és szándékos testi sértés száma tovább növekedett, míg a rablás valamelyest csökkenni látszik.¹¹⁹

Év	Ember ölés	Súlyos testi sértés	Er. köz.	Garázd.	Rablás	Kifosztás	Zsarolás	Kiemelt össz.	Erőszakos össz.	Kiemelt bcs-ek az össz. erőszakos %-ában
2001	408	7 261	321	8 353	3 319	304	846	20 812	30 821	67,5
2002	359	7 531	293	9 389	3 389	341	888	18 801	31 214	60,2
2003	378	7 428	256	9858	3 289	317	930	22 456	31 486	71,3
2004	362	7882	267	10 757	3 227	298	906	23 699	33 366	71,0

¹¹⁹ Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról. Budapest, 2006. április. 63.

Az elkövető és a sértett kapcsolatát illetően a 2001-2005 közötti időszakban az ismertté vált erőszakos bűncselekmények vonatkozásában az összes értékelhető kapcsolat 50%-ában az „ismert” elkövető a sértett számára idegen személy. Ez az arány 2003-ban kiugró 60%-ot mutat.

<i>Elkövető a sértettnek idegen (nem ismerős*) személy egyes kiemelt bűncselekményenként</i>	2001		2002		2003		2004		2005	
	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya
Befejezett emberölés, ill. kísérlet	385	100	357	100	363	100	355	100	300	100
idegen	82	21	81	22,6	96	26,5	84	23,7	52	17,3
Súlyos testi sértés	5055	100	5321	100	5084	100	5472	100	5317	100
Idegen	1580	31,3	1765	33,2	1606	31,6	1750	32,0	1661	31,2
Emberrablás	24	100	30	100	35	100	23	100	18	100
Idegen	17	70,8	15	50,0	21	60,0	13	56,5	5	27,8
Erőszakos közöszülés	206	100	198	100	172	100	178	100	164	100
Idegen	83	40,3	66	33,3	55	32,0	50	28,1	47	28,7
Rablás	1613	100	1837	100	1804	100	1959	100	1884	100
Idegen	1199	74	1408	77	1428	79	1541	79	1483	79
Kifosztás	111	100	108	100	106	100	90	100	73	100
Idegen	72	64,9	65	60,2	63	59,4	58	64,4	48	65,8

*„ismerős”: a hozzátartozó, házastárs, nevelő/gondozó, közeli vagy alkalmi ismerős

Forrás alapja: Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól a 2001-2005. években. LÜ Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya, Budapest, 2006.

Az egyes kiemelt erőszakos bűncselekményekre vetítve azt látjuk, hogy a vizsgált időszakban a befejezett *emberölések és emberölési kísérletek vonatkozásában* az értékelhető kapcsolatok 80%-ban még mindig a hozzátartozó, a házastárs (együtt kb. 40%-os arány), illetve közeli vagy alkalmi ismerős a sértett. Az emberöléshez viszonyítva *súlyos testi sértést* viszonylag nagyobb arányban követnek el idegen sérelmére (31-33%-ában). E bűncselekmény sértettjei szintén legtöbbször a házastárs vagy a hozzátartozó, de közeli ismerősök is nagy arányban találhatók a sértettek között. 2001-ben az *emberrablásokat tekintve* a kapcsolatok 70%-át idegen sérelmére valósították meg, de ez az arány 2005-re 27%-ra csökkent. Az *erőszakos közösülés* esetében 2001-et követően megugrott a hozzátartozó és a házastárs sérelmére elkövetett cselekmények aránya (a házastárs sérelmére elkövetett arány 2001-ről 2002-re egy év alatt duplájára emelkedett és azóta is 10 % körül stagnál). 2001-ben még 40%-ban idegen sérelmére követték el az erőszakos közösülést, amely arány a tavalyi évre fokozatosan csökkent. A vizsgált időszakban a *rablások* elkövetői-sértetti kapcsolatát vizsgálva majd 80%-ban *nincs* ismerősi-hozzátartozói kapcsolat az áldozat és az elkövető között, tehát e bűncselekmény vonatkozásában kimondottan magas az idegenek sérelmére történő elkövetés. A maradék hányadban a közeli vagy alkalmi ismeretség dominál. A *kifosztások* elenyésző hányadát követik el hozzátartozó sérelmére, kb. 60-65 %-ban az elkövető a sértett számára idegen személy.

Az erőszakos bűncselekmények százezer lakosra számított 263-as hazai aránya a dániaival áll azonos szinten, ebből a szempontból az európai középmezőnybe tartozunk. A világ 28 nagyvárosa közül Budapest a százezer lakosra jutó emberölések száma szerint a 14-ik helyet foglalja el, azonos helyzetben van Prágával, Madriddal, Lisszabonnal és Helsinkivel.¹²⁰ Az előre megtervezett, kegyetlen módszerekkel elkövetett és a leszámolás-jellegű gyilkosságok megjelenése azonban megrémítette a lakosságot. Egyes erőszakos bűncselekmények – különösen az önbírászkodás, a zsarolás, a garázdaság, a rablás – előfordulása manapság sokkal gyakoribb, mint a korábbi évtizedekben volt.¹²¹

2005-ben 313 emberölés vált ismertté. Számuk 1996-hoz képest 24, 2001-hez képest 17 százalékkal csökkent. 2005-ben erős felindulásban elkövetett emberölés nem történt. 1996-ben 4, 2001-ben pedig 5 ilyen eset történt

¹²⁰ Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000. 310.

¹²¹ A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. 115/2003. (X. 28.) OGY határozat melléklete. In: Magyar Közlöny 123.

A rablások száma világszerte növekszik. Különösen gyors az emelkedés üteme a „fiatal demokráciákban”. 1990 és 1996 között a rablások aránya Bulgáriában 418 százalékkal, Litvániában 961 százalékkal, Romániában 119 százalékkal nőtt. Ugyanebben az időszakban az európai emelkedés átlaga 63 százalék volt. Nálunk a rendszerváltás kezdetétől az 1990-es évek végéig majdnem négyszeres volt az emelkedés. A rablások elkövetési módjai is erőszakosabbá, veszélyesebbé váltak. Magyarországon a fegyveres, valamint a pénzintézetekben vagy postán elkövetett rablások száma gyorsabban növekedett, mint az egyéb elkövetési módok esetében.¹²² Az évi átlag szerint előforduló 3 ezer rablás ugyan nem tekinthető nagyon soknak, az új elkövetési módok terjedése azonban aggasztja az embereket. Az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények százezer lakosra jutó adataiban 3-4-szeres eltérések vannak az ország egyes megyéi, illetve rendőrkapitányságainak illetékességi területei között. E cselekmények gyakoribbak az ország északi, észak-keleti területein, mint máshol. A statisztikai adatok a garázdaságok folyamatos emelkedését jelzik. A rendőrségi statisztika adataira alig lehet támaszkodni azoknak az erőszakos cselekményeknek az értékelésében, amelyek körében alacsony a „feljelentési hajlandóság”. Ilyenek nálunk a szexuális bűncselekmények és a családon belüli erőszak esetei. Az ENSZ statisztikája szerint 1986-1994 között az országok mintegy 40 százaléka jelezte az erőszakos nemi közösülések számának 10-50 százalékos emelkedését, és további 13 államban 50 százaléknál nagyobb növekedés következett be. Az európai országokban 1996-ban a százezer lakosra jutó átlagos előfordulás 7, Magyarországon pedig 4 volt.¹²³ 2001-ben növekedett, 2002-ben csökkent az erőszakos közösülés sértetteinek száma, és a gyermek- és fiatalkorú sértettek aránya. Amíg azonban a korábbi években az ismertté vált szexuális bűncselekmények áldozatainak fele sem volt gyermek- és fiatalkorú, addig 2002-re ez az arány 60 százalék körülire emelkedett (2000-ben 60; 2001-ben 58,5; 2002-ben 57,7 százalék).¹²⁴ 2005-ben 7.091 családon belüli erőszakos bűncselekmény vált ismertté, amely 2005-ben az ismertté vált összes bűncselekmény 1,6 százaléka volt. Számuk 1996 óta folyamatosan nő, 2005-re 71 százalékos növekedést mutat. 2005-ben a 2001-es évhez képest 50 százalék az emelkedés. 2005-ben az ismertté vált családon belüli erőszakos cselekmények

¹²² Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000. 310.

¹²³ Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000. 311.

¹²⁴ Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1997-2001. években. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2002. 10.

67 százalékát három bűncselekmény tette ki. Ezek: a testi sértés (száma 2005-ben 2902), a kiskorú veszélyeztetése (száma 1481) és a garázdaság (száma 1018).

A nagyvárosok 2005. évi kriminalisztikai adatait – az ERÜBS alapján feldolgozva – a hatóságok tudomására jutott erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények száma alapján a hazai megyeszékhelyek közül Pécsen volt a legveszélyesebb élni. Míg itt összesen 821 rablás, súlyos testi sértés, emberölés és más erőszakos bűncselekmény miatt indított nyomozást a rendőrség, addig Győrött 301 hasonló ügyben rendeltek el nyomozást. A magyarországi nagyvárosok bűnügyi fertőzöttsége között hosszabb távon is jelentős különbség mutatkozik. Az elmúlt fél évtized adatai alapján megrajzolt kriminalisztikai térkép más képet mutat, mint az évre (2005.) vonatkozó bűnügyi kartogram. Az összes bűncselekmény alapján 2005-ben Debrecen, Eger és Budapest vezette a sort – ezer főre számítva 81, 75, illetve 68 bűncselekménnyel -, de hosszabb távon (2001-2005) már Szekszárd, Budapest és Eger bizonyult a három leginkább bűnös városnak; e településeken az új évezredben évente átlagosan 76, 66, illetve 63 bűncselekmény jutott ezer-ezer helybelire.¹²⁵

Az erőszakos-agresszív bűncselekményeket tekintve a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kb. kétezer lakosú Gönc városa bizonyult 2005-ben relatíve¹²⁶ a legveszélyesebb településnek Magyarországon: ezer lakosra 12 garázdaság és más erőszakos bűncselekmény jutott, miközben Pápán és Kalocsán 2-2, Gyálon 4, Mátészalkán pedig 7. Gönc az erőszakos bűncselekmények száma alapján már 2004-ben is az ötödik legfertőzöttebb településnek minősült a 250 hazai kisváros között. Az erőszakos bűnözés súlypontja egyébként is hagyományosan a keleti térség (Hajdú, Borsod, Szabolcs), miközben a vagyon elleni bűncselekményeket nagyjából Budapest és a gazdagabb dunántúli körzetekben valósítják meg. A megyei joggal nem rendelkező nagyobb városok közül Esztergomban) és Gyöngyösön követték el 2005-ben fajlagosan a legtöbb ismertté vált rablást, szemérem elleni erőszakot, zsarolást, garázdaságot és testi sértést – ezen ügyekből 6, illetve 5 jutott ezer-ezer főre. Az utcai és egyéb támadások számát tekintve Keszthely, Paks, Százhalombatta városokban 2005-ben csak 1-1 agresszív bűntényt regisztráltak ezer lakosra számítva. Ózdon ugyanakkor összesen 195 erőszakos bűncselekmény miatt indult nyomozás, míg a hasonló nagyságú (kb. 38 ezer fős) Baján például csupán 68 alkalommal.¹²⁷

¹²⁵ Babus Endre: Hírbe hozva (Városok bűnügyi toplistája I.). In: HVG 2006. (29. sz.) júl. 22. 103-105.

¹²⁶ A helység lélekszámához viszonyítva.

¹²⁷ Babus Endre: Tetthelységek (Városok bűnügyi toplistája II.). In: HVG 2006. (30. sz.) júl. 29. 87-90.

Egy 2005-ben végzett Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálatból, amelyben Magyarországon kívül még huszonhárom ország vett részt, az derült ki, hogy minden ötödik felnőtt magyar lakos vált az elmúlt 5 évben betörés, lopás vagy erőszakos bűncselekmény áldozatává, ezzel az aránnyal az európai átlagot képviseljük. A magyar részvétellel történő nemzetközi ESS kutatás azt vizsgálta, hogy 23 ország lakosai mennyire érezhetik biztonságban magukat lakókönyezetükben. A kutatásban részt vevő több mint 45 ezer válaszadót arról kérdezték, hogy az elmúlt 5 évben volt-e a kérdezett vagy annak háztartásának valamely tagja betörés, lopás vagy erőszakos támadás áldozata. Az adatok azt mutatják, hogy az európai országok lakosainak kb. ötödét érték már ilyen atrocitások. A finnek esetében a legmagasabb az arány, minden harmadik finn felnőttet vagy annak családtagját rabolták már ki, vagy lett erőszakos bűncselekmény áldozata az elmúlt 5 évben. Németország és Ausztria ilyen szempontból biztonságosabb, hiszen ezekben az országokban csak minden tizedik ember volt az elmúlt időben bűncselekmény áldozata. Magyarországon ilyen jellegű cselekményekről a felnőtt lakosság 20 százaléka számolt be, ez az arány az európai átlagot képviseli (21 százalék). A kutatás szerint Magyarországon a 18 és 39 év közöttiek (25 százalék), a felsőfokú végzettségűek (27 százalék) és a Közép-Magyarországon (30 százalék) és Dél-Alföldön élők (26 százalék) az országos átlaghoz képest magasabb arányban váltak az elmúlt 5 évben betörés, lopás vagy erőszakos bűncselekmény áldozatává. A felnőtt magyar lakosság 69 százaléka szerint (nagyon) biztonságos a saját lakókönyekükön sötétedés után egyedül sétálni. A Dél-Dunántúlon élők az átlagosnál magasabb arányban, 41 százalékban mondták, hogy sötétedés után nem kívánatos a lakókönyekükön sétálni.¹²⁸

Az erőszakos bűnözés minőségi változásait tekintve világszerte ki kell emelni a rasszizmus, a szervezett bűnözés és a terrorizmus szerepét. Ezen kívül Magyarországon is jelentkeztek az ún. „öncélú erőszakkal” megvalósított, valamint a sporthuliganizmussal összefüggésben elkövetett erőszakos cselekmények. Az öncélú – az adott cselekmény megvalósításához „feltétlenül szükséges” erőszakot meghaladóan kegyetlen, brutális vagy kíméletlen - erőszak Domokos Andrea véleménye szerint kétféleképpen jelentkezhet a bűncselekmények elkövetése során: az egyik esetben a hagyományos szükségletkielégítő bűncselekményekhez kapcsolódik (rabláshoz, nyereségvágyból elkövetett emberöléshez vagy erőszakos közöszüléshez), a másik esetben pedig kizárólag az áldozat szenvedésének

¹²⁸ Forrás: TÁRKI, 2006. október 20-án közzétett tájékoztató

látványa miatt követnek el erőszakos bűncselekményeket jellemzően fiatal- vagy gyermekkorú elkövetők.¹²⁹

Az ezredfordulót követően a gyermekkorú és fiatalkorú elkövetőkkel kapcsolatban a következő megállapítások tehetők (1. és 2. sz. MELLÉKLET). A gyermekkorú elkövetők száma az ezredfordulót követő 4-5 évben kisebb ingadozás mellett közel azonos. A gyermekkorú elkövetők leggyakrabban vagyron elleni bűncselekmények elkövetésében vesznek részt, melynek aránya 81-83% között van. A vagyron elleni bűncselekményeken belül a kisebb súlyú, kis kárértékű alkalmi lopásokban való részvétel túlsúlya jellemző. Ez az esetek 53-58%-át teszi ki, 2005-ben 58,25% volt. Csökkennek a betöréses lopások, de emelkednek a rablások gyermek elkövetői. Jelentős emelkedést mutatkozik a 14 év alatti elkövetők számában a személy elleni bűncselekmények, ezen belül a személyi szabadság megsértése, a súlyos testi sértés és a magánlaksértés vonatkozásában. Az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények körében növekedett az erőszakos közöszülés és a szemérem elleni erőszak gyermekkorú elkövetőinek a száma. A garázdaság 14 év alatti elkövetőinek száma 2002-ig emelkedett, 2003-ban jelentősen mérséklődött, majd a 2004. évtől ismét növekedés figyelhető meg. A gyermekkorú elkövetők bűncselekményeiket 28,6 %-ban egyedül követik el, ha társat fogadnak maguk mellé, akkor azok inkább a korosztályukhoz tartozók közül kerülnek ki. A fiatalkorú bűnelkövetők száma 2002-ben volt a legmagasabb, a 2003. évben pedig a legalacsonyabb. 2004-ben jelentős emelkedés mutatkozik, amely 2005. évben lényegében stagnált. A változás azonban a közrend elleni és a vagyron elleni bűncselekmények (különösen a lopások) bűnelkövetőinek számával magyarázható. A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmény kivételével 2004-ben jelentős növekedés látható. Jelentős az emelkedés a személy elleni bűncselekmények bűnelkövetőinek számában, ennek oka, hogy egyre több fiatalkorú követ el testi sértés bűncselekményt, bár a fiatalkorúak is a vagyron elleni bűncselekményekben vesznek részt leginkább. A fiatalkorúak az elkövetésben a gyermekkorú elkövetőknél önállóbbak, 39,3 %-uk követi el bűncselekményeit egyedül, társai jellemzően szintén fiatalkorú korosztályból kerülnek ki. Az elkövetők nemek szerinti megoszlását tekintve jelentős elmozdulás látható. 2001 évben a gyermekkorú

¹²⁹ Lásd bővebben Domokos Andrea: Kíméletlen erőszakos bűnelkövetők, új elkövetési módok az erőszakos bűnözésben. (Rendvédelmi Füzetek) Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2000.

lányok aránya csupán 11,26% volt, most ez az arány 13,9%-ra módosult. A fiataloknál 11,25%-ról 14,8%-ra emelkedett az bünelkövető lányok hányada.¹³⁰

2. AZ ALKOHOLFOGYASZTÁS ÉS AZ ALKOHOL-KONTROLL

2.1 Az alkohol legfontosabb ismérvei és hatásmechanizmusa

Az alkohol – kémiailag az etil-alkohol, etanol – az emberiség által évezredek óta ismert, szőlőből és gyümölcsökből előállítható tápanyag és élvezeti szer.¹³¹

Az alkohol gátolja az idegsejtek jelátvivő anyagainak (neurotranszmitterek), pl. a gamma-amino-vajsav (GABA) felszabadulását, továbbá a glutamát-receptorok működését. Az alkohol módosítja az idegsejtek jeltovábbításában szerepet játszó ún. kalciumcsatornák működését is, mivel gátolja a kalcium belepését a sejtekbe. Kis mennyiségű alkohol fokozhatja az idegrendszer működését, ami feloldja a gátlásokat és oldja a szorongást. A GABA-hoz hasonló hatásával és a glutamát-receptorok gátlásával neurodegenerációt okoz azzal, hogy az idegsejtek pusztulását (apoptotikus képességét) fokozza, ami különösen embrióban és fiatal szervezetekben az idegrendszer fejlődését lassítja vagy gátolja. Ennek következtében a mértéktelen alkoholizmus az utódokban csökkent agytérfogathoz vezet vagy súlyos magatartászavarokat okozhat. Az alkohol centrális depresszív hatásmódja az általános érzéstelenítőkhöz hasonló: növeli az idegsejtmembrán fluiditását, fokozza az asszociatív készséget, átmenetileg növeli a kreativitást, majd krónikus mérgezés kapcsán jelentős idegsejtpusztuláshoz vezet. Az etilalkohol metabolitjai, egyes aldehidek (pl. az acetaldehid) és az etilacetát mérgező hatású és a sejtek oxigénfelvételét is csökkenti.

Az alkohol befolyásolja a nemi hormonok szintjét: mindkét nemben fokozódik az ösztrogén-aktivitás, ami nőknél fokozott libidót, férfiaknál impotenciát okozhat. Annak ellenére, hogy az alkoholizmus kialakulásában egyre jobban hangsúlyozzák a genetikai meghatározottság szerepét, ismeretes, hogy örökbefogadott, tehát genetikailag független utódok esetén, ha a szülők alkoholisták, a gyermekek 3-4-szer gyakrabban lesznek alkoholisták, mint azok,

¹³⁰ Diószegi Gábor: Az ifjúkori bűnözés alakulása. ORFK Megelőzési Főosztály Bűnmegelőzési és Esélyegyenlőségi Osztály, 2006. 2.

¹³¹ Levendel László: Alkoholbetegek gyógykezelése és gondozása. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987. 37.

akiknek a szülei nem isznak. Ebből adódóan a környezetnek meghatározó szerepe van az alkoholizmus kialakulásában.¹³²

A kis mennyiségű alkoholfogyasztás örömet és élvezetet is jelenthet az ember számára: az Egészségügyi Világszervezet (WHO) ajánlása szerint (a 20. életévüket betöltött felnőttek részére) az elfogadható alkoholfogyasztás napi mennyiségének felső határa negyven gramm tiszta szesz (ez kb. 1 dl tömény ital vagy napi 4 dl bor vagy 1,5 üveg sör). A statisztikák szerint 40 grammnyi (nem több), alkohol rendszeres napi fogyasztása 25 éven át vagy kevesebb ideig nem okoz alkoholos májkárosodást (40 gramm alkoholt tartalmaz 1 dl whisky, 4 dl bor, kb. 1,5 üveg sör). Ugyanennyi ideig naponta 40-80 gramm alkohol elfogyasztása már nagy valószínűséggel a máj zsíros elfajulását vagy alkoholos májgyulladást vált ki. Naponta 80 grammot meghaladó alkoholfogyasztás esetén májzsugor alakulhat ki az esetek 20-30 %-ában (ez naponta 2 dl-nél több whisky, vagy 8 dl bor, vagy 3 üveg sör, illetve az ezt meghaladó mennyiség).

Az alkoholfogyasztás, az alkoholhoz fűződő viszony – a kulturális hagyományokon túl – a társadalom lelkiállapotának egyik fontos indikátora.

Megállapítható, hogy a szeszital - általában az elfogyasztott adagtól függő módon - megnöveli a társadalmi ártalmak bekövetkezésének kockázatát, vagyis minél magasabb az alkoholfogyasztás, annál nagyobb a kockázat veszélye. Az alkohol olyan szer, amelynek fogyasztása függőséget okozhat, számos betegség és negatív fizikai-lelki állapot okozója lehet, ideértve a bekövetkező sérüléseket, mentális és magatartásbeli rendellenességeket, gastrointestinális megbetegedéseket, különféle daganatos betegségeket, immunológiai rendellenességeket, a tüdő megbetegedéseit, csontrendszeri és izom-betegségeket, a nemzőszervek rendellenességeit, magzati károsodásokat, a koraszülés és az alacsony születési súly veszélyeit. A legtöbb megbetegedés esetén az alkohol adagfüggő módon növeli a kockázatokat. Néhány esetben, mint a szívizomgyengeség, az akut légzési rendellenesség, valamint az izomsorvadás, a tünetek csupán egy hosszan fennálló magas italozási szint fölött jelentkeznek, de ezen az italozási szinten az alkohol megnöveli a veszélyét és a súlyosságát ezeknek az eseteknek.¹³³ Kérdés, hogy az alkohol e káros következményein túltekintve mondhatjuk-e, hogy minél több az elfogyasztott alkohol mennyisége, annál súlyosabb a bűncselekmény és a bekövetkező – másoknak okozott - sérülés mértéke?

¹³² Tompa Anna: Egészségtudat és tudatos egészség (előadás). Mindentudás Egyeteme, 2003. szeptember 22.

¹³³ Anderson, Peter; Baumberg, Ben: Alcohol in Europe – a public health perspective (A report for the European Commission). Institute of Alcohol Studies, UK, June 2006. 75-169.

Az alkoholhatás következménye, az, hogy milyen hatást vált ki a konkrét személyből, függ az elfogyasztott szeszes ital mennyiségétől és különösen az egyén alkoholfogyasztással kapcsolatos magatartásától.¹³⁴ Az utóbbi szempontból az emberek az alábbi csoportokba sorolhatók:

- Alkoholos italt nem fogyasztók (absztinensek)
- Szociális ivók, akik mértékletesen isznak, soha nem részegednek le, esetleg időnként ittassá válnak
- Excesszív ivók, akiknek mértéktelensége az elfogyasztott ital mennyiségében vagy a lerészegedés gyakoriságában nyilvánul meg (többségük alkoholbeteggé válik)
- Alkoholbetegek, akik függő viszonyba kerültek az alkohollal (addikció)
- Krónikus alkoholbetegek, akik testi-szellemi károsodást szenvedtek az alkoholtól¹³⁵

Absztinensnek minősülnek azok, akik soha nem fogyasztanak alkoholt, vagyis teljes mértékben tartózkodnak az alkoholos termékek mindenfajta típusától. A *mértékletes alkoholfogyasztók* az ajánlott napi mennyiségeket nem lépik túl, továbbá ide tartoznak azok is, akik csak alkalomszerűen fogyasztanak kisebb mennyiségű alkoholt. Az *alkoholabúzus* a napi 0,8 gramm/testsúlykg-ot meghaladó mennyiségű alkohol rendszeres fogyasztását jelenti, amely azonban még nem jár fizikai és pszichés függőséggel.¹³⁶ Az alkoholabúzusban szenvedők még nem szenvedélybetegek, az ivás gyakran konfliktuskezelési képtelenségük egyik megnyilvánulása. Az igazi problémát az jelenti, hogy ez általában csak egy átmeneti állapot, amely az esetek többségében dinamikus fejlődik előre, és végül alkoholizmushoz vezet. Az *alkoholfüggőség* vagy *alkoholbetegség* (alkoholizmus) az olyan jellegű, rendszeresen ismétlődő, nagy mennyiségű italfogyasztást jelenti, amely ártalmas a fogyasztó fizikai és mentális egészségére, illetve dependenciához vezet. Az alkoholizmusnak természetesen nagyon sokféle definiálási kísérlete van, attól függően, hogy melyik tudományág (orvostudomány, magatartástudomány, tanuláslélektan, szociológia, stb.) milyenfajta szemszögből közelíti meg a kérdést. Így megállapítható, hogy egyszerre több definíciónak is létjogosultsága lehet, de szinte mindegyik meghatározás tartalmaz két közös komponenst: az önmegtartóztatásra való képtelenséget és a kontroll hiányát.¹³⁷

¹³⁴ Lévy Miklós: Az alkoholizmus, a kábítószer-probléma és a bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévy: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999. 229.

¹³⁵ Levendel Lászlót idézi Lévy Miklós in: Az alkoholizmus, a kábítószer-probléma és a bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévy: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999. 229

¹³⁶ Gerevich József (szerk.): Mentálhigiéné. Twins Kiadó, Budapest 1994. 214.

¹³⁷ Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J.: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest 1997. 175.

2.2 Az alkoholfogyasztás nemzetközi kontextusban

Az alkohol tartalmú italok fogyasztása a világ számos kultúrájának mindig is része volt, a világ legősibb és legelterjedtebb szokásai közé tartozik. A történelem során e szokás a legtöbb társadalomban jelen volt és hagyományosan kiemelkedő szerepet játszott a társadalmi, vallási vagy akár az orvosi, gyógyászati célú tevékenységekben.

Egyes adatok szerint a paleolit korszakban már ismerik az alkoholt, a neolit korszakból pedig bizonyítékok vannak a sör és bizonyos növényekből készített borok fogyasztásáról.¹³⁸ Az egyiptomi civilizációkban már megtalálhatóak a sörfőzdek is. A középkorban Európában a nagy mennyiségű alkoholfogyasztás jellemző, különösen a tömény szesz előállításától számítva. Az ezt követő időszakban az alkoholfogyasztás folyamatosan növekszik.

Az alkoholizmus, mint társadalmi tömegjelenség először az ipari forradalmat követően Angliában jelentkezik, majd a második világháborút követően ismét egy emelkedő hullám mutatkozik Európában és Észak-Amerikában. Az azóta eltelt évtizedekre is igaz, hogy az alkoholfogyasztási szokások dinamikusak, a társadalmi, gazdasági és politikai változások a legkülönbözőbb módon befolyásolhatják azokat.

Az alkoholos italok fogyasztásának a társadalmilag meghatározott szimbolikus jelentése az elsődleges, csak utóbb alakult ki e szokás funkciója. Koronként és kultúránként az alkoholfogyasztás különböző funkciót töltött be az emberek életében. Talán legkorábban az ünneplés és a szakrális funkció jelentkezett.¹³⁹ Az ősközösségi társadalmakban tehát az alkohol fogyasztása jelképes tartalommal bírt (pl.: újjászületés, férfivá avatás) és vallási (pl.: áldozatbemutatás), harci, törzsi ünnepekhez kapcsolódott.¹⁴⁰ Nem elhanyagolható viszont az alkohol gyógyászatban való alkalmazása sem, hiszen voltak olyan történelmi időszakok, amikor például a tömény italt szinte csak gyógyító hatása miatt alkalmazták. A XVI. századtól kezdve, amikor a fertőzött vizek miatt a folyadékfogyasztás szinte kizárólagos formája a sör vagy a bor fogyasztása volt, az étkezés kiegészítőjeként kap szerepet. E funkció elterjedését növelte az alkoholos italok eltarthatósága és szállíthatósága, de az alkoholnak tulajdonított energiatartalom is, amely gyakran nemcsak étkezés-kiegészítővé, hanem étkezés-helyettesítővé is tette.¹⁴¹

¹³⁸ Blum, Richard H.: *Society and Drugs I. Social and Cultural Observation*. Jossey-Bass Inc., San Francisco, 1970. 9.

¹³⁹ Kelemen Gábor: Az alkoholprobléma kezeléstörténetének rövid vázlata. In.: Kelemen Gábor: *Addikciók széles spektruma*. Országos Addiktológiai Intézet, 1994. 114-157.

¹⁴⁰ Raskó Gabriella-Simor Pál: Alkohol és bűnözés. In.: *Kriminológiai és Kriminológiai Közlemények XVIII. sz.*, 41-89.

¹⁴¹ Elekes Zsuzsanna: *Alkohol és társadalom*. Országos Addiktológiai Intézet, Budapest, 2004. 11-18.

A történelmi szakaszok elhatárolásában lehetnek különbségek, de az egyértelmű, hogy az alkoholfogyasztás növekedésével egyidőben az alkohol elleni küzdelem is megindult, sőt már az ókorban is beszámolnak tilalmakról, mértékletességre való intésekről.¹⁴² Nem is az alkohol fogyasztása ellen általában, hanem a fogyasztás túlzásai ellen volt, illetve szükséges ma is a korlátozás. Az alkoholfogyasztás – akár pozitív, akár negatív – társadalmi hatásai szintén az ivási szokásokon múlnak.

Mind az alkoholfogyasztási szokásokat kutató vizsgálatok, mind a különböző táplálkozási ajánlások különböző módokon határozzák meg a napi alkoholfogyasztás mértékeit. A WHO ajánlásától eltérően például az amerikai táplálkozási ajánlások a férfiak esetén legfeljebb napi 30 grammban, nők esetében napi 15 grammban állapítják meg a mértékletes alkoholfogyasztás napi limitjét (a szakmailag szigorú ajánlások emellett az életkort és a testsúlyt is figyelembe veszik). Az ettől a mennyiségtől többet fogyasztókat iszákosnak, nagyivónak, vagy alkoholistának minősítik.¹⁴³

Azok a kultúrák, amelyek elfogadják az alkoholfogyasztást (e szokást), nagyban különböznek egymástól a tekintetben, hogy a funkció gyakorlásának milyen mértékét fogadják el legitimnek.¹⁴⁴

Az alkoholfogyasztáshoz számos különböző következmény társul, tükrözve az alkoholfogyasztás világszerte kialakult sokféle környezetét és kulturális dimenzióját.

Az ivás iránti kulturális attitűd négy különböző formájáról beszélhetünk Pittman nyomán¹⁴⁵:

- Absztinencia-kultúra: mindenfajta alkoholélvezettel szemben negatív és megelőző (pl.: mohamedán kultúra¹⁴⁶);
- Ambivalencia-kultúra: az ivás tekintetében nem egységes a kultúrfelfogás, az egyes értékstruktúrák közötti konfliktus jellemzi (pl.: Amerikai Egyesült Államok);
- Megengedő-kultúra: az alkoholos italok élvezetét illetően megengedő, de helyteleníti a részegséget és egyéb – az alkoholfogyasztáshoz kapcsolódó -

¹⁴² Boór Károly-Franka Tibor-Nagy György: Alkohol, társadalom, munkahely (Adatok és vélemények). Alkoholológiai Kiskönyvtár 4. Medicina Könyvkiadó és az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság, 1982. 20.

¹⁴³ Kiss Judit: A hazai alkoholfogyasztási szokások és azok halandóságra gyakorolt hatása a felnőtt korú népesség körében 1980 és 1999 között. 2003. www.oefi.hu

¹⁴⁴ E. M. Jellinek: Phases of Alcohol Addiction. In.: Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 1952., Vol. 13. 673-684.

¹⁴⁵ Klinische und soziokulturelle Aspekte des Alkoholismus. In.: K.P. Kisker, J.E. Meyer, M. Müller, H. Strömgen (hrsg.): Psychiatrie der Gegenwart. Forschung und Praxis. Bd. II. Teil 2. (zweite Auflage) Klinische Psychiatrie II. 1972, Springer, Berlin 363-388.; Viselkedés?-Betegség?-Társadalmi probléma? (Szemelvények az alkoholológia szakirodalmából). Szerk.: Dr. Buda Béla, Dr. Bonta Mihály). Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1985. 164. o.

¹⁴⁶ Napjainkra ez a hagyomány egyes mohamedán népcsoportoknál fellazulni látszik.

patológiás természetű jelenségeket (pl.: Spanyolország, Olaszország, Portugália);

- Engedékeny (túl megengedő)-kultúra: megengedhetőnek tekinti az ivást, de még a részegséget vagy a patológikus ivást is.

Napjainkban elterjedtebb az ún. wet (nedves) és dry (száraz) kultúrák megkülönböztetése attól függően, hogy milyen az alkoholfogyasztáshoz való domináns kulturális hozzáállás:

- Wet-kultúrák: e kultúrákban az alkohol-fogyasztás a mindennapi élet része.

E kultúrák közös jellemzői:

- az alacsony absztinencia arány (kevés az absztinens);
- a kicsi részegségi arány;
- könnyű alkoholhoz jutni.

A wet-kultúrát képviselik például a mediterrán országok (Görögország, Spanyolország, Portugália, Olaszország), Franciaország, ahol az alkohol tartalmú italt (jellemzően bort) az étkezéshez fogyasztják, szolgálják fel.

- Dry-kultúrák: ezen kultúrákban az alkoholhoz való hozzáférhetőség sokkal beszabályozottabb.

E kultúrák közös jellemzői:

- az absztinencia gyakoribb
- az alkohol kevésbé része a wet kultúrákhoz hasonló módon a mindennapi életnek, de amikor az emberek alkoholt fogyasztanak, akkor sokkal valószínűbb, hogy túlzásba viszik (mértéktelen fogyasztás, nagyivás)

Az észak-európai országok (különösen a skandináv országok), valamint az Amerikai Egyesült Államok és Kanada mutatják hagyományosan a dry kultúrák jellegzetességeit.¹⁴⁷

A kutatások, statisztikai elemzések az országok lakói által átlagosan elfogyasztott alkohol mennyiséget próbálják megmérni. Erre nézve számos kutatás és statisztikai kimutatás született, melyek alapján – akár heti, havi vagy éves lebontásban - az országok

¹⁴⁷ Gavin Dingwall: Alcohol and Crime. Willian Publishing, Devon, 2006. 18.

rangsorolhatók. Ezek az adatok azonban félrevezetőek lehetnek. Nem mutatják például azt, hogy az emberek különböző vagy hasonló (töménységű) italokat fogyasztottak-e és nem tesznek különbséget az ivási szituációk között sem, pl. nem foglalkoznak a folyamatos ivás vagy alkalmi fogyasztás közötti különbségekkel. Ezért a kutatók napjainkban már nemcsak azt vizsgálják, hogy az emberek mennyiségileg mennyi alkohol ittak, hanem vizsgálni kezdték azt is, hogy milyen (típusú, töménységű) alkohol tartalmú italt milyen szituációban fogyasztottak el.

Az ilyen összehasonlító adatok gyűjtése nehéz feladat. A wet-kultúrájuk ivási szokásait valószínűleg pontosan reprezentálja az, hogy milyen gyakran isznak az emberek vagy hogy egy adott héten milyen sokat fogyasztanak, de ez kevésbé lehet pontos egy dry-kultúrában. Például míg adott alkoholtöménységet egy wet-kultúrában élő egy hét alatt fogyasztott el, egy dry-kultúrában élő ugyanazt a mennyiséget lehetséges, hogy háromszor félóra alatt itta meg. Azért is problémás továbbá az elfogyasztott alkoholtöménységek mérése, mert az italok nemzetközi szinten őrirtartalomban, töménységben (erősségben) különböznek egymástól. Talán a felmérésben fel lehet tenni azt a kérdést, hogy például az illető személy mennyi sört ivott meg a múlt héten, de ehhez azonnal meg kell jegyeznünk, hogy például a brit sörök a kontinensen kapható söröknél sokkal „gyengébbnek” tekinthetőek.

Az ilyen „globálisabb” felmérést megvalósító egyes kutatások szerint az ivási szokások nemzetközi szinten kis mértékben közelítenek egymáshoz: azon országok, amelyek étkezéshez hagyományosan jelentős mértékű bort fogyasztottak (wet-kultúra), most kevesebbet isznak, míg a dry-kultúrák több bort fogyasztanak.¹⁴⁸

Ezen kívül többen kimutatták, hogy a társadalmi változások, különösen a fejlődő és a gazdasági átmenet fázisában lévő országokban, magukkal hozták a hagyományos alkoholfogyasztási mintázatok és a fogyasztott szeszesitalok típusának megváltozását, utat engedve a nyugati italoknak, amely változások új és olykor nem kívánatos következményekkel járnak.¹⁴⁹ Egyrészt például Közép- és Kelet-Európában a kutatók rámutatnak azokra az alkoholfogyasztási szokásokban bekövetkezett drámai változásokra, amelyek az 1989 és 1990 óta zajló gazdasági átalakulás nehéz periódusaival hozhatók összefüggésbe.¹⁵⁰ Másrészt számos fejlett országban, köztük az európai mediterrán

¹⁴⁸ Leifman, Hakan: Homogenisation in alcohol consumption in the European Union, In: Nordic Studies on Alcohol, Vol. 18., 2001. 15-31. <http://nat.stakes.fi>

¹⁴⁹ ICAP Reports 15. Drinking Patterns: From Theory to Practice April 2004. 4. www.icap.org

¹⁵⁰ ICAP Reports 15. Drinking Patterns: From Theory to Practice April 2004. 4. www.icap.org

országokban, szintén hasonló elmozdulás tapasztalható a hagyományos italoktól és szeszesital-fogyasztási mintázatoktól.¹⁵¹

Más kutatások az ivási gyakoriságot vizsgálják. A wet-kultúrájú országokban magas az ivási gyakoriság. Az olasz férfiak 42 %-a, a nők 26%-a iszik minden nap, csakúgy mint a francia férfiak 21%-a, nők 9%-a. Ezzel ellentétben a dry-kultúrájú brit férfiak 9%-a, ír férfiak 1,6%-a, brit nők 5%-a, ír nők 0,2%-a iszik minden nap.

A dry-kultúrában viszont magas azon személyek száma, akik egy héten legalább egy alkalommal úgymond „kirúgnak a hámból”, azaz részegségig isznak, dorbézolnak. A britek és az írek többsége nem fogyaszt ugyan alkoholt minden nap, de igen sokszor részegségig iszik; velük ellentétben a franciák és az olaszok nagy része bár minden nap iszik alkoholt, mégis a lerészegedések aránya itt kevesebbnek mutatkozik.¹⁵²

Európai összehasonlításban Itáliában a legalacsonyabb a naponta fogyasztott alkohol mennyisége, annak ellenére, hogy az olaszok kezdik legkorábban az ivást: tizenkét évesen (az EU 14,6 éves átlagával szemben), de például Észak-Olaszországban (Veneto tartományban) a polgárok 76 százaléka fogyaszt mindennap alkoholt, a déli Szicíliában ez az arány 61 százalék. Olaszországban az alkoholfogyasztásnak kultúrája van, az alkoholizmus ugyanakkor nem jelent társadalmi problémát, bár az utóbbi években veszélyesen megugrott a fiatalkori szeszesital-fogyasztás. Egyes olasz települések a külföldi látogatók, turisták randalírozásának megakadályozása érdekében vezetnek be korlátozásokat: Velence polgármestere például 2006. augusztus közepén rendelt el alkoholtilalmat a városban, amelynek értelmében este kilenc óra után tilos szeszes italt fogyasztani az utcán. Az alkoholt árusító kereskedőket 25-től 500 euróig terjedő bírsággal sújtják.¹⁵³

Az egy felnőttre jutó átlagos alkoholfogyasztás, a nyolcvanas évek óta, számos OECD országban fokozatosan csökkent. (3. sz. *MELLÉKLET*) A hagyományosan bortermelő országokban, így Olaszországban és Franciaországban 1980 óta lényeges csökkenés tapasztalható az egy főre jutó alkoholfogyasztásban. A reklámozási korlátozások, az értékesítési megszorítások és részben az adóztatás hatékony eszköznek bizonyultak az alkoholfogyasztás csökkentésében. Írországon viszont több, mint 40%-kal nőtt az egy főre jutó alkoholfogyasztás.¹⁵⁴

¹⁵¹ Simpura, Jussi; Karlsson, Thomas: Trends in drinking patterns among adult population in 15 European countries, 1950 to 2000. (2001) www.sofi.su.se

¹⁵² Ramstedt, Mats; Hope, Ann: The Irish Drinking Culture – drinking and related harm, a European comparison. Dublin: Health Promotion Unit, Department of Health and children. 2004. In: Dingwall, Gavin: Alcohol and Crime. Willian Publishing, 2006. 21.

¹⁵³ Sárközy Júlia: A Chiantitól nem lehet berúgni? Népszabadság, 2006. augusztus 22. 9.

¹⁵⁴ Health at a Glance-OECD Indicators-2005 Edition. www.oecd.org

A legújabb felmérés szerint, amelyet a londoni székhelyű Alkohol-tanulmányok Intézete (Institute of Alcohol Studies) készített az Európai Unió Bizottságának felkérésére, az európaiak többet isznak, mint bárki más: a felnőtt lakosság körében egy főre számítva évi 11 liter tiszta szesznek megfelelő alkoholos ital fogy. A második helyen az észak- és dél-amerikaiak állnak 7 literrel. A 11 liter éppen a kétszerese a világlátlagnak, de négy literrel kevesebb annál, mint amennyit az európaiak „fénykorukban”, a hetvenes évek közepén ittak. Európában mintegy 23 millióra tehető az alkoholbetegek száma és évente 195 ezer ember hal meg a mértéktelen alkoholfogyasztás következtében. A tanulmány a közvetlenül az alkoholfogyasztás által okozott költségeket 125 milliárd euróra, vagyis az Európai Unió gazdasági teljesítményének 1,8 százalékára becsüli. A felmérés kimutatta: az alkohol kiszolgáltatásának korhoz kötése csak abban az esetben hatékony, ha a jogszabályt megsértő boltoktól és vendéglátó helyektől megvonják az alkoholkiméréshez szükséges engedélyt. Ugyanakkor tény, hogy az alkohol jelentős gazdasági tényező is: a világon gyártott alkohol negyedét ugyanis Európában állítják elő.¹⁵⁵

2.3 Az alkoholfogyasztás Magyarországon

A két korábban említett kategória alapján Magyarország mindkét (wet és dry) kultúra jellegzetességeit mutatja. Az alkoholfogyasztás a mai Magyarországon egyfajta feszültségoldó, öngyógyító szerepet tölt be.

A magyarországi alkohol-fogyasztás évtizedek óta világviszonylatban is magasnak mondható, a 80-as évek 13 liter tiszta alkohol/fő/év fölötti fogyasztási adatai a 90-es években valamelyest csökkentek, az egy főre jutó alkoholfogyasztás 1990-től 10 és 11 liter között ingadozott. 2000 után 11-12 liter között stabilizálódott.

Alkoholfogyasztásunk 2005-ben szintén Európa legmagasabbjai közé tartozik. Míg az Európai Unióban 9,3 liter tiszta alkoholra átszámított szeszes ital fogyasztása jut egy lakosra, Magyarországon 11,6 liter. (Az uniós élvonalba tartozik még 2005-ben Csehország 13,2 literrel és Ausztria 10,5 literrel). A nyilvántartott alkoholisták túlnyomó többsége férfi, de hányaduk 1990-től 2002-ig csökkent.¹⁵⁶ A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2002-es kimutatása Magyarországon 718 ezer alkoholistáról (545 ezer férfiről és 173 ezer nőről) tesz említést, akik közül nem egészen 37 ezren kértek orvosi segítséget.

¹⁵⁵ Alkoholfogyasztás: többet iszunk, mint bárki más. HVG 2006. június 27. (Forrás: MTI)

¹⁵⁶ Társadalmi helyzetkép 2003. , KSH, Budapest, 2004. 166.

2004-ben a magyarországi alkoholisták számát szintén körülbelül 700 ezerre becsülték, az addiktológiákon azonban csak töredéküket (4,5%) tartják nyilván. A gondozottak kétharmada közép-korú (35-54 éves) és több mint ¾-ük férfi.¹⁵⁷ A magyarországi alkohol-fogyasztás mintázata is jelentősen eltér az Európai Unió legtöbb országában észlelttől. Hazánkban kiemelkedően magas az össz-alkohol-fogyasztáson belül a tömény italok formájában elfogyasztott alkohol-mennyiség, a legálisan forgalmazott alkohol tekintetében meghaladja az össz-fogyasztás 30%-át. Ilyen magas arányt Magyarországon és a volt-szovjet tagköztársaságokon kívül még Szlovákiában láthatunk, a legtöbb uniós tagállamban a tömény italok aránya jóval ez alatt marad. Hangsúlyozni szükséges, hogy az illegálisan előállított termékek fogyasztása ezt a számot nagy valószínűséggel tovább növeli.¹⁵⁸

Az egy főre jutó alkoholfogyasztás alakulása (liter)

Év	Bor	Sör	Tömény
1950	33,0	8,3	1,5
1960	29,9	36,8	2,8
1970	37,7	59,4	5,4
1980	34,8	86,0	9,3
1985	24,8	92,4	10,86
1990	27,7	105,3	8,5
1991	28,9	100,6	7,7
1992	29,8	94,0	7,4
1993	31,5	82,9	7,3
1994	29,2	84,7	7,0
1995	26,6	75,3	6,8
1996	30,3	71,3	6,5
1997	29,0	69,5	6,2
1998	33,6	69,3	6,3
1999	30,7	69,2	6,2
2000	28,8	72,9	6,4
2001	33,7	71,0	6,9
2002	34,6	72,7	6,5

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv, 2001., illetve Társadalmi helyzetkép 2003. (KSH)

¹⁵⁷ Magyarország 2005. Budapest 2006, KSH, Regiszter Kiadó és Nyomda Kft. 38.

¹⁵⁸ Alkoholfolitika és stratégia 2006. (Tervezet) Országos Addiktológiai Intézet, 2006. 10.

Az italfajták iránti preferenciák nagyságrendekkel nem változtak a rendszerváltozást követő időszakban. A sörfogyasztás mindvégig meghatározó volt, annak ellenére, hogy ebből az egy főre jutó (literben számított) mennyiség jelentősen visszaesett (100 literrel 70 literre). A hazai piaci értékesítés alapján borból egy főre átlagosan 30 liter jutott, e szám 1990 körül alacsonyabb, 2000 tájékán valamivel magasabb volt. A töményitalok fogyasztása 2002-ig csökkent.

Uniósi összehasonlításban 2002-ban csak Csehország és Luxemburg egy főre jutó fogyasztása volt magasabb 2002-ben, de egyik országban sem valószínűsíthető az illegális előállítás olyan mértéke, mint Magyarországon.

Hazánkban előkelő helyet foglal el az alkohol okozta halálozás. Magyarországon becslések szerint 600-800 ezer ember küzd alkoholproblémákkal, de akad olyan szakember is, aki úgy tartja, hogy számuk akár az egymilliót is elérheti. Problémás ivónak az tekinthető, aki napi 100 gramm tiszta szeszt, azaz egy liter bort, 3 üveg sört vagy 2-3 deci töményt fogyaszt el. Az alkoholprobléma a felnőtt férfiak 20%-át és a 15 év feletti nők 5,2%-át jelenti. A férfiak 43%-a sört, 41%-a bort vagy pezsgőt, 16,5% röviditalt fogyaszt. A nőknél viszont 53% körül van a borfogyasztók száma, és jóval nagyobb arányban (24,1 százalék) fogy körükben a tömény szesz, ami azzal is magyarázható, hogy sokuknak titkolniuk kell alkoholizmusukat, tehát olyasmit isznak, amiből kevés is gyorsan hat. A nők között sok a zugivó. A nemzeti rövidital-fogyasztás mégis 1985 óta csökken. A sörfogyasztás 11,2%-kal emelkedett, a borfogyasztás 12%-kal csökkent. Egy átlagcsalád 2001-ben 16 500 Ft-ot költött alkoholos italokra. Az alkoholisták száma, akik állandó orvosi kezelést igényelnek, legalább 50-60 ezer. Az alkoholfüggő betegek gyógykezelése bármely betegség miatt 35%-kal többbe kerül, mint egy átlagbetegé.¹⁵⁹

A leggyakrabban a máj- és hasnyálmirigy-betegségek, a szív- és érrendszeri rendellenességek (sokszor a magas vérnyomás is), valamint az idegrendszeri problémák vezethetők vissza a rendszeres szeszfogyasztásra, és ezek gyakran végzetesnek bizonyulnak.¹⁶⁰

A magyarországi fogyasztási trendek is eltérőek az Európai Unió más tagországaiétól. Míg pl. Németországban vagy Franciaországban az elmúlt évtizedben csökkent az egy főre jutó alkohol-fogyasztás, Magyarországon a kilencvenes évek közepe óta növekszik, illetve stagnál. Lényeges körülmény az elfogyasztott italok előállításának feltételrendszere, a fogyasztott italok minősége. Igen gyakori például a házilag főzött tömény italok kémiai szennyezettsége

¹⁵⁹ Tompa Anna: Egészségtudat és tudatos egészség. (előadás) Mindentudás Egyeteme 2003. szeptember 22.

¹⁶⁰ Poór Csaba: Öl és butít. In: HVG 2004. május 29. (22. sz.) 37.

(vegyszerek, nehézfémek), az ún. kozmaolajok magas szintje. Ezek a szennyeződések kockázati tényezői többek között a májsugornak is.

Az Egészségügyi Világszervezet vizsgálatai szerint Magyarország az alkohol-fogyasztási mintázat alapján az ún. Európai C régióhoz tartozik. Az Európai Unió tagállamai közül csak a balti köztársaságok tartoznak ide, továbbá a szláv dominanciájú volt-szovjet köztársaságok (pl. Oroszország, Ukrajna). Ezen régió jellemzői: a magas egy főre jutó alkohol-fogyasztás, a tömény italok magas aránya vagy dominanciája az össz-fogyasztáson belül, a magas kockázatú ivók nagyobb aránya és az alkohol-függő személyek magas arányszáma. Az Unió legtöbb tagállama az ún. Európai A régióhoz sorolható, viszonylag magas egy főre jutó fogyasztással, sör vagy bor dominanciával, a kockázatos ivás alacsonyabb arányával és az alkohol-függők alacsonyabb számával.¹⁶¹

Napjainkra a hazánkban élő 6 millió felnőtt közül legalább minden tizedik alkoholista, és 60 ezerre tehető a súlyosan veszélyeztetettek vagy már betegek, függők száma. Ugyanennyien lehetnek az úgynevezett abuzív alkoholisták, vagyis azok, akik nem érznek ugyan ellenállhatatlan vágyat a szesz iránt, de ha egyszer elkezdenek inni, akkor - bizonyos genetikai hajlam következtében - képtelenek abbahagyni, és mintegy hatezer ember szorul folyamatos kórházi ellátásra alkoholproblémái miatt. Az alkoholisták többsége középkorú ember, a függőség kialakulásához ugyanis 15-20 év kell, ugyanakkor az abuzív ivás kortól független: már 14-16 évesek is kértek orvosi segítséget ilyen gondok miatt.¹⁶²

Az italozás korhatára egyébként Magyarországon is csökken, legalábbis erről tanúskodik egy az ESPAD¹⁶³ program keretében - 35 európai ország diákjai körében - elvégzett kutatás, melynek adatai azt mutatják, hogy a középiskola második osztályában tanuló gyerekek 95,2 százaléka találkozott már az alkohollal (kilenc éve még 91,4 százalékos volt ez az arány), és az elsős-másodikos korosztályban az egy alkalommal elfogyasztott tiszta szesz mennyisége meghaladja a fél decit. 1995-ben a fiúk csaknem 61 és a lányok valamivel több, mint 46 százaléka ismerte be, hogy volt már részeg, 2003-ban viszont már 72,3, illetve 65,7 százalék volt ez az arány. A legnagyobb mennyiségben fogyasztott ital-típus a tömény ital, ennél kevesebb bort, a legkevesebbet sört fogyasztanak a fiatalok. Összességében az alkoholfogyasztási szokásokra vonatkozó adatok arra utalnak, hogy a gyakori ivás elterjedtebb Európa nyugati részének diákjai körében, így a Brit szigeteken, Hollandiában,

¹⁶¹ Alkoholpolitika és stratégia 2006. (Tervezet) Országos Addiktológiai Intézet 10-11.

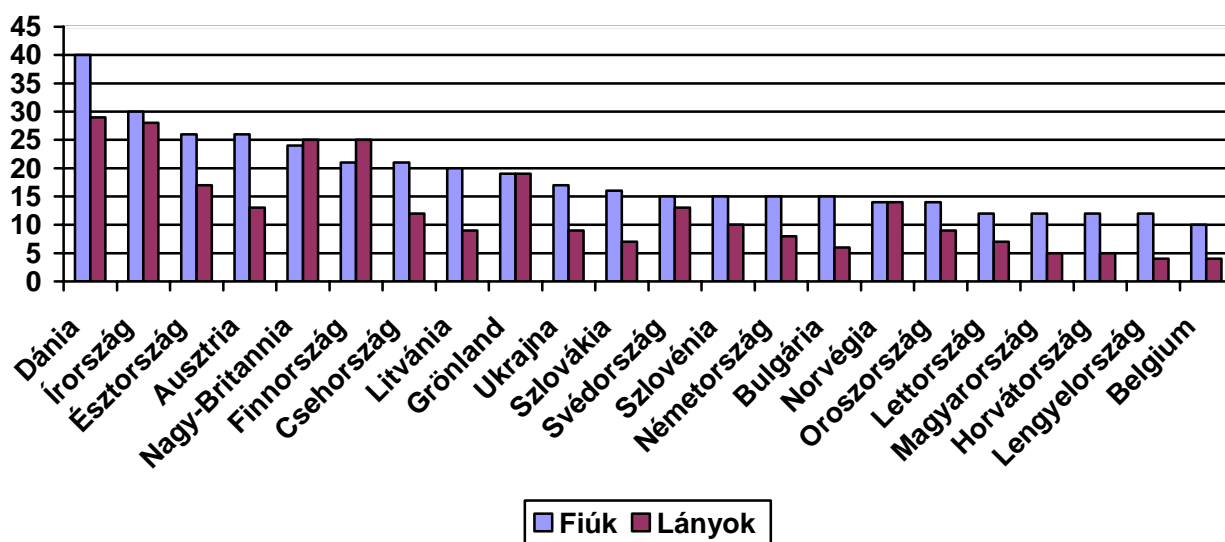
¹⁶² Funk Sándort idézi Poór Csaba: Öl és butít c. cikkében. In: HVG 2004. május 29. (22. sz.) 37.

¹⁶³ European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs

Belgiumban, valamint Ausztriában, a Cseh Köztársaságban és Máltán. Európa északi részén nagyon kevés diák iszik nagy gyakorisággal.¹⁶⁴

A hasonló eredményre jutó felmérések jelzik, hogy a magyar fiatalok alkohol-fogyasztási szokásai nem mutatnak kiugró eltérést az európai fiatalokéitól, a lányok esetében – európai viszonylatban – inkább kedvezőnek mondható fogyasztási mintázattal találkozunk. A fiatalok körében mért alkohol-fogyasztási trendek ugyanakkor felhívják a figyelmet világszerte a fiatalabb korosztályok fokozódó veszélyeztetettségére és hatékony ifjúságvédelmi intézkedéseket tesznek indokolttá az alkohol-megelőzés területén is.

Kiskorú italozók (azon 15-16 éves fiatalok aránya, akik legalább tízszer lerészegedtek az elmúlt 1 évben)

Forrás: Institute of Alcohol Studies, London, 2005.

¹⁶⁴ The ESPAD Report 2003, Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries, Björn Hibell et al, Stockholm, 2004. www.espad.org/reports.asp

2.4 Alkoholkontroll

Az alkoholhoz való hozzáférés és fogyasztás szabályozása régóta részét képezi a közegészség és a közrend védelmére irányuló stratégiáknak. A könnyű alkoholok fogyasztása ellen próbált hatni az utcai ivás tilalma és szankcionálása.

Számos országban (pl.: Nagy-Britanniában) sokáig érvényben volt a vasárnapi alkoholvásárlás tilalma. Ahol az alkohol-monopólium érvényesült, mint a skandináv országokban, csak speciális, licenccel rendelkező üzletekben lehetett szeszes italokat vásárolni, s ezeknek az üzleteknek a nyitvatartási idejét is korlátozták. Ezen belül még az egyszerre megvehető italmennyiség is szabályozott volt, akárcsak a külföldről bevezethető vámmentesen vásárolt alkohol mennyisége. Nagy Britanniában 2005. november 24-én lépett életbe a „Licensing Act”, amely többek között az alkohol hozzáférhetőségének és árusításának szabályait rendezi.

Az egyik legelterjedtebb korlátozó intézkedések közé sorolják a fiatalok alkoholfogyasztásának jogilag történő szabályozását (pl.: életkori határ a vásárlásnál). A legtöbbet vitatott pedig az elárúsító helyek számának és nyitva tartásának a korlátozása, illetve ezek hatása az alkoholfogyasztásra. Elsősorban skandináv kutatási eredmények bizonyítják, hogy az alkohol hozzáférhetőségében észlelt változások a fogyasztás és a fogyasztásból eredő problémák változásával jártak együtt, mely kutatások szerint az átmeneti korlátozás elsősorban a problémás fogyasztók ivására van hatással.

Az *Európai Unió Bizottsága* ősszel bemutatta az alkoholfogyasztás visszaszorítására vonatkozó terveit. Egyelőre kimaradnak az unió alkoholpolitikájából a korábban beharangozott szigorú lépések: sem a szeszes italok egészségre ártalmas hatásaira figyelmeztető, az üvegekre tervezett feliratok, sem a hirdetési szigorítások nem kerültek a stratégiába. Továbbá azon elképzelés sem, mely bevezetné, hogy 21 éves kora előtt senki se vásárolhasson alkoholt, hogy növeljék a tömény szesz és a sör adóját, s vigyék lejjebb az autóvezetők engedélyezett véralkoholszintjét.

Az Unió inkább önszabályozást vár: azaz, hogy az alkoholipar maga dolgozza majd ki azokat a szabályokat, amelyek az "egészséges" alkoholfogyasztást segítik. Kiemelten említi a tervezet az egyes tagállamok által bevezetett, végrehajtott hatékony intézkedéseket, így például:

- a fogyasztóknak az eladás helyszínén vagy a terméken keresztül történő, az alkohollal való

visszaélés egészségre és munkateljesítményre gyakorolt hatására vonatkozó tájékoztatásának javítását célzó intézkedések¹⁶⁵;

- az eladásokra, az alkoholtartalmú italok hozzáférhetőségére és a fiatalokat befolyásolható marketingre vonatkozó korlátozások érvényre juttatása, a káros és kockázatos magatartás kialakulásának megelőzését célzó, olyan széleskörű közösségi fellépés, mely magában foglalja a tanárokat, szülőket, az érdekelt feleket és magukat a fiatalokat;
- a fiatalok számára különösen vonzó alkoholdermékek adójának megemlése és kötelező címkézés előírása (Dánia, Franciaország, Írország);
- alacsonyabb vagy zéró alkohol-határérték bevezetése a fiatal járművezetők, biztonsági okokból pedig a tömegközlekedési eszközök, továbbá a kereskedelmi – különösen a veszélyes anyagot szállító – járművek vezetőinek körében;
- a kiszolgáló személyzet képzése, közösségi és munkahelyi szintű beavatkozások, árpolitika (pl. az „egyet fizet – kettőt kap” jellegű kínálatok csökkentése);
- a médiakampányok – mint pl. az ittas vezetés megelőzését célzó, közösségi finanszírozású „Euro-Bob”-kampány – felhasználhatók a polgárok tájékoztatására és figyelmük felkeltésére, valamint a szakpolitikai beavatkozások támogatására.

A legtöbb tagállam intézkedéseket hozott az alkohollal kapcsolatos károk csökkentése érdekében és közülük sokan kiterjedt politikával rendelkeznek e téren. Az egészségügyi politikák közösségi és nemzeti szintű végrehajtása ellenére a kárszint – különösen a fiatalok esetében, a közúti baleseteket tekintve és a munkahelyeken – még mindig elfogadhatatlanul magas valamennyi tagállamban. A Bizottság az alábbi öt kiemelt témakört jelölte ki, melyek valamennyi tagállamban előfordulnak és melyek esetében – a nemzeti politikák és a nemzeti intézkedések koordinálásának kiegészítéseként – a közösségi fellépés hozzáadott értéket képvisel:

1. A fiatalok, a gyermekek és a magzat védelme;
2. Az alkohol okozta közúti balesetektől eredő károk és halálesetek számának csökkentése;
3. Az alkohollal kapcsolatos károk megelőzése a felnőttek körében és a munkahelyre gyakorolt kedvezőtlen hatás csökkentése;
4. Tájékoztatás, oktatás és figyelemfelkeltés a káros és súlyos alkoholfogyasztás hatásait, valamint a megfelelő alkoholfogyasztási szokásokat illetően;

¹⁶⁵ A fogyasztók tájékoztatásának részeként néhány tagállam már bevezette, illetve fontolóra veszi bevezetni a címkézést a terhes nők és a magzat védelme céljából. Más intézkedések az alkoholtartalomra és a mértékletes ivásra vonatkozó, közérthető információk bevezetését célozzák.

5. EU-szinten a közös tudásalap kifejlesztése és fenntartása.

Ezek uniós dimenziójú kérdések, melyek a nemzeti és helyi szintet is magukban foglalják, s több érdekelt fél és több ágazat bevonásával történő fellépést tesznek szükségessé. A jelenlegi stratégia ezért javasolja a Bizottság és a tagállamok által eddig megtett lépések kiemelését, a további bizottsági intézkedések bevezetését, illetve a meglévő intézkedések fenntartását. A tagállamokban alkalmazott olyan bevált gyakorlatokat is bemutat, melyek ösztönözhetnék a hasonló nemzeti szintű intézkedéseket. A fő cél az uniós és a nemzeti kormányzati intézkedések támogatása lesz az alkoholtartalmú italok felelőtlen marketingjének megakadályozása, valamint a reklámtendenciák és az aggodalomra okot adó – pl. alkoholokra vonatkozó reklámok – kérdések rendszeres vizsgálata céljából. A Bizottság 2007 júniusáig létrehozza az Alkohol és Egészség Fórumot, mely az érdekelt felek különböző szervezeteinek szakértőit és a tagállamok, egyéb EU-intézmények és ügynökségek képviselőit tömöríti majd. E fórum általános célkitűzése az e közleményben meghatározott stratégia támogatása, bővítése és ellenőrzése, s a fórum szükség szerint al csoportokat hozhatna létre olyan konkrét témakörökben mint a kutatás, információ- és adatgyűjtés, valamint oktatás.¹⁶⁶

Magyarországon az alkoholfogyasztás, -vásárlás, -árúsítás alapvetően szabadon folytatható tevékenység, speciális esetekre vonatkozó korlátozások azonban léteznek a különböző szintű jogszabályokban. Ezek a szabályozások főként a 18 éven aluliakat hivatottak védeni, illetve korlátozzák a nyilvános és egyes speciális helyeken történő alkoholfogyasztást. Az egyes önkormányzatok például helyi rendeletben szabályozzák a közterület-használatot, a közterület rendjét és közterület-felügyelet feladatait, saját hatáskörükben meghatározva a közterületen történő alkohol fogyasztásának szabályait, korlátait is. Arra az esetre, ha valaki megsérti a különböző szintű előírásokat, az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII.28.) Kormányrendelet rendelkezik, mely szabályokról a későbbiekben értekezem részletesen.

A hozzáférést korlátozó szabályok eredményessége bizonyított, és azon a lélektani megfigyelésen alapul, hogy az italfogyasztási motiváció hamar veszít az erejéből, és abból a feltevésből indul ki, hogy a hosszas beszerzési folyamat, energia- és időráfordítás esetén a motiváció könnyen elhal, majd más késztetésnek adja át a helyét.

A hozzáférést általában véve lehet szabályozni az árúsítóhelyek számának és nyitva tartásának szabályozásával, az alkohol-elárúsítás külön engedélyhez kötésével, különösen a

¹⁶⁶ A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A tagállamokat az alkohollal kapcsolatos károk csökkentésében támogató uniósstratégia . Brüsszel, 2006. október 24. <http://ec.europa.int/health>

területi megoszlást illetően, az ún. denzitás bizonyos szint alatt tartásával, továbbá egyes szintek tilalmával. A világ különböző országában erre vonatkozóan vannak jó és hatékonyak bizonyult gyakorlatok.

Magyarországon nincs a vendéglátóhelyeken és üzletekben történő alkoholárúsításra vonatkozó időkorlátozás az egységes központi szabályozás szerint, és az sincsen meghatározva, hogy ilyen kereskedelmi egységet egymástól milyen távolságra lehet létesíteni. Kormányrendeletben (4/1997. (I. 22.) kormányrendelet az üzletek működéséről és a belkereskedelmi tevékenység folytatásának feltételeiről) szabályozott módon viszont megjelenik az ún. védett intézmények (pl. oktatási intézmény, sportlétesítmény) köre, ahol az árusításra vonatkozó korlátozások a következőképpen jelennek meg:¹⁶⁷

15. § (1) Tilos a melegkonyhás vendéglátó üzlet kivételével szeszes italt kimérni az alsó- és középfokú oktatási, egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény bármely bejáratától számított 200 méteres közötti (közterületi) távolságon belül.

(2) A kereskedő a szeszesital-kimérést köteles az árusítás helye szerint illetékes vámhivatalnak és a rendőrhatalóságnak bejelenteni.

(3) A jegyző az (1) bekezdésben megjelölt intézmények hivatali működési idejének lejárta után az árusítás helye szerint illetékes vámhatóság és rendőrhatalóság előzetes véleményének figyelembevételével engedélyezheti a szeszes ital kimérését, árusítását.

16.§ (2) Tilos szeszes italt árusítani:

a) diáksport egyesület és az iskolai sportkör sportlétesítményében;

b) sportlétesítmény területén: a bajnoki, a kupa-, valamint a nemzetközi mérkőzések kezdetét megelőző egy órától a mérkőzés befejezését követő egy óráig terjedő időszakban;

c) belföldi távolsági autóbuszjáraton.

További korlátozást és szankciókat tartalmaz az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet, amelynek részletes szabályait a következőkben ismertetem.¹⁶⁸

Magyarországon e Kormányrendelet (továbbiakban: Szabs.r.) 12. §-a rendelkezik a szeszesital-árusítás, -kiszolgálás és -fogyasztás tilalmának megszegéséről.

¹⁶⁷ Alkoholpolitika- és stratégia (Tervezet). Országos Addiktológiai Intézet, 2006. 34-36.

¹⁶⁸ Kis Norbert-Deres Petronella: Az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet Kommentárja. In: Hivatalos jogszabálytár (Hatályos jogszabályok hivatalos gyűjteménye) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006.

12. § (1) Aki

a) a szeszes ital árusítására vagy a közterületen történő fogyasztására vonatkozó - törvényben, kormányrendeletben, illetőleg önkormányzati rendeletben meghatározott - tilalmat megszegi,

b) vendéglátó üzletben 18. életévét be nem töltött személy részére szeszes italt szolgál ki,

c) a szeszes ital eladása során közterületen vagy nyilvános helyen szemmel láthatóan részeg állapotban lévő személynek szeszes italt szolgál ki,

d) közterületen vagy nyilvános helyen fiatalkorút szándékosan lerészegít, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt az eljárás a fogyasztóvédelmi felügyelőség hatáskörébe is tartozik.

(3) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt a rendőrség, a közterület-felügyelő, illetőleg az ÁNTSZ erre felhatalmazott ügyintézője helyszíni bírságot szabhat ki.

A a) pontban rögzített tényállás keretdiszpozíció, a b)-d) pontok önállóan határozzák meg a szabálysértést. A keretdiszpozíciót kitöltő jogszabályok a vásárokról és piacokról szóló 35/1995. (IV. 5.) Kormányrendelet (továbbiakban: *Vpr*), az üzletek működéséről és a belkereskedelmi tevékenység folytatásának feltételeiről szóló 4/1997. (I. 22.) Kormányrendelet (továbbiakban: *Übr*), illetve azok az önkormányzati rendeletek, amelyek megtiltják a közterületen történő szeszes ital fogyasztást. A szabálysértés jogi tárgya: a közterület rendje, a szeszes ital árusítására és fogyasztására vonatkozó jogszabályi vagy önkormányzati rendelkezések érvényesüléséhez fűződő érdek, a 18. életévét be nem töltött fiatalok egészséges testi, erkölcsi fejlődésnek védelme. Az elkövetési magatartásnak sokféle változata van. A 12. § (1) bekezdés a)-d) pontjai ezeket négy csoportra osztja.

Az a) pontban meghatározott cselekmény – törvényben, kormányrendeletben vagy önkormányzati rendeletben rögzített tilalmak ellenére - a szeszes ital engedély nélküli, tiltott módon, helyen, időben történő árusítása, kimérése és közterületen való fogyasztása. A tényállás elkövetője a szeszes ital árusításával foglalkozó személy, a tiltott fogyasztás fordulata esetén bárki lehet. Az *Übr.* meghatározásában szeszes ital a gyógynövények gyógyászati jellegű szeszes kivonata, valamint ezek felhasználásával készült termékek és az alacsony (1,2%-nál kevesebb) alkoholtartalmú üdítőitalok kivételével minden alkoholtartalmú ital. Az árusításra vonatkozó szabályok a következők: az *Übr.* rendelkezései szerint szeszes ital alkalmi árusítása - a külön jogszabályi rendelkezések betartásával - csak az árusítás helye szerint illetékes rendőrhatósághoz és vámhatósághoz történt előzetes bejelentéssel folytatható. Az alkalmi árusítás területén a jegyző - az illetékes rendőrhatóság, valamint a Vám- és Pénzügyőrség írásos véleményének figyelembevételével - a szeszes italok árusítását írásban

megtilthatja vagy korlátozhatja. A vásárokon és piacokon a külön jogszabály feltételei szerint folytatott kereskedelmi tevékenység viszont nem minősül alkalmi árusításnak. Az *Übr.* 15. §-a megtiltja a melegkonyhás vendéglátó üzlet kivételével szeszes ital kimérését az alsó- és középfokú oktatási, egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény bármely bejáratától számított 200 méteres közúti (közterületi) távolságon belül. A kereskedő kötelessége, hogy a szeszesital-kimérést az árusítás helye szerint illetékes vámhivatalnak és a rendőrhatóságnak bejelentse. A jegyző a megjelölt intézmények hivatali működési idejének lejártá után az árusítás helye szerint illetékes vámhatóság és rendőrhatóság előzetes véleményének figyelembevételével engedélyezheti a szeszes ital kimérését, árusítását. Tilos továbbá vendéglátó üzletben, valamint kiskereskedelmi értékesítés során a 18. életévét be nem töltött személy részére szeszes italt kiszolgálni, illetve értékesíteni és tilos szeszes italt árusítani belföldi távolsági autóbuszjáraton, a diáksport egyesület és az iskolai sportkör sportlétesítményében, sportlétesítmény területén: a bajnoki, a kupa-, valamint a nemzetközi mérkőzések kezdetét megelőző egy órától a mérkőzés befejezését követő egy óráig terjedő időszakban. Az alkohol-elárúsító helyek (vendéglátó egységek és más üzletek) engedélyezési eljárása a jelenleginél határozottabb szabályozásra szorul, az elárúsítási engedély kiadása külön önkormányzati bevételt jelenthet, ill. az elárúsításra, nyitva tartásra stb. vonatkozó szabályok megszegése az engedély azonnali bevonásának szankciójával vagy meghatározott időtartamra való felfüggesztésével (és az alkohol-készlet zárolásával) hatékonyabb eszköz lehet a jogkövető magatartás elérésére, mint egy jelképes pénzbüntetés. A védett intézmények köre bővíthető, ill. a védett körzet nagysága bővíthető, ahol erre voltak Magyarországon kísérletek egyes önkormányzatok részéről (pl. Miskolc, Balassagyarmat), azokat az Alkotmánybíróság megsemmisítette a magasabb szintű jogszabályba – jelen esetben kormányrendeletbe – való ütközés miatt. Egyes italfajták forgalmazásának (tömény italok, a fiatal vásárlói réteget megcélzó ún. party-italok) elválasztása az élelmiszer-kiskereskedelemtől szintén hatékony hozzáférés-korlátozó reguláció, az engedélyezési eljárás átalakítása erre lehetőséget biztosítana. Van arra példa, hogy csak bizonyos alkohol-koncentrációjú italok forgalmazása lehetséges az élelmiszerekkel együttesen, Magyarországon ezek az étkezési kultúra részét képező sör és bor lehetnek. Szintén az elérhetőseget korlátozza az elárúsítóhelyek nyitva tartásának szabályozása. Ez vonatkozhat a teljes elárúsítóhelyre vagy csak az alkohol-tartalmú italokra, vagy azok közül csak a meghatározott koncentráció fölöttiekre. Ugyanígy a tömény italok csomagolásának, kiszerezésének a szabályozása is hatékony hozzáférés-korlátozó (áron keresztül) eszköz. A

féldecis, decis kiszerelésű tömény italok forgalmazásának megszüntetése alapvető cél, hasonló reguláció pl. a dohánytermékek esetében már létezik (min. 19 szálcsomagolás).¹⁶⁹

A tilalom ellenére történő szeszesital fogyasztás csak akkor valósíthat meg szabálysértést, ha közterületen történik. A közterület meghatározását illetően a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény (továbbiakban: Sztv.) 31. §-a ad támpontot, melynek (3) bekezdése szerint a törvény alkalmazásában közterület a közhasználatra szolgáló minden olyan magán-, állami vagy önkormányzati tulajdonban álló terület, amely mindenki számára korlátozás nélkül igénybe vehető, ideértve a közterületnek közútként szolgáló és a magánterületnek a közforgalom elől el nem zárt részét. Ezek szerint a szeszes ital fogyasztása például egy iskolában ezen pont szerint – hiszen a nevelési-oktatási intézmény nem esik a közterület fogalma alá - nem minősül szabálysértésnek.

A b) pontban meghatározott szabálysértés követi el, aki vendéglátó üzletben a 18. életévét be nem töltött személy részére szeszes italt szolgál ki, tehát a tényállást a vendéglátó üzletben kiszolgálást végző személy valósítja meg. Az *Übr.* az üzlet, a belkereskedelemtől szóló *1978. évi I. törvény* a vendéglátás fogalmát határozza meg. Ezek alapján vendéglátó üzlet a szilárd térelemekkel körülhatárolt, talajjal egybeépített vagy ahhoz rögzített, tartós használatra készült, rendszeresen (állandóan vagy ideiglenes jelleggel) nyitva tartó kis- és nagykereskedelmi, vendéglátó hely, ideértve a lakástól vagy lakóingatlantól műszakilag el nem különíthető, például a raktározás, tárolás célját szolgáló nyitott, értékesítést folytató helyet, valamint a különböző intézményekben, munkahelyeken üzemelő értékesítő helyeket is, amely ételeket, italokat készít és ad el fogyasztóknak, felhasználóknak, viszonteladóknak, továbbá a vendéglátással összefüggő szórakoztató és egyéb szolgáltató tevékenységet is végezhet, valamint elláthatja a munkahelyen a dolgozók, valamint az oktatási és nevelési intézményekben a tanulók és a gyermekek étkeztetését is. E pont szerint tehát az iskolai büfében szeszes itallal 18. életévét be nem töltött személyt tilos szeszes itallal kiszolgálni.

A törvények és rendszabályok fontosak lehetnek bizonyos kiemelt társadalmi célok biztosítása érdekében. A fiatalkorúak alkoholfogyasztásának növekedése és az ebből származó ártalmak terjedése folytán például a WHO Európai Regionális Irodájának 2001-ben megtartott egészségügyi miniszteri értekezletén az ifjúság fokozott védelmét ajánlották a tagországoknak. A magyar jogrendben a fiatalkorúak alkohol fogyasztásának korlátozása közvetett módon, a számukra történő árusítás szabályozásával, illetve a kiszolgálás tiltásával valósul meg. A magyar jogban. Magyarországon 1997-ig csak vendéglátóhelyen volt tilos a

¹⁶⁹ Alkoholpolitika- és stratégia (Tervezet). Országos Addiktológiai Intézet, 2006. 35-36.

18 éven aluliak kiszolgálása, 1997-2002 között élelmiszerboltban 14 éven alulit, vendéglátó helyen 18 éven alulit nem lehetett alkohollal kiszolgálni, 2002 óta 18 év a korhatár mind a vendéglátó-ipari, mind a kiskereskedelmi értékesítés során. A 4/1997. (I. 22.) kormányrendelet az üzletek működéséről és a belkereskedelmi tevékenység folytatásának feltételeiről előírja:

16. § (1) Vendéglátó üzletben, valamint kiskereskedelmi értékesítés során a 18. életévét be nem töltött személy részére szeszes italt kiszolgálni, illetve értékesíteni tilos.

A kereskedelemről szóló 2005. évi CLXIV. törvény szerint pedig:

5.§. (7) 18. életévét be nem töltött személy részére szeszes italt, szexuális terméket, valamint dohányterméket kiszolgálni, illetve értékesíteni tilos. Az e bekezdésben meghatározott korlátozás érvényesítése érdekében a kereskedő feladatkörében eljáró személy, kétség esetén - saját eljárási jogosultságának igazolását követően - életkorának hiteles érdemlő igazolására hívhatja fel a terméket vásárolni kívánó személyt. Az életkor megfelelő igazolásának hiányában a termék kiszolgálását meg kell tagadni.

A Szabs.r. fiatalok számára történő alkohol-árusítást korlátozó rendelkezésének a visszatartó ereje csekély. Ez egyrészt látható a fiatalok fogyasztási szokásait felmérő vizsgálatokból. Nincs okunk feltételezni, hogy minden esetben 18 év feletti segítőkön keresztül jutottak a 18 éven aluli fiatalok alkoholtartalmú italhoz.

Igazolja ezt a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség 2003-ban végzett vizsgálata, amelynek során többek között az is vizsgálták, hogy fiatakorút kiszolgálják-e alkoholtartalmú itallal a kiskereskedelmi egységekben. Összesen 631 esetben ellenőrizték a kiszolgálást, 359 esetben a fiatakorút kiszolgálták alkoholtartalmú itallal vagy dohányáruval.¹⁷⁰

A következő években a vizsgálatot megismételték, legutóbb 2006. február 20. és március 14. között 1006 elárusítóhelyet vizsgáltak, az ellenőrzések 619 kiskereskedelmi egységet és 387 vendéglátóüzletet érintettek. Az ellenőrzések alapján 265 kiskereskedelmi egység és 206 vendéglátó egység esetében került megállapításra valamilyen szabálytalanság. 390 esetben a fiatakorút dohányáruval vagy alkoholtartalmú itallal, ebből 191 esetben alkoholtartalmú itallal szolgálták ki. A Főfelügyelőség 50- 100.000 Ft bírságokat szabott ki esetenként az üzletek üzemeltetőivel szemben a szeszes italok védett korúak részére történő kiszolgálása miatt. Az első fokú hatóságok ezen túl az alkoholtartalmú italok jogsértő

¹⁷⁰ Alkoholpolitika- és stratégia (Tervezet). Országos Addiktológiai Intézet, 2006. 37.

kiszolgálása miatt 24 esetben alkalmaztak szabálysértési bírság szankciót, melynek értéke összességében 740.000 Ft. A szabálysértési bírság közvetlenül a jogsértő kiszolgálást megvalósító természetes személyekkel szemben — eladó, kiszolgáló, felszolgáló — került kiszabásra, 25.000 Ft és 50.000 Ft közötti összegben.

A jelentés felhívja a figyelmet arra, hogy korábban a szabálytalan kiszolgálás a dohánytermék esetében magasabb számban fordult elő, mint az alkoholtartalmú italok kapcsán. A 2006. évi vizsgálat azonban arányaiban ettől eltérő eredményt mutat, hiszen az alkoholtartalmú italok szabálytalan kiszolgálásának száma a dohányáruéhoz képest most magasabbnak mutatkozik.

A vizsgálat erre vonatkozó összegzése megállapítja: „A lefolytatott ellenőrzések tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a dohánytermékek és a szeszes italok kiszolgálása és értékesítése a 18. életévüket be nem töltött személyek részére sajnálatosan továbbra is létező jelenség, amely gyakorlat az élelmiszer-kiskereskedelemben és a vendéglátásban egyaránt kimutatható. A legtöbb ellenőrzés tapasztalata az volt, hogy az eladók szinte automatikusan kiszolgálták a fiatalkorút, még akkor is, amikor egyetlen vevőként volt jelen az üzletben, így időhiány sem zavarhatta az eladót a szükséges kontroll gyakorlásában. (...) Az ellenőrzések szerint a kiszolgálási szabályok növekvő arányú ismerete ellenére is a fiatalkori dohányzás és alkoholfogyasztás elterjedtnek mondható. Nem mellőzhető e kérdéskör kapcsán az, hogy a fiatalkorúak dohány- és alkoholfogyasztása a jogellenes kiszolgálás esetében is személyes döntés, amelyet szubkulturális tényezők - akár pozitív, akár negatív irányban - feltétlenül befolyásolhatnak. Mindezt - amiként arra a korábbi vizsgálataink alkalmával is rámutattunk - a fiatalkorúak szemléletváltását célul tűző, átfogó jellegű felvilágosító munkára van szükség, amelyben rendkívül fontos szerepe van a családi környezetnek, a pedagógusoknak és a civil szervezeteknek egyaránt.”¹⁷¹

A c) pont a közterületen vagy nyilvános helyen (fogalmát lásd: a) pontnál kifejtettek) a szemmel láthatóan részeg állapotban lévő személy szeszes itallal történő kiszolgálását minősíti szabálysértéssé. A cselekmény akkor szabálysértés, ha a szeszes ital eladása során történik. Amennyiben az elkövető a részeg személyt olyan rendezvényen szolgálja ki szeszes itallal, amelyen az ital fogyasztásáért nem kell fizetni (családi, munkahelyi rendezvény, esküvő) a szabálysértés nem valósul meg. A szabálysértést tehát az követi el, aki közterületen vagy nyilvános helyen szeszes ital eladása során szeszes italt szolgál ki

¹⁷¹ Összefoglaló jelentés: Az alkoholtartalmú italok és dohánytermékek reklámozására és értékesítésére vonatkozó jogszabályok betartásának ellenőrzése a 18. életévét be nem töltött személyek védelmében című vizsgálatról – Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség, 2006 március

A d) pont szerinti szabálysértést bárki elkövetheti aki, aki fiatalkorút közterületen vagy nyilvános helyen szándékosan lerészegít. A lerészegítés más személy mértéktelen vagy olyan mértékű alkoholfogyasztásra való rábírása, ösztönzése, amelynek eredményeként a személy ittas, részeg állapotba kerül. Az elkövetés helye a közterület vagy nyilvános hely (fogalmát lásd: a) pontnál kifejtettek), tehát a fiatalkorú személynek például egy egyetemi kollégiumban történő lerészegítése nem valósítja meg e fordulatot. A fiatalkorú személy, mint a tényállás passzív alanya félreértésre adhat okot, hiszen mind a büntetőjog, mind a szabálysértési jog a fiatalkorú megjelölést az alanyi (elkövetői) minőségnél használja. E szabályok szerint fiatalkorú személy a 14. életévét már betöltött, de 18. életévét még be nem töltött személy. Ez azt jelentené, amennyiben a passzív alanyi minőségre is irányadó e meghatározás, hogy a 14 éven aluli gyermek lerészegítése nem valósítja meg a szabálysértést, holott a jogalkotó célja nyilvánvalóan nem ez volt. Álláspontom szerint a helyes kifejezés: a b) pontban is szereplő 18. életévét be nem töltött személy lenne.

Az a)-c) pontban meghatározott szabálysértésnél a tényállás „hallgat” a bűnösségről, így az Sztv. 5. §-ából következően szándékosan és gondatlanul is elkövethető. A d) pontban foglalt tényállás azonban kifejezetten megjelöli, hogy a szabálysértés kizárólag szándékosan követhető el.

A Szabs.r. 12. §-a a szabálysértés elbírálását, azáltal, hogy részben „hallgat” a hatásköréről, egyrészt az általános hatáskörű szabálysértési hatósághoz: a települési önkormányzat jegyzőjéhez telepíti, másrészt kifejezetten rendelkezik arról, hogy a szabálysértés miatt az eljárás a fogyasztóvédelmi felügyelőség hatáskörébe is tartozik.¹⁷²

¹⁷² A fogyasztóvédelmi bírságolást a Fogyasztóvédelmi törvény kizárja, ha ugyanazon ügyben már szabtak ki szabálysértési bírságot, fordítva azonban nem. Az ugyanazon jogsértés miatt, ugyanazon természetes személlyel szembeni szabálysértési eljárást a Sztv. 67. §-a alapján nem lehet felfüggeszteni a közigazgatási bírságolási eljárás miatt, a Sztv. 84. §-a szerint pedig nem is lehet megszüntetni a szabálysértési eljárást a közigazgatási bírságolási eljárásra tekintettel sem. A szabálysértési eljárást le kell folytatni és abban az esetben sem lehet megszüntetni, ha időközben ugyanazon személlyel szemben jogerősen fogyasztóvédelmi bírságot állapítottak meg. A kettős büntetés tilalma olyan jogelv, amely a szabálysértési és a közigazgatási felügyeleti bírságok viszonyában valódi jogi tilalomként csak korlátozottan érvényesül. Ezzel együtt álláspontom szerint ugyanazon természetes személy szabálysértési és közigazgatási szankcionálásának jogi lehetősége ugyanazon cselekményért a hazai szabályozás megszüntetendő eleme.

A közigazgatási anyagi jogi és a szabálysértési szankciók (bírságok)

- célja egyaránt a múltban elkövetett jogsértés arányos repressziója és ezáltal a jövőbeni jogsértés megelőzése,

- a védett általános jogi tárgy egyaránt a közigazgatás működésének védelme a hatósági szankcionálás útján.

A jogi szabályozásnak úgy kellene változni, hogy közigazgatási szankciót ugyanazon cselekmény miatt természetes személlyel szemben kiszabott szabálysértési szankció esetén nem szabadna alkalmazni. A szabálysértési eljárást ugyanazon cselekmény miatt természetes személlyel szemben kiszabott közigazgatási szankció esetén pedig meg kellene szüntetni (a közigazgatási eljárás idejére pedig felfüggeszteni). Alapvetően azonban a kettős szabálysértési-közigazgatási represszív rendszert kellene megszüntetni. A kettős (közigazgatási-szabálysértési) szankcionálást ugyanazon személlyel szemben ugyanazon cselekményért ma a jogi szabályozás nem zárja ki. Lényeges, hogy a szabálysértési joggyakorlat pedig a 67. § és a 84. § merev taxációja miatt nem felelhet meg az elvi tisztaságú követelménynek. Megjegyzem, hogy a kettős közigazgatási

A szabálysértés miatt tettenérés esetén a rendőrség, a közterület-felügyelő, illetőleg az ÁNTSZ erre felhatalmazott ügyintézője helyszíni bírságot szabhat ki. A helyszíni bírság kiszabása nem kötelező. A hatóság részéről eljáró személy mérlegelésén múlik, hogy az általa tettenért elkövetőt, a cselekmény körülményeit és annak tárgyi súlyát figyelembe véve, helyszíni bírsággal sújtja vagy a feljelentést választja.

Külön tanulmányok, megoldási javaslatok születnek az alkohol termékeket árusító, illetve kiszolgáló helyekkel kapcsolatban az alkohol és erőszak ilyen helyeken történő együttes előfordulása tárgyában. Az alkohol és az erőszak közötti összefüggés ún. környezeti modellekre épülő elméletei szerint a fizikai és a társas környezet meghatározó szerepet játszik az erőszak-megnyilvánulásokban. A nyilvános szórakozóhelyeken előforduló rendszeres erőszak nem menthető ki azzal, hogy az egyszerűen megakadályozhatatlan, mert természetes velejárója a randalírozó, részeg vendégeknek, a felelőtlen alkoholfogyasztásnak.¹⁷³

Egyes tanulmányok következetesen demonstrálják az alkohol-intoxikáció és az agresszív magatartás összefüggését a férfiak vonatkozásában. Az mindenképpen kijelenthető, hogy a nyilvános szórakozóhelyeken bekövetkező nagyfokú lerészegedés csökkentése fontos prevencióstratégia.

Az alkoholkontroll eszközeként funkcionáló jogszabályok visszatartó ereje alacsonynak minősíthető, mivel az ellenőrizhetősége és emiatt a betartathatósága sok esetben nehézségekbe ütközik (pl. nincsen tisztázva a 18. életév betöltésének a megállapítása), illetve ilyen irányú célzott ellenőrzések alig vannak. Jelenleg talán csak a közterületi alkoholfogyasztás tekintetében észlelhető elhatározás – az elárusítóhelyek tulajdonosai részéről – arra, hogy a szeszital-vásárlók figyelmét felhívják a közterületen történő fogyasztás korlátozott voltára. A fent említett problémák miatt át kell gondolni a jogkövető magatartás kikényszeríthetőségének feltételeit, szabályozva a jelenleg tisztázatlan részkérdéseket is.

szankcionálás ugyanazon cselekmény miatt nem abszolút tilalom. Az Európa Tanács R. 91./1. számú ajánlása a közigazgatási szankciókról 3. cikke szerint: „Egy személyt kétszer ugyanazért a cselekményért kétszer nem lehet közigazgatási büntetéssel sújtani ugyanazon jogszabály alapján vagy egyazon társadalmi érdek védelmében.

Ha ugyanazon cselekmény két vagy több közigazgatási hatóság hatáskörét veti fel, különböző társadalmi érdekeket védelmező jogszabály alapján, mindegyik eljáró hatóságnak figyelembe kell venni a korábban ugyanazon cselekményért kiszabott szankciót.” Az Ajánlás iránymutatása szerint, ha különböző ágazati érdekeket védő, különböző jogszabályok alapján kerül sor a kettős közigazgatási szankcionálásra, az arányos büntetés követelményét kell tiszteletben tartania minden eljáró hatóságnak. Álláspontom szerint azonban a szabálysértési és a közigazgatási anyagi jogi szankciók párhuzamos alkalmazása többnyire azonos ágazati érdekek védelmében történik, ezért a kettős büntetés korlátozott tilalmának sérelme joggal vetődik fel a hazai jogi szabályozásban. Jelen helyzetben a szabálysértési jogalkalmazásnak a szankciókiszabás körülményeként indokolt szerepeltetnie az ugyanazon cselekményért, ugyanazon személlyel szemben kiszabott fogyasztóvédelmi szankciót (arányosság elve).

¹⁷³ Homel, Ross, & Tomsen, Stephen.: Pubs and violence: violence, public drinking and public policy. In: Current Affairs Bulletin, Vol. 68. No. 7., 1991. 20-27., valamint ICAP Reports Issue 12, November 2002: Violence and Licensed Premises, 1. www.icap.org

Léteznek elképzelések további korlátozások bevezetésére is, így például a tömeges részvétellel együtt járó sport- és kulturális vagy politikai események alkalmával a rendezvények meghatározott kiterjedésű környékére nézve (akár az érintett városrészre is). Jelenleg csak sportrendezvény esetén a sportlétesítményen belül tilos alkoholt árusítani a sportrendezvény ideje alatt, ill. előtte és utána egy órán belül. Ilyenkor – különös tekintettel az ezredfordulót követően hazánkban is elterjedt sporthuliganizmus jelenségére - az erőszak-megelőzés lenne a cél, ezen intézkedések hatásosságára vonatkozóan már vannak tapasztalatok. A hozzáférést korlátozó (ténylegesen a gyakorlatban is érvényesülő) szabályok eredményessége bizonyított; azon a lélektani megfigyelésen alapul, hogy „az italfogyasztási motiváció hamar veszít az erejéből és abból a feltevésből indul ki, hogy a hosszas beszerzési folyamat, energia- és időráfordítás esetén a motiváció könnyen elhal, majd más késztetésnek adja át a helyét”.¹⁷⁴

3. Az alkohol hatására elkövetett bűncselekmények büntető anyagi jogi értékelése az Btk. általános részében

3.1 Általános alapvetések

Az alkohollal kapcsolatos életviszonyok jogalkotói értékelése és szabályozása hosszú ideje állandó. Az alkohol, mint a korábbi fejezetekben kifejtettük, pszichoaktív anyag. Egészségrontó hatása ismert és e hatás a magyarországi egészségügyi rendszer terhelő nem csekély mértékben. Ugyanakkor az előző fejezetben tárgyalt szabályozás elemzésére visszautalva láthatjuk, hogy a fogyasztói igényeket kiszolgáló tevékenységek alapvetően nem kriminális cselekménynek és maga a fogyasztás is – a már említett kivételektől eltekintve - legális, nem minősül szabálysértésnek vagy bűncselekménynek. Az alkoholos (ittas) állapotot önmagában a jogalkotó tehát büntetőjogilag nem minősíti, azonban az alkohol hatására, az alkohollal kapcsolatban elkövetett bűncselekményt külön értékeli, szankcionálja. Ha az alkoholfogyasztás bűncselekményhez vezet, az alkohol hatása közvetlenül vagy közvetve jelentkezik. A bűncselekmény elkövetése az alkohollal az alábbiak szerint állhat kapcsolatban:

¹⁷⁴ Alkoholpolitika- és stratégia (Tervezet). Országos Addiktológiai Intézet, 2006. 34-35.

- Bizonyos mértékű alkohol elfogyasztásától az elkövető ittas, (közönséges) részeg, alkoholos állapotba kerül, így valósítja meg a bűncselekményt, tehát az elkövetéskor közvetlen(ül) alkohol hatása alatta áll. Az ilyen akut részegség állapotában – annak is első-középső izgalmi szakaszában - a *leggyakoribb az erőszakos bűncselekmények elkövetése, különösen az élet, testi épség, nemi erkölcs elleni bűncselekményeké vagy a garázda jellegű bűncselekményeké*. Az ilyen állapotban elkövetett cselekmények megítélése a Btk. 25.§-a szerint történik.

A szabálysértési, büntetőjogi szabályozásból következően az alkohollal kapcsolatba hozható kriminalitás egy sajátos területét képezi - a közlekedési bűnözés kategóriájába tartozó - ittas (jármű)vezetés, amelynek megítélése a Szabs.r. 42.§-a, illetve a Btk. 188.§-a alapján történik. E különös részi tényállás(ok) értékelése nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

- Lehetséges, hogy az elkövető – közvetlenül - alkoholos állapotban követi el a bűncselekményt, de az alkohol olyan patológiás állapotot idézett elő (pl.: patológiás, illetve abortív patológiás részegség), amelynek következtében az elkövető nem büntethető vagy a büntetés korlátlan enyhítésére van lehetőség. Ezen eseteket – amennyiben nem esnek a Btk. 25. §-ának alkalmazási körébe - a Btk. 24. §-a alapján értékeljük.
- A bűncselekmény az elkövető életvitelének részévé vált alkoholfogyasztás, az alkoholista életmód eredménye. Ide sorolhatóak az alkohol vagy az alkohol megvásárlásához, „beszerzéséhez” szükséges pénz (egyéb érték) megszerzése érdekében elkövetett bűncselekmények is.¹⁷⁵ A bűncselekmény alkoholista életmóddal összefüggésben történő elkövetésének szintén - nem feltétlenül, de - lehetnek büntetőjogi szempontból mérvadó patológiás következményei is. A problémás alkoholfogyasztás, különösen az alkoholista életmód kiválthat ugyanis olyan tartós vagy végleges változást az elkövető elmeműködésében (pl.: delirium tremens vagy más kóros elmeállapot formák), amely a bűncselekmény elkövetésekor (is) fennáll; ez utóbbi esetkört szintén a Btk. 24.§-a alapján értékeljük, de ha ilyen állapot nem alakult ki a Btk. 25.§-a az irányadó.

¹⁷⁵ Szűkebb értelemben ide tartozhatnak azon esetek is, amikor az elkövető egyébként nem problémás alkoholfogyasztó, de az alkohol megszerzése motiválta a cselekmény elkövetésében. Az ilyen esetekben azonban az alkoholfogyasztás és a kriminális cselekmény közötti kapcsolat amellettt hogy közvetett – a többi esetkörhöz képest – igen távoli.

A magyar Btk. általános része szól az ittas állapotban elkövetett bűncselekmény miatti felelősségről (Btk. 25.§, kivételesen az említett esetekben a Btk. 24.§-a alkalmazandó), amely szabály a Btk. különös részében foglalt valamennyi bűncselekmény esetében irányadó. Az ún. ittas vezetés esetére azonban ezen általános szabály nem vonatkozik, hiszen a jogalkotó egy külön tényállásban (Btk. 188.§) szabályozza az alkoholtól befolyásolt (vagy bódult) állapotban történő járművezetés bűncselekményét, illetve annak minősített eseteit.

A bűncselekmény elkövetésének megállapításához az elkövető tudatállapotának vizsgálata elengedhetetlen. Az ittas állapotban történő bűnelkövetés magától értetődően veti fel a beszámíthatóság kérdését. Beszámíthatónak kell-e tekintenünk a bűncselekmény elkövetésekor az alkohol hatása alatt álló elkövetőt? Az ittas állapotban elkövetett bűncselekményért fennálló büntetőjogi felelősség szabályozásának kezdete a XVIII. századra tehető.

3.2 Szabályozástörténet

3.2.1 A szabályozás kezdetei

A *korai évszázadokban* nem léteztek kidolgozott általános büntetőjogi fogalmak, bár első királyaink fennmaradt dekrétumai számos büntetőjogi rendelkezést tartalmaztak, amelyek alapvető célja a királyi hatalom megszilárdítása és az új jogrend alapját képező tulajdoni viszonyok védelme volt. Az élet és testi épség elleni bűncselekmények pönalizálásával a vérbosszút kívánták korlátozni, és megpróbálták rászorítani a sértetteket arra, hogy a dekrétumban meghatározott kompozíciót – megváltási összeget – elfogadják és így lemondjanak a magánharcról. Azokat a bűncselekményeket, amelyekről a dekrétumok nem tesznek említést, szokásjogi alapon vagy a közhatalmat gyakorlók önkénye szerint torolták meg.¹⁷⁶ A *fejlett feudalizmusban* sem ismerik a büntetőjog, mint külön jogág fogalmát, ha néhány alapvető fogalmat Werbőczy ki is fejtett, ez alig volt hatással a gyakorlatra, hiányzott a magyar büntetőkódex (a törvények azonban igen nagy számúak és kodifikációs kísérlet történt: Tripartitum, Quadripartitum). Mindez a jogbiztonság hiányát és széles körű bírói önkényt eredményezett.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Csizmadia Andor-Kovács Kálmán-Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 241.

¹⁷⁷ Csizmadia Andor-Kovács Kálmán-Asztalos László: id. mű. 246.

A feudális büntetőjog, a XVI-XVIII. század közötti büntető igazságszolgáltatás Magyarországon „a vadság és kegyetlenség kora”, a büntetőjogi rendelkezések, amelyek más jogszabályok közé voltak elszórva, a földesurak érdekeit szolgálta.¹⁷⁸ A magyar jog történetében több ízben felmerült annak a lehetősége, hogy rendszerbe foglalják, rendezzék a magyar büntetőjogot.¹⁷⁹ Az első, 1795-ös, magyar büntetőkódex-tervezetben már találunk többek között a büntettré, a bűnösségi alakzatokra, a stádiumokra, a beszámításra és a részeg állapotban való bűnelkövetésre vonatkozó világos meghatározásokat, szabályokat is.

A XVIII. században uralkodó felfogás szerint nem lehet büntett alanya akarat (elhatározó) képességgel nem rendelkező fizikai személy.¹⁸⁰ Az első, 1795-ös, magyar büntetőkódex-tervezet alapelvei kimondják, hogy csak az a fizikai személy követhet el büntettet, aki szabad akarat elhatározó-képességgel rendelkezik, aki cselekményének tudatában volt, vagy legalábbis tudatában lehetett volna. A tervezet az eljárási részben elhelyezett enyhítő, illetve a büntett felróhatóságát megakadályozó körülményekről szóló diszpozíciók között szól arról, hogy e körülményeket a bírónak elsősorban az akaratból és szándékból kell egybegyűjteni. A szabad akarat hiánya mindenkit mentesít a büntett beszámítása alól, ilyen esetként rögzíti a tervezet többek között, ha a tett elkövetője részegen, közvetlen szándék nélkül, mintegy véletlenül követte el tettét. Továbbá említi a teljes – nem véletlenül, hanem szándékosan, de mégsem a büntett elkövetésére irányulóan előidézett – részegség állapotát, amely, ha az olyan fokú, hogy a bűnöst teljesen megfosztotta értelme használatától, a bölcs bíró diszkréciója, valamint a körülmények különbözősége szerint a büntetést nem zárja ki ugyan, de csökkenti.¹⁸¹

Carrara „A büntető jogtudomány programja” c. művében rámutat arra, hogy a büntett alanyi erkölcsi ereje azon mozzanatokból áll, melyek a belső tettet alkotják, kezdve a gondolat első megfogalmazásától egész a végleges akaratelhatározásig. Azonban, hogy valamely büntett erkölcsi ereje teljes legyen, szükséges, hogy a tettet a fölfogás és ítélet pillanatában, az értelem fölvilágosítsa, s hogy a vágy és elhatározás pillanatában teljes szabadsággal bírjon. Ha megfogyott vagy hiányzott az első (értelem) vagy a második

¹⁷⁸ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1909. 30-31.

¹⁷⁹ A magyar feudális büntetőjog rendszere tulajdonképpen a Tripartitum és a Praxis Criminalis rendelkezésein és a Corpus Jurison alapult. Később Mária Terézia büntetőkódexét használták a bíróságok kisegítő rendelkezéseként, és átmenetileg hatályba lépett hazánkban a Codex Josephinus, II. József büntetőkódexe.

¹⁸⁰ Mathias Bodo: Jurisprudencia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas. Pozsony, 1751. 95. o.

¹⁸¹ Hajdu Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. KJK, Budapest, 1971. *Függelék: Kódex a büntettekről és azok büntetéséről (Törvényjavaslat - a hatálybaléptető tc. tervezete) I. Rész XII. Szakasz 3.§, 9.§, 12. §*

(szabadság) uralma, kisebbé lesz vagy megszűnik a beszámítás.¹⁸² Ehhez képest szól a büntett fokáról (annak „leszállításáról”) egyrészt a tettes értelméhez való, másrészt a tettes akaratához való viszonyában. A tettes értelmének részvétele a cselekményben mind élettani-fizikai okoknál (kor, nem, álom, süketnémaság, téboly), mind eszmetani-erkölcsi okoknál (tudatlanság, tévedés) fogva kisebbé lehet vagy megszűnhet.¹⁸³ A beszámítást az akarat önkéntességét kevesbítve módosító tényezők (kényszer vagy külső erkölcsi erőszak, indulatok heve, ittasság) között Carrara részletesen értekezik az ittasságról.¹⁸⁴ A szerző úgy látja az ittasság különböző alakot nyer aszerint, amint okaiban vagy eredményeiben vizsgáljuk s külön jelentőséget tulajdonít az élettani és a lélektani viszonyoknak is. Az ittasság először a testi szervekre gyakorolja befolyását (csupán anyagi eredményeket hozva létre), majd hatni kezd az akaratra is és ennek szabadságát korlátozza, végül néha akár oly módon hat az értelemre, hogy pillanatra megfosztja minden képességétől (ez utóbbi hatást viszont kivételesnek tartja, ellenben az akarati képességre való befolyással, amely állandó). A szerző az európai megoldásokat és álláspontokat a XIV. századtól kimerítően áttekintve arra a megállapításra jut, hogy az ittasságnak az akaratra való hatása mindig arányban van a testi szervezetre való hatásával. Továbbá megállapítja, hogy az ittasságot fokában és okában lehet szemlélni. A fokát illetően aszerint, hogy az ittasság az „értelem világosságának meghagyta-e valamely sugarát” (így az öntudat lehetőségét) vagy sem:

- a törvényszéki orvostan: víg, dühöngő és álomkóros¹⁸⁵, míg

- a jogtudomány teljes (egész) vagy nem teljes (fél)

ittasságot különböztet meg.

Az ittasságot okában szemlélve négy esetet sorol fel:

1. esetleges (véletlen) ittasság: amely nem mértéktelen ivás, hanem az egyén betegségének vagy annak a következménye, hogy mások gonosz szándékkal meghamisították italát;
2. gondatlan ittasság: amelynek alanya mértéktelenül a részegségig iszik, de nem látja előre, hogy részeg lesz;
3. szándékos ittasság: ha valaki azzal a határozott szándékkal iszik, hogy megrészegedjék, de nem látja előre, hogy büntettet fog elkövetni;
4. mesterségesen előidézett (előre megfontolt) ittasság: ezt a tettes, miután a büntett elkövetését elhatározta, azért idéz elő önmagán, hogy nagyobb bátorsága legyen a

¹⁸² Carrara Ferencz: A büntető jogtudomány programja I. kötet. (ford.: Beksics Gusztáv) MTA Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1878. 145.o.

¹⁸³ Carrara F. id. mű 146. o.

¹⁸⁴ Carrara F. id. mű 187-188. o.

¹⁸⁵ Lásd még: Puccinotti: Lezioni di medicina legale. Pisa, 1840. Lez. 23

végrehajtásnál vagy elnyomja lelkiismerete által támasztott habozását vagy ittasságában tettének mentségét készítse elő.

Az első esetben még gondatlanságnak sincs helye. A második és harmadik esetet szemlélve Carrara szerint a gondatlan lerészegedés, ha teljes, a szándékosság tekintetében kizárja a beszámítást, de fennhagyja a gondatlanság miatt a felelősséget (ha azonban nem teljes, csak beszámítás-kisebbítő körülményt képez). Az utolsó ittassági forma bármilyen fokot is érjen el, nem képez mentő körülményt.¹⁸⁶

3.2.2 Az 1878. évi V. törvénycikk (továbbiakban Csemegi-kódex) vonatkozó rendelkezéséhez fűzött magyarázatok

Első büntető törvénykönyvünk a klasszikus iskola tanain alapult, így a klasszikus büntetőkódexek megoldásait követte. A kódex VIII. fejezete rendelkezik a beszámítást kizáró vagy enyhítő okokról, ezek körében találjuk az alábbi rendelkezést:

76.§ „Nem számítható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva, és e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt.”

E paragrafus alkalmazható volt a részeg állapotban elkövetett cselekmény megítélésére. A részegség olyan foka azonban, amely nem minősült a 76.§ szerinti öntudatlan állapotnak, nem vont maga után beszámíthatatlanságot.

Csemegi Károly szerint a szándék a felismerést vagyis az értelem bírását – és a szabadságot tételezi fel. Beszámíthatóságot nem ismer a büntető törvény, ha a tett véghezvitelekor e két elem egyike hiányzott. A beszámíthatóságot tekintve az elmezavar megnyilvánulásain kívül az öntudatlan állapot egyik eseteként a részegség ama fokát említi, mely az embert öntudatától teljesen megfosztja. Ebben az állapotban az ember nem tudja mit cselekszik, ámbar elmetehetsége nincs megzavarva s ha ilyen eset áll elő a bíró megtalálja a beszámítás kizárását elrendelő szabályt s utasíthatja az orvost annak megállapítására, hogy igaz-e, hogy a konkrét esetben a cselekmény elkövetéskor a tettes öntudatlan állapotban volt? Rámutat *Csemegi* ugyanakkor arra is, hogy más esetekben bizonyos körülmények

¹⁸⁶ Carrara F. id. mű 218-231.

elhomályosítják az értelmet, de nem szüntetik meg a szabad akaratot, így a választási képesség, a szabad akarat ezáltal nincs kizárva.¹⁸⁷

Edvi Illés Károly szintén említi, hogy az öntudatlan állapottal többek között az alvajárás és az álomkór mellett a *részegség azon foka* van megjelölve (s egyszersmind az elme kór eseteitől megkülönböztetve¹⁸⁸), amely az embert öntudatától teljesen megfosztja. Ekkor a tettes elmetehetsége nincs megzavarva, mégsem tudja mit cselekszik. Az öntudatlan állapot *Edvi* szerint magában foglalja a szabad elhatározás lehetetlenségét.¹⁸⁹ Az e kategóriába tartozó fokú részegség illusztrálására *Edvi* három csoportba állítva számos esetet ismertet a *Curia* gyakorlatából¹⁹⁰. Elsőként a 76. §-ra történő hivatkozással felmentett tettesek ügyeiből tallóz („ki teljes részegségében nemi erőszakot akart elkövetni, a mely azonban éppen e miatt nem sikerült (VI. 221.)”; „ki reggel 9-től éjjeli 11 óráig a kocsmában ivott, s azután hazatérvén és testvérével összeszólalkozván, a házat, melyben saját holmija is volt, felgyújtotta (VII. 9.)”). Ezt követően említi néhány olyan esetet, amikor a *Curia* a részegséget csak enyhítő körülményként fogadta el és megállapította a vádlott bűnösségét szándékos cselekmény miatt („ki nejét czivódás közben 3-szor megszurta, s ezáltal súlyos t. sértést okozott: mert habár tanúk szerint részegsége miatt beszélni sem tudott, az még sem lehetett teljes, mert hiven visszaemlékezett a cselekmény részleteire (VII. 376.)”). Végül az utolsó csoportban említi azokat a kétes eseteket, amikor a cselekményt szándékosként nem lehet beszámítani, de a tettet gondatlanság terheli a lerészegedésben vagy a részegséget megelőző egyéb cselekményeiben. Ennek kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy ezen döntésekkel szemben áll az az elv, miszerint ha valaki a teljes részegség öntudatlan állapotában követi el tettét és az szándékosként be nem számítható, azt egyáltalán nem (így gondatlanság címén sem) lehet beszámítani. Ezen elvvel ellentétes döntés született szerinte például abban az ügyben, amelyben a vádlott az „öt feleségével kibékíteni törekvő testvérét a falról hirtelen lekapott fegyverrel agyonlőtte: mert cselekménye nagyfokú részegsége miatt szándékos gyanánt beszámítható nem volt (X. 43. C)”. A mulasztás által elkövethető gondatlan vétségeknél azonban *Edvi* álláspontja szerint megtörténhet, hogy a teljes

¹⁸⁷ Csemegi Károly művei II. kötet (Anyagi büntetőjog. Bünvádi eljárás.). Sajtó alá rendezték: *Edvi Illés Károly* és *Gyomai Zsigmond*. Budapest, Franklin-társulat, 1904. 215-221.

¹⁸⁸ *Edvi* megjegyzi ugyanakkor, hogy az öntudatlan állapot és az elme zavar együttesen is jelentkezhet.

¹⁸⁹ Ehhez képest az elmezavarnak ún. kisebb fokozatai is léteznek, melyek az akarat szabadságát csak korlátozzák, de ki nem zárják. Az elmezavar a beszámíthatóságot tehát csak abban az esetben zárja ki, ha olyan mértékű, hogy az akarat szabad elhatározási képességét megszünteti.

¹⁹⁰ Az *Edvi* által szerkesztett 1901. évi kiadású gyűjteményben (törvénytárban) a törvényi rendelkezéseket szintén hasonló, bár részletesebben ismertetett eseti döntések színesítik. Lásd: Az anyagi büntetőtörvények és a sajtótörvény, az összes melléktörvényekkel és rendeletekkel s a felső bíróságok határozataival kiegészítve. (szerk.: *Edvi Illés Károly*) Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1901. 126-133. o.

részegségben elkövetett mulasztás gondatlanság gyanánt beszámítható, ha az illető hivatása teljesítése közben gondatlanul vagy szándékosan lerészegedett, s kötelességét e miatt mulasztotta el, például a vasúti őr szolgálat közben leissza magát és emiatt elmulasztja a köteles jelzést.

Edvi az elmebetegségek egyes fajihoz sorolja a szeszmergezést (alkoholizmust).¹⁹¹ Ennek két elmekórtani formáját ismerteti általánosságban és „törvénykezési” szempontból: a heveny szeszmergezést és a krónikus alkoholizmust. A heveny szeszmergezés öntudatlan állapotában a betegek a legvérengzőbb tetteket követik el s ezen állapot ismertető jele az emlékezés teljes hiánya, ezt azonban színlelni is szokták (szakértő állapítja meg, hogy az amnézia valós vagy csupán színlelt). A szeszmergezés folytán beállt hosszabb hallucinatórikus vagy szorongási állapotok tartalma alatt elkövetett cselekményekre (pl.: személyek megtámadása, gyújtogatás) a beteg általában világosan visszaemlékszik. A krónikus alkoholizmus miatt a betegnél kifejlődött kóros állapot folyamánya a beteg kóros ingerültsége vagy hanyatló elméje, mely bűncselekmény elkövetéséhez vezethet.¹⁹²

Finkey Ferencz szerint csak a teljes részegség, mint az öntudatlan állapot egyik esete, zárja ki a beszámítást, továbbá az elmebetegség alakjai közt említi többek között az alkoholos elmezavart, az idült alkoholos mérgezést, a delirium tremenst. Beszámítandó viszont, mint *actio libera in causa*, a bűnelkövetési cézzattal történt teljes lerészegedésben véghezvitt, de még öntudatosan elhatározott cselekmény. Ezen kívül a részegségnek nemcsak mint öntudatlansági állapotnak, hanem mint a büntetés kiszabását enyhítő (esetleg súlyosító) körülménynek, valamint kriminológiai szempontból is, nagy jelentőséget tulajdonít.¹⁹³

Angyal Pál az egyéni felelősség mellett a társadalmi felelősséget is hangsúlyozza; lehet a cselekménynek az egyéni felelősségen kívül egyéb oka is (szegénység, alkoholizmus, elhanyagolt nevelés), amely tényezők erejének gyengítése elvárható a társadalomtól. Ezen eszméről, a felelősség megosztásának eszméjéről, értekezik. Ehhez kapcsolódóan a korlátozott beszámítási képesség fogalmát említi, s megjegyzi, hogy a régi klasszikusok¹⁹⁴ ezt támadják.¹⁹⁵

Az öntudatlan állapot Angyal szerint lehet a tartós (pathologikus) jellegű és a múltó (fiziológiai) jellegű állapot, egyes formáinak taxatív felsorolása nem lehetséges. Álláspontja

¹⁹¹ Edvi az akkori legújabb elmekórtani mű, Dr. Salgó Jakab: Az elmekórtan tankönyve, alapján ismerteti az elmebetegségek egyes csoportjait.

¹⁹² Edvi Illés Károly: A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai testvérek kiadása, Budapest, 1894. 264-274.

¹⁹³ Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, 1905. 176-181.

¹⁹⁴ Tudniillik a Csemegi-kódex, így benne a vonatkozó rendelkezés is a klasszikus büntetőjog álláspontját képviseli.

¹⁹⁵ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, 1909. 370-379.

szerint a törvényi meghatározásból az következik, hogy az öntudatlan állapot is csak abban az esetben zárja ki a beszámítást, ha az elkövető „e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt”. A részegség, mint a múltó (fiziológiai) öntudatlan állapot egyik fajtája, csak akkor zárja ki a beszámítást, ha teljes és nem a büntetendő cselekmény elkövetése végett lett előidézve, de az *actio libera in causa* esetén a teljes részegség sem ment. A nem teljes részeg állapotot, mivel a normális akaratműködést gyengíti, enyhítő körülményként kell figyelembe venni. Angyal kriminálpolitikai szempontból az alkoholizmusra hívja fel a figyelmet, véleménye szerint az államnak s a társadalomnak nemcsak represszív, hanem preventív is fel kell vegye a harcot az alkohol ellen.¹⁹⁶

Angyallal szemben *Várady Zsigmond* a Magyar Jogászegylet 1901. november 16-án tartott teljes ülésén még kifejezetten azt indítványozza, hogy „...indokolható volna, az iszákosságnak önálló bünténnyé minősítése és fokozatos szabadságvesztés-büntetéssel sújtása”¹⁹⁷. *Várady* úgy véli, hogy a részben az állam pénzügyi politikája által előidézett eme erkölcsi és fizikai elfajulás ellen, önvédelmi eszköz gyanánt, büntető úton kell fellépni; ily módon üldözni kell és ezáltal távoltartani az ital szenvedélyébe elmerüléstől azokat a polgárokat, akik erre a szenvedélyre bármely oknál fogva hajlanak.

Későbbi kiadványokban¹⁹⁸ *Angyal* az öntudatlan állapotra vonatkozó bírói gyakorlatot ismerteti több Curia-i döntés tükrében. Így idézi többek között a Curia 8004/1906. B. H. T. IV. 292. sz. elvi döntését, mely szerint „ha a vádlott maga idézte elő azt az öntudatlan állapotát, melynél fogva a kötelességszerű gondosságot másoknak testi épségére és életére nem képes kifejteni: a Btk. 76. §-a nem zárja ki a gondatlanságból okozott emberölést”. Ezen kívül témánk szempontjából – de akár a későbbi és a hatályos jogi szabályozás vonatkozásában is - jelentős megállapítást tett továbbá a Curia a következő esetekben:

- Az öntudatos állapotnak ittasság esetében beállott időleges megzavarodása és az akarat szabad elhatározási képességének ebben az állapotban tapasztalható fogyatékosága és korlátoltsága nem azonos az öntudat teljes hiányával, amely felől a Btk. 76. §-a rendelkezik. (C. 1914. jan. 20. 438. B. VIII. 67.)
- Az örjögésszerű, minden akadályt legyőző, céltalan vadsággal és kegyetlenséggel végrehajtott cselekmények csak azzal magyarázhatók meg okszerűen, hogy az öröklés által súlyosan terhelt vádlottat az előzetesen elfogyasztott ital hatása alatt

¹⁹⁶ Angyal P. id. mű 412-416.

¹⁹⁷ Várady Zsigmond: Észrevételek Dr. Reichard Zsigmond úr törvénytervezetére. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXIII. Kötet. 2. füzet. Franklin-társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1901. 14.

¹⁹⁸ Angyal Pál - Isaák Gyula: Büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (1878:V. törvénycikk). Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 58-60.o., illetve Angyal Pál: A magyar anyagi büntetőjog hatályos jogszabályai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 27.

hirtelen dühroham lepte meg, amelyben vádlott – öntudatát veszve – vad ösztöneinek játékszerévé vált. Ilyen körülmények között pedig őt tetteiért bűnvádi felelősségre vonni nem lehet. (C. 1225/1933. G. XXVI. 401.)

- A szesz italok élvezete nem hat mindenkire egyformán, hanem annak az öntudatra gyakorolt hatása viszonylagosan nagyobb vagy kisebb lesz aszerint, hogy milyen a testi és idegrendszerbeli állapota és ennek megfelelően a szesz hatása iránti fogékonysága és ellenálló ereje. Ezért az ittas embernél az öntudat kérdéséről csak akkor lehet helyes ítéletet alkotni, ha az elfogyasztott italmennyiségen felül az illetőnek egyéni tulajdonságai is ismeretesek. (C. 2049/1937. Bj. LXXXIX. 56.)
- Csak az öntudatzavart okozó s a szabad akaratbeli elhatározási képességet kizáró ittasság szolgálhat beszámítást kizáró okul. (C. 3771/1939. J. H. XIII. 976.)

Irk Albert álláspontja szerint az öntudatlan állapot különböző fokú lehet, ki is zárhatja az akarat szabad elhatározási képességét, ám amennyiben csak korlátozza az enyhítő körülményt képez. Megjegyzi, hogy a gyakorlatban a részegség és az indulat jutnak legsűrűbben szerephez, sőt rámutat arra, hogy napjaikban közfelfogás, hogy a részegség nem élvezheti tovább addigi privilégiumát. Súlyosító körülményekhez sorolja a részegséget, ha kötelességet sértett, enyhítő körülményekhez a véletlen részegséget.¹⁹⁹

Bursics Zoltán ügyvéd a részegséggel kapcsolatban megállapítja, hogy a bírói gyakorlat csak a teljes részegséget tekinti beszámítást kizáró öntudatlan állapotnak, de ezt is csak akkor, ha nem áll fenn az *actio libera in causa* esete. A bírói gyakorlat szerint súlyosító körülmény lehet az ittasság olyan személyeknél, akik bizonyos „ténykedéseiket különös vigyázattal tartoznak véghezvinni (pl.: gépkocsivezető), ha ily tevékenységük közben ittasak s ily állapotban követik el a bűncselekményt.”²⁰⁰

Láthatjuk, hogy a korai szabályozás szerint a részegség, ittasság kizárta a beszámítást, de legalábbis enyhébb megítélést vont maga után az ilyen állapotban történő elkövetés, majd kialakultak azon álláspontok, melyek szerint ennek az állapotnak nem automatikus következménye a beszámítási képesség hiánya (pl. a korlátozott beszámítási képesség „elismerése” részegség esetén, az *actio libera in causa*), sőt adott esetben akár éppen, hogy súlyosabb körülményként értékelendő.

¹⁹⁹ Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1933. 101-102.o., 324.o.

²⁰⁰ Bursics Zoltán: A magyar anyagi büntetőjog vázlat. Grill károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1936. 153.o., 187.o.

3.2.3 A II. Világháborút követő időszak

A Csemegi-kódex általános része – ezen belül a témánk szempontjából irányadó rendelkezés – 70 évig volt hatályban. Több módosítása ismeretes (többek között az I., II. és III. Büntető novella – továbbiakban: BN), melyek közül az ittasságra vonatkozó szabályokat elsőként a *III. BN, a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény*, 14. §-a érintette oly módon, hogy az önhibából eredő ittas vagy bódult állapotban elkövetett cselekményt sui generis tényállásként szabályozta.

14. § Aki önhibájából eredő ittas vagy kábítószerrel bódult állapotban olyan cselekményt követ el, amely a büntetőtörvénykönyvek értelmében büntett vagy egy évet meghaladó fogházzal büntetendő vétség – ha ez az állapot annak beszámítását kizárja – egy évig terjedő fogházzal büntetendő.”

A beszámíthatatlan állapotban elkövetett cselekményt alapcselekménynek nevezték és mint látható enyhe. A büntetendőség alapja egyes álláspontok szerint a szándékos vagy gondatlan leittasodás (először esik szó az önhibáról, itt a sui generis deliktum feltételeként, „tényállási” elemeként), mások az alapcselekményben jelölték meg a büntetendőség alapját. Az előbbi nézet képviselői a bűnösségen alapuló felelősség elvével összeegyeztethetőnek látták a rendelkezést, az utóbbiak nyíltan vallották, hogy mivel a felelősség szerintük objektív, az új szabály áttöri a bűnfelelősség elvét.

Tokaji szerint a sui generis deliktum olyan gondatlan bűncselekmény, amelynek az alapcselekmény quasi az eredménye és erre az eredményre az ún. határozatlan gondatlanságnak kell kiterjednie. A gondatlanság határozatlan jellege ebben az esetben sokszínű: annak az előreláthatóságát jelenti, hogy a leittasodás esetleg valamiféle büntetéssel fenyegetett cselekményre is vezethet. Azt is megállapította, hogy a határozatlan gondatlanság csak egészen kivételesen hiányozhat (pl.: ha valaki több évtizeden át alkalmasszerűen lerészegedve sohasem okozott bajt).²⁰¹

Gyökeres változást hozott a *Büntető Törvénykönyv Általános Részéről szóló 1950. évi II. törvény (Btá.)*. A Btá. II. fejezete a büntetendőség szabályairól rendelkezik. A 10. § (1) bekezdése kizárja azon elkövető büntetendőségét, aki a büntettet olyan elmebeteg állapotban, vagy olyan öntudatzavarban követte el, amely őt képtelenné tette a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésére, vagy az akaratának megfelelő magatartásra. Ha azonban az elkövetőt elmebetegsége, öntudatának zavara csupán korlátozta a cselekmény társadalmi

²⁰¹ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 283-288.

veszélyességének felismerésében, vagy az akaratának megfelelő magatartásban, büntethető volt, de büntetését korlátlanul enyhíteni lehetett. Ezek a rendelkezések nem voltak alkalmazhatók annak a javára, aki abból a célból, hogy a büntettet elkövesse, maga idézte elő állapotát vagy helyzetét.

10. § (1) nem büntethető, aki a büntettet olyan elmebeteg állapotban, vagy olyan öntudatzavarban követte el, amely őt képtelenné tette a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésére, vagy az akaratának megfelelő magatartásra.

(...)

(3) Ha az elkövetőt elmebetegsége, öntudatának zavara, a kényszer vagy a fenyegetés csupán korlátozta a cselekmény társadalmi veszélyességének felismerésében, vagy az akaratának megfelelő magatartásban, büntetését korlátlanul enyhíteni lehet (52. §).

(4) Az előző rendelkezések nem alkalmazhatók annak a javára, aki maga idézte elő állapotát vagy helyzetét abból a célból, hogy a büntettet elkövesse.

E rendelkezésben már konkrétan megjelenik a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező, valamint az állapotát tudatosan - a bűncselekmény elkövetése céljából – előidéző elkövető felelőssége (egyenes szándékot feltételező *actio libera in causa*). Míg a jogalkotó az első esetben a büntetés – akár korlátlan - enyhítésére ad lehetőséget a jogalkalmazónak, a másodikban pontosan az enyhébb megítélés, a beszámíthatatlanság hiánya vagy korlátozott volta megállapításának lehetőségét zárja ki.

A következő átfogó büntető kódex, a *Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény*, a büntethetőség szabályairól szóló II. fejezet IV. Címében rendelkezik a büntethetőségi akadályairól. Ezen belül a büntethetőséget kizáró okokat taxatívén felsorolja (19. §), majd azok részletes szabályainak ismertetése közé, az elmebetegsége, gyengeelméjűsége és a tudatzavarra vonatkozó rendelkezések (21. §) után ékeli be – lényegében a hatályos technikai megoldásnak megfelelően – a 22. §-ba az ittas vagy bódult állapotban elkövetett büntettért való felelősség szabályait. Ebben a 22. §-ban esik szó a vonatkozó anyagi jogi szabályozás történetében újra az önhibáról, pontosabban az *önhibából* eredő ittas (illetve bódult) állapotról. Eszerint a 21. §-ban rögzített rendelkezések - az ott említett állapotok esetén meghatározott feltételek mellett a beszámítás kizárása (a büntetlenség) vagy annak korlátozott volta (s így a büntetés korlátlan enyhítésének lehetősége) - nem alkalmazhatók azon elkövető javára, aki a cselekményét önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el.

21. § (1) *Nem büntethető, aki a cselekményt olyan elmebeteg állapotban, gyengeelméjűségben vagy tudatzavarban követte el, amely őt képtelenné tette cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek a felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.*

(2) *Ha az elkövetőt elmebetegsége, gyengeelméjűsége vagy tudatzavara csupán korlátozta a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék, büntetését korlátlanul enyhíteni lehet.*

22. § A 21. § rendelkezései nem alkalmazhatók annak javára, aki a cselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el.

A jogszabály tehát az ittas (bódult) állapotban elkövetett bűncselekménynek a címén állapítja meg a felelősséget.

A *Legfelsőbb Bíróság XXVIII. számú büntető elvi döntése* a 22. § vonatkozásában rögzíti, hogy az elkövető ittasága vagy a szeszes ital hatása alatt levő állapota önmagában – a bűnösségi körülmények között –nem kerülhet értékelésre. A szeszes ital fogyasztása a gyakorlatban többnyire csak korlátozza a felismerési, illetve az akarati képességet és csak ritkábban idéz elő olyan akut alkoholos állapotot, hogy az kizárja a beszámítási képességet. Ha azonban ez utóbbi bekövetkezik a bűncselekmény alanyi oldala hiányzik és amennyiben a 21. § nem alkalmazható az elkövető büntethető. Ez esetben összeütközésbe kerül két alapvető büntetőjogi és büntetőpolitikai elv és az ezekhez fűződő társadalmi érdek: a nulla poena sine culpa elve s az a követelmény, hogy a büntetőjog ne legyen tétlen a beszámítási képességet kizáró ittas állapotban elkövetett cselekmény elkövetőjével szemben sem. A bírói gyakorlat az elvi döntés értelmében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Btk. 22.§-a alapján a felelősség nem objektív felelősség, azonban szükségképpen eltérő a bűnösség általános alakjától. Az elvi döntés szerint alanyi oldalon kizárólag az önhibát kell vizsgálni. Az önhibából leittasodó tudatzavara tehát olyan ok következménye, amelyért az elkövető felelőssé tehető.

Az önhibából eredő ittas állapotban elkövetett cselekmény szándékos vagy gondatlan bűntettként minősülhet, a tárgyi oldal beható vizsgálata alapján; azaz hogyan minősülne a bűntett az alanyi oldal teljessége esetén.²⁰²

²⁰² Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 385-393.

3.2.4 A hatályos szabályozás

A jelenleg hatályos Btk., az 1978. évi IV. törvény, a következő rendelkezéseket tartalmazza:

24. § (1) Nem büntethető, aki a cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában - így különösen elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban - követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

(2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a cselekmény következményeinek felismerésében vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

25. § A 24. § rendelkezései nem alkalmazhatók arra, aki a cselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követi el.

A fenti rendelkezésekből kitűnik: a jogalkotó továbbra is célszerűnek tartotta azt, hogy az ittas és bódult állapotban történő bűnelkövetésről – arra nézve a 24. § rendelkezéseinek alkalmazását kizárva – külön rendelkezzen, a korábbi kódex rendelkezéseit szinte változatlan formában átvéve.

Milyen tényezők indokolhatták a szabályozás e módját?

A korábban vázolt történeti elemzésből láthattuk, hogy a Csemegi-kódex szerint, ha az ittaság olyan fokú volt, hogy a beszámítási képességet kizárta, az elkövetőt fel kellett menteni, kivéve az actio libera in causa esetét, amely elméleti viták tárgyát képezte. E szabály értelmében az elkövető felelősségre vonható, ha a beszámítási képesség folyamatosságát ő maga szakította meg, abból a célból, hogy bűncselekményt kövessen el. A beszámítási képesség megszakadását esetünkben éppen a leittasodás idézheti elő. Ekkor azonban a fent említett célzatnak a bizonyítása, az actio libera in causa-t alkalmazva, nem kis nehézségekbe ütközött. A III. Büntető Novella (továbbiakban: III. BN) megoldása – az ittas vagy bódult állapotban elkövetett cselekmény sui generis deliktumként történő szabályozása – a bűnösségen alapuló felelősség elvének való megfeleltetés kísérlete volt; ennek kapcsán merült fel a határozatlan gondatlanság fogalma, mint annak az előreláthatósága, hogy a leittasodás esetleg valamiféle büntetéssel fenyegetett cselekményhez is vezethet. A hatályos szabályozás terén tekintettel volt a jogalkotó az ittaság erőteljes kriminogén jellegére is.

A társadalmi tapasztalat, az ítélkezési gyakorlat, a kriminológia és a kriminalisztika egyértelműen bizonyítja a bűnözés és az alkoholfogyasztás közötti szoros összefüggést.²⁰³ E jelenség visszaszorítása érdekében elsősorban nem büntetőjogi eszközökkel kell fellépni, de az összefüggésre tekintettel mégis hiba lenne kedvezőbb helyzetbe hozni azt az elkövetőt, aki ittas állapotban valósítja meg a bűncselekményt. Ez viszont életre hívta az a problémát, hogy a büntetőpolitikai intézkedések célszerűségi követelménye a hatályos szabályozásban ellentmondásba kerül a büntetőjogi felelősségre vonatkozó hagyományos elméleti tételekkel: jelen esetben a bűnösségi elv (nulla poena sine culpa) fenntartásával. A rendelkezés fenntartása büntetőpolitikai szempontból viszont mindenképpen indokolt.

A jogalkotó nem kívánja az ittas állapotot önmagában büntetőjogilag minősíteni, a szeszes ital fogyasztása önmagában nem ütközik egyetlen büntető tényállásba sem.²⁰⁴ Az önhibából eredő szeszes ital fogyasztás azért speciális, mert az „anyag” a tudati-agyi folyamatokat alakítja, ez több tényezőtől függően meghatározott mértékű befolyást gyakorol a beszámítási képességre, de ahhoz hogy ez a hatás kialakuljon (az elkövető ittas, a beszámítási képességet érintő állapotba kerüljön) az elkövető tevékenysége szükséges, ő maga idézi elő azt az állapotot, amelyben büntetőjogi tényállást kimerítő cselekményt követ el. Az ittas állapot a tudatzavarnak egy speciális formája. Az önhibából leittasult elkövetőnek azonban a beszámítási képessége hiába hiányzik teljesen vagy részben, a jogalkotó – az ő terhére rója a bűncselekmény elkövetését, bűnösségét meg kell állapítani, úgy kell tekinteni, mintha józan állapotban követte volna el tettét. A 25. § a heveny ittaságra vonatkozik (a közvetlen alkohol-hatásra) és kizárja mind a büntetlenséget, mind a büntetés korlátlan enyhítését, meghatározott kivételektől eltekintve (patológiás, illetve abortív patológiás részség).

A jogszabályhelyre vonatkozó büntető ítélkezés egységesítésének biztosítására szolgáló iránymutatás, a III. számú Büntető elvi döntés (BED), szerint az ittas állapot okozta tudatzavar alapvetően eltér a tudatzavar egyéb eseteitől, az önhibából leittasodó tudatzavar olyan ok következménye, melyért az elkövető felelőssé tehető. A saját akarat-elhatározásától, szándékától függ, hogy a túróképességét meghaladó mérvű alkoholfogyasztással előidézi-e a beszámítási képességet kizáró vagy korlátozó tudatzavart. Kimondja a III. BED azt is, hogy a 25.§ alapján fennálló a felelősség szükségképpen eltér a bűnösség általános alakjától.

²⁰³ Berkes György: A beszámíthatóság és az ittaság büntetőjogi értékelésére vonatkozó kodifikációs elgondolások. In.: Magyar Jog 1977/12. 1049-1055.

²⁰⁴ Az ittas állapot különös részi tényállás elemeként is funkcionál (Btk 188.§ Járművezetés ittas vagy bódult állapotban). E tényállás magát az ittas állapotot, pontosabban a szeszes italtól befolyásolt állapotot tekinti meghatározott körülmények fennállta esetén bűncselekménynek. E tényállásra a 25.§ rendelkezése nem vonatkozik.

Ahhoz, hogy az elkövető felelősségét megállapítsuk két mozzanatot kell értékelnünk: elsőként az önhiba meglétének vizsgálata, másodsorban az önhibából eredő ittas állapotban elkövetett cselekmény minősítése a feladat.

- Az önhiba egy sajátos jogi megfogalmazás a törvényhelyben, lényegében egy speciális felelősségi forma. Az elvi döntés az önhibára a saját akarat elhatározás, szándék megjelölést tartalmazza, melyből arra következtethetünk, hogy az önhibára nézve az elkövető részéről legalább – a bűnösségi formákkal „operálva” - tudatos gondatlanság fennáll. Ugyanakkor rögtön hozzáteszi, hogy a bűnösség általános alakjától eltér a 25. § szerinti felelősség.

Az önhiba nem a bűncselekmény elkövetéséhez, hanem annak a tudatzavarnak az előidőzéséhez kapcsolódik, amelyben a bűncselekményt elköveti. Kérdés, hogy az önhibát tekintve beszélhetünk-e egyáltalán bűnösségi kategóriákról, hogy az önhiba lefedi-e az egyes bűnösségi kategóriákat. A III. BED az önhibára nézve végül is ezt illeszti rá, amikor saját akarat-elhatározásról beszél és az alanyi oldalt említi, aminek jelentősége van, de az önhiba vizsgálatának szakaszában csak annyiban, hogy a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy a terhelt tudatzavart előidéző leittasodása önhibából eredt-e vagy sem. Azaz nem az ittas állapotban elkövetett konkrét tényállás (a cselekmény minősítése) vonatkozásában állapít meg önhibát vagy annak hiányát, hiszen kizárólag a tudatzavart okozó ittas állapot ered önhibából, a bűncselekményre minősítésénél az önhiba nem értelmezhető. Az önhiba meghatározására visszatekintve problémát jelent a hanyag gondatlanság kérdése. E bűnösségi kategóriánál hiányzik a tudatzavar veszélyének előidőzésére vonatkozó előrelátás, a tudatosság, ami a III. BED szerint az önhibát jellemzi. Ebből pedig az következhet, hogy a III. BED valóban csak a három bűnösségi forma (egyenes, eshetőleges szándék, illetve tudatos gondatlanság) egyikének fennállta esetén tekinti az önhibát önhibának, a negligens magatartás pedig kívül esik a büntetőjog territóriumán.

Egyes kommentárokból olvasható azon a meghatározás, mely szerint önhibájából kerül ittas állapotba az, aki szándékosan vagy gondatlanságból idézi elő állapotát.²⁰⁵ Tokaji-Nagy értelmezésében „az önhiba a beszámítási képességet kizáró ittas vagy bódult állapot bekövetkezésére kiterjedő szándékosság vagy

²⁰⁵ Berkes György-Julis Mihály-Kiss Zsigmond-Kónya István-Rabóczki Ede: Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 65.

gondatlanság”.²⁰⁶ Mindenesetre Tokaji szerint az önhibának bűnösségpótló szerepe nem lehet.²⁰⁷

Az önhiba előfeltétele, hogy az elkövető az alkoholfogyasztás megkezdésekor legalább korlátozott beszámítási képességgel rendelkezzen. Abban az esetben, ha a személy teljesen önhibáján kívül ittasodott le, a Btk. 24.§-a alkalmazásának helye van. Kizárja a 25.§ alkalmazását az is, ha a beszámíthatatlanság a krónikus (akut) alkoholizmus talaján fellépő elmebetegség következménye.²⁰⁸

A 25.§ alkalmazása szempontjából különbséget kell tennünk a részegség egyes fokai között. Az önhiba a közönséges (típusos) részegség esetén szinte mindig fennáll. Az elkövetőt úgy kell felelősségre vonni, mintha cselekményét a beszámítási képesség teljes birtokában követte volna el.²⁰⁹ Kivételt jelenthet például, ha valaki téved az alkohol minőségében. Szeszese ital fogyasztása csak ritkábban idéz elő olyan állapotot, hogy az felismerésre képtelenséget, illetve akaratbénulást okoz. Többnyire csak korlátozza a felismerési, illetve akaratot, illetve akaratot.²¹⁰ A tünetek az elfogyasztott alkohol mennyiségétől, minőségétől és az egyéni tűrőképességtől függően fokozatosan jelentkeznek. A közönséges részegség első szakaszában a szív működés meggyorsul, a hangulat rendkívüli megnyilatkozásaival általános izgalmi állapot jár együtt és nem ritka ennek következtében az ingerlékenység nagy mértékű fokozódása, a kritikátlanúság eufória, fokozott libidó. Az idő előrehaladtával egyre erősebbek az indulati reakciók, az ittaságnak ez az a szakasza, amikor a már erősen lecsökkent gátlások, vélt magas teljesítőképesség miatt *leggyakrabban kerül sor agresszív, valójában teljesen motiválatlan cselekmények elkövetésére.*²¹¹ Az ittaság növekedésével (a súlyos fokú befolyásoltság felé) a személy lehangolt, hallgatag lesz, beszéde akadozik, nyomott vagy agresszív hangulat, rossz közérzet, illetve a tájékozódási képesség zavara jellemzi, majd egyensúlyzavar, hányás, bénulásos tünetek lépnek fel, felfogása nehezül, a végül addig fokozódhatnak a tünetek, hogy a részeg elveszti öntudatát, mély álomba merül.²¹²

²⁰⁶ Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2004. 241.

²⁰⁷ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 288.

²⁰⁸ Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2004. 241.

²⁰⁹ Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris, Budapest, 2003. 153.

²¹⁰ Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 387.

²¹¹ Az 1978. évi IV. törvény Kommentárja. Complex CD Jogtár, KJK Kerszöv, 2005.

²¹² Kádár Miklós-Kálmán György: id. mű. 386.; valamint Dr. Varga Tibort idézi Dr. Fülöp Ágnes (in.: Fülöp Ágnes-Grád András-Müller Mária: Droggal és alkohollal összefüggő bűncselekmények. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2000. 48.

Az ítélkezési gyakorlat a pathológiás (kóros) részegség és az abortív pathológiás részegség formái esetén eltér a törvényhely szemléletétől és a tudatzavar jellegéből von le következtetést az elkövető felelősségére, ilyenkor az önhiba vizsgálata kizárt. A kóros részegség ritkán fordul elő, a III. BED-ben meghatározott minőségi és mennyiségi jellemzők különböztetik meg a közönséges részegségtől. Az ittasság e formáinál eszerint viszonylag kisebb mértékű alkoholfogyasztás előzte meg a részegséget.

Ehhez képest az újabb pszichiátriai irodalom rámutat arra, hogy elavult az a felfogás, mely szerint a kóros ittasság egyik ismérve, hogy kismennyiségű alkoholfogyasztás után lép fel, mert a kóros ittasság kórisméje a pszichopatológiai elváltozásokon alapul és nem az elfogyasztott alkohol mennyiségén. Így az rendszeresen italozó, alkoholfüggőségben szenvedő egyénnél is előfordulhat.²¹³

A III. BED-ben a kóros ittasságot jellemző minőségi változás, hogy „az elmeműködés olyan időleges jellegű tudatborulással járó zavarai(ról van szó), amelyek (...) heveny elmebetegséggel egyenlő állapotnak tekinthetőek. Ilyen állapot esetén tehát nem a Btk. 25. §-a, hanem a 24.§-a érvényesül”. Az abortív pathológiás részegségnél „a sajátos pszichopatológiai tünetek nem lépnek fel olyan fokú intenzitással”, mint a teljes kóros részegségnél. „Ugyanakkor (...) a tudat zavart állapota többnyire rohamosan és nagyobb intenzitással áll be, anélkül azonban, hogy (...) az összefüggések, a helyzeti körülmények felismerése, a tájékozódás teljesen eltűnne.” Ez esetben nem kerül alkalmazásra a 25.§, de mivel a III. BED is úgy rendelkezik, hogy ez az állapot csupán korlátozza az elkövető felismerési, illetve akarati képességét, ezért a Btk. 24.§ (2) bekezdése kerülhet alkalmazásra.

Az idült alkoholizmus önmagában nem tekinthető az elmeműködés olyan zavarának, amely kizárná a Btk. 25.§-át, bár rendellenes személyiséget eredményezhet. Amennyiben ez az állapot a személyiség olyan fokú degradációjával jár, amely már kóros elmeállapotnak minősül és ez kizárta vagy korlátozta az elkövető beszámítási képességét, akkor a Btk. 24. §-a kerülhet alkalmazásra.

Végezetül a bírói gyakorlatot tekintve megállapíthatjuk, hogy ott az önhiba kérdése alig merül fel, hiányára a terheltek és a védők sem hivatkoznak.²¹⁴

²¹³ Berkes György-Julis Mihály-Kiss Zsigmond-Kónya István-Rabóczki Ede: Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest 62.

²¹⁴ Berkes György-Julis Mihály-Kiss Zsigmond-Kónya István-Rabóczki Ede: id. mű. 65.

- A második szakasz az ittas állapotban lévő személy cselekményének minősítése. Az önhibából eredő ittas állapotban elkövetett cselekmény szándékos vagy gondatlan bűncselekménynek minősülhet. Az önhibából eredő tudatzavart okozó ittas állapotban elkövetett bűncselekményeknél a beszámítási képesség csak korlátozott formában van jelen vagy teljesen hiányzik. A bűnösség egyik eleme tehát részlegesen vagy teljesen hiányzik. Ennek ellenére a törvényhely értelmében az elkövető büntethető, bűnösségét meg kell állapítani, az elkövetett bűncselekmény miatt felelősségre kell vonni. Úgy kell tekinteni, mintha teljes mértékben beszámítási képessége birtokában lenne.

A bűncselekmény megállapításához állást kell foglalni a bűnösség kérdésében. A gyakorlatban a Btk. 25. §-a elsősorban abban az esetben érvényesül, amikor a beszámítási képesség korlátozott. A minősítés itt nem okoz gondot, attól függetlenül kell szándékosnak vagy gondatlannak minősíteni, hogy az elkövető a felismerési, illetve akarati képességében korlátozott volt-e vagy sem. A bíróságnak fokozott alaposággal, az eset összes körülményeinek egybevetése alapján kell vizsgálnia, hogy az elkövetéskor a terhelt cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek a felismerésére és az ennek megfelelő cselekvésre képtelen volt-e vagy sem. A bíróság ennek során a szükséghez képest elmeorvos-szakértőt is meghallgathat, a pathológiás és az abortív pathológiás részegség esetén a szakértői vélemény nem mellőzhető. Önmagában a mégoly súlyos ittaság vagy az, hogy az elkövetőnek nem volt kellő indítéka a cselekmény elkövetésére sem szolgálhat alapul a beszámítási képességet kizáró tudatzavar megállapításához. A III. BED is felhívja a figyelmet arra, hogy az *ittas, de beszámítható elkövetők gyakran valósítanak meg kellően nem motivált – erőszakos - bűncselekményeket (emberölés, testi sértés, garázda jellegű bűncselekmények)*. A korlátlan enyhítés nem alkalmazható a büntetés kiszabása során. A másik esetben, az önhibából eredő beszámíthatatlan ittas állapotban – amely ritkábban fordul elő -, azonban hiányzik a szubjektív oldal. Irányadó az az iránymutatás, mely szerint a bíróságnak a minősítés körében azt kell vizsgálnia, hogy a bűncselekmény elkövetési körülményeinek elemzése alapján miként lenne az minősítendő az alanyi oldal teljessége esetén. A III. BED szerint ezt egy sajátos technikával oldja meg a jogalkalmazó: a cselekmény tárgyi körülményeiből kell a bíróságnak levonni a következtetést az elkövető bűnösségére, ha cselekményét olyan önhibából eredő ittas állapotban követte el, amely beszámítási képességét kizárta. Az ittas állapotban elkövetett bűncselekményeknél az eredményért, mint minősítő

körülményért való felelősség, továbbá a ténybeli tévedés esetén is ez a szabály érvényesül.

Az olyan törvényi tényállásoknál, amelyekben a gondatlan elkövetés nem büntetendő, az értékelés a büntethetőségre is kihat.²¹⁵

A beszámítási képességet kizáró ittas állapotban elkövetett cselekmény büntetendőségevel kapcsolatban a Kádár-Kálmán tankönyv *Aschaffenburgot* idézi, aki az ittas állapotban elkövetett cselekmények esetén a beszámítási képesség és a bűnösség vizsgálatát szükségtelennek tartotta. Helyesebbnek vélte megsérteni a bűnösségen alapuló felelősség elvét, semmint felhatalmazni az embereket arra, hogy kár öntudatlanságig ittas állapotban is súlyos és büntetendő cselekményeket kövessenek el.²¹⁶ *Tokaji* azt a megállapítást teszi, hogy a Btk. 25. §-a objektív felelősséget létesít, s így egyetlen kivételként áttöri a bűnösségen alapuló felelősség elvét.²¹⁷ Ugyanakkor *Kis Norbert* ír arról, hogy a szándékosság és a gondatlanság pszichés, szubjektív elemeiről hozott döntés vélelemként történő felfogása az anyagi jogi bűnösség kritikájává vált. E kritika rávilágít arra, hogy a bűnösség pozitív jogi definíciója a pszichés tartalom vélelmezett természetét nem fejezi ki kellően, illetve az ítélkezési gyakorlat e vélelmeket elhallgatja. *Kis* szerint ez a folyamat azzal jellemezhető, hogy be kell fejezni a bűnösség pszichológiai elemei utáni kutakodást, bele kell nyugodni, hogy a büntetőjogi bűnösség nem pszichológiai, hanem értékelő-értékfogalom.²¹⁸

A büntetés kiszabásánál az ittas állapot a vádlott javára nem értékelhető. Nem zárja ki ellenben az ittas állapot az erős felindulás megállapítását az elkövető javára, ha ezek ismérvei az ittas állapottól függetlenül megvannak (BH 1993/594.).

A BK 154. állásfoglalás súlyosító körülménynek tekinti, ha az elkövető a bűncselekményt önhibájából eredő ittas állapotban követte el és ennek az állapotnak szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében.

Az ital hatásmechanizmusából adódóan az ittas állapot gyakran indítja az elkövetőt alapvetően motiválatlan személy elleni és egyéb erőszakos

²¹⁵ Wiener A. Imre: Büntetendőség – Büntethetőség (Felelősségtan). In.: Büntetendőség – Büntethetőség Büntetőjogi Tanulmányok (szerk.: Wiener A. Imre). KJK Kerszöv Jogi és Üzleti kiadó Kft., Budapest, 2000. 220.

²¹⁶ Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 389.

²¹⁷ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 288.

²¹⁸ Kis Norbert: A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban. UNIÓ Kiadó, Budapest, 2005. 26.

cselekményekre.²¹⁹ Ezt értékeli a BK 154. állásfoglalás, amikor *különös nyomatékot tulajdonít a gátlástalanul, a garázda módon végrehajtott – élet, testi épség vagy nemi erkölcs elleni – bűncselekményeknek.* Úgyszintén súlyosító körülménynek értékeli az iszákos életmódot, mivel a fokozott agresszivitásból, az együttélési szabályok sorozatos megszegéséből arra lehet következtetni, hogy az elkövető személyének társadalomra veszélyessége fokozott.

A korszerű büntető kódexekben az ittaság megítélését illetően a kriminálpolitikai megfontolások általában felülkerekedtek a büntetőjog klasszikus elméleti tételein, láthatjuk, hogy ez érvényesül a magyar megoldásban is. Természetesen nem lehet jogalkotási cél büntetlenséget biztosítani azoknak a személyeknek, akik saját magukat hozzák olyan állapotba, amely kizárja vagy korlátozza beszámítási képességüket.

A Btk. 25.§-ának alkalmazását tekintve, annak gyakorlati jelentősége az alkoholfogyasztással összefüggő indulati, erőszakos, garázda jellegű bűncselekményeknél van. Ezeknek az erőszakos cselekményeknek jellegzetességük a motivátlanság, az indulat.

Szólnunk kell végül a jelenlegi kodifikációs munkálatokról is: az új büntetőkodez nem módosítaná a Btk. ittas állapotra vonatkozó hatályos szabályát. A Konceptió szerint az önhibából eredő ittas állapot a tudatzavar speciális változata, amelyre az új Büntető Törvénykönyv a hatályos Btk.-val megegyezően felelősségi vélelmet kodifikál. Az önhibájából eredően ittas állapotú elkövető így továbbra is teljes felelősséggel tartozik.²²⁰

Az alkohol hatása alatt elkövetett bűncselekményekkel összefüggésben nem hagyhatjuk figyelmen kívül a magyar büntetőjogban szabályozott – a kriminálpolitikai törekvések után először kényszerelvonó-kezelés elnevezéssel az 1961. évi Btk.-ban kodifikált – kényszergyógyítás intézményét. A kényszergyógyítás az elkövető bűnösségének megállapítása esetén, kizárólag hat hónapot meghaladó végrehajtható szabadságvesztés büntetés mellett elrendelhető gyógyító jellegű intézkedés. A hatályos szabályok értelmében kényszergyógyítás csak az alkoholista életmódot folytató²²¹ személlyel szemben rendelhető el és végrehajtására csak a szabadságvesztés tartama alatt kerülhet sor. További feltétel, hogy a bűncselekmény elkövetése és az alkoholista életmód egymással összefüggésben állt, amely a bírói gyakorlat szerint akkor áll fenn, ha az elkövetést döntően az elkövetőnek az alkoholos

²¹⁹ Az 1978. évi IV. törvény Kommentárja. Complex CD Jogtár, KJK Kerszöv

²²⁰ Büntetőjogi Kodifikáció 2006/1.

²²¹ A hatályos szabályok szerint a kábítószerfogyasztással összefüggésben a kényszergyógyításra nincs elehtőség, de pártfogó felügyeleti intézkedés keretében előírható, hogy az elkövető pl. gyógykezelésnek vesse alá magát. Ha az lkövetőalkoholizmusa mellett kábítószerfüggő is, a kényszergyógyítás elrendelhető, de csak alkoholbetegségére tekintettel.

állapota motiválta. Az alkoholista életmódra elsősorban az elkövetőnél kialakult alkoholfüggőség testi és lelki tüneteiből lehet következtetni, de emellett figyelembe kell venni az elkövető személyi körülményeit, környezetét, életvezetési szokásait. Ez utóbbiakra tekintettel alkoholista életmódnak az olyan életvitel tekinthető, amely az elkövető iszákossága miatt veszélyezteti családját, környezetét vagy a közrendet.²²² A kényszergyógyítás tartamát a Btk. nem határozza meg²²³, végrehajtására a büntetés végrehajtási intézetben kerül sor. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 174. §-ának rendelkezése értelmében az elítéltet a befogadást követően az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben harminc napig kivizsgálják, s már a kivizsgálás alatt meg kell kezdeni az elítélt kezelését. Ezután a kijelölt intézetbe kell szállítani és ott gyógyító-nevelő csoportba helyezni. E csoportban az elítélt hat hónapig, kivételesen egy évig helyezhető el, hat hónap eltelte előtt csak az IMEI írásbeli hozzájárulásával helyezhető ki. A gyógyító-nevelő csoportba utalt elítélt nevelését, oktatását és foglalkoztatását komplex terápiás program keretében kell megvalósítani, az elítéltek külön házirend és napirend szerint élnek, biztosítani kell részükre az állapotuknak megfelelő jellegű és idejű foglalkoztatást, oktatást, valamint pszichoterápiás kezelést.

²²² Kis Norbert-Hollán Miklós-Gellér Balázs: A Büntető törvénykönyv magyarázata. I. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 253-256.

²²³ A BK 103. állásfoglalás annyit mond, hogy ha a bíróság olyan tartamú szabadságvesztést szab ki, hogy annak (az előzetes letartóztatást figyelembe véve) hátralevő része semmiképpen nem lenne elégséges a kényszergyógyítás eredményes végrehajtására (ha mintegy négy hónapnál kevesebb), az esetben a kényszergyógyítás elrendelése nem indokolt.

4. ALKOHOL ÉS BŰNÖZÉS KAPCSOLATA

4.1 Az alkohol szerepe általában a kriminalitásban

Ebben a fejezetben megkísérlem bemutatni az alkohol és a bűnözés kapcsolatának komplexitását, a két jelenség közötti összefüggést vizsgáló kutatási eredmények segítségével.

Az alkohol a kriminalitásban két formában játszik szerepet:

1. az ittas vagy alkoholtól befolyásolt állapot, amely bűncselekményhez vezet vagy elősegíti a bűncselekmény elkövetését;

2. az iszákos életmódból eredő (az ital megszerzése érdekében elkövetve²²⁴ vagy a problémás alkoholfogyasztás, illetve az alkoholista életmód folyományaként) létrejött kriminalitás.

Az alkoholizmus bűnesetekkel való összefüggését illetően *Finkey* megjegyzi, hogy a tapasztalat szerint a „testi sértések és a hatóság elleni bűnesetek legnagyobb része nálunk is kétségtelenül a szeszes italok hatása alatt követtetik el”.²²⁵

Angyal szerint az alkohol befolyása a kriminalitásra általánosságban ismert tény. Az elítélteknek körülbelül 7/10 részét a szesszel való mértéktelen visszaélés juttatja börtönbe, a visszaesők 90%-a alkoholista. Az összefüggést szerinte bizonyítja, hogy olyan napokon (szombat, vasárnap), amelyeken nagyobb az alkoholfogyasztás, jelentékenyen nagyobb a bűncselekmények – különösen a testi sértések – száma, mint más napokon. Majd olyan megállapítást tesz, amely mára bizonyíthatóan kudarcot vallott az e megoldást bevezető államokban: „Oly vidékeken hol az alkoholfogyasztás tiltott dolog: a deliktumok száma lecsökkent.”²²⁶ Ezen kívül bizonyított ténynek fogadja el, hogy az alkohol mértéktelen élvezete, amellett, hogy „aláássa az egyén egészségét és veszélyezteti szellemi erőinek épségét, egyszersmind a család, az utódok s az ösztársadalom szempontjából is káros hatású: a vagyon szétforgácsolódik, a család nyomorba jut, a gyermekek nélkülöznek az erkölcsi vezetőt, az alkoholista szülőktől származó gyermekek jelentékeny száma terhelt; a társadalomban ... szaporodnak az öngyilkosok, az örültek és a büntetettek.” *Angyal* véleménye szerint a romboló jelenségek kötelességévé teszik a társadalomnak, hogy nemcsak

²²⁴ A szakember szerint az ilyen – az alkohol megszerzése érdekében – történő elkövetés megállapítása különösen a kisebb súlyú bűncselekmény esetén, nehézségekbe ütközik, így az ilyen cselekmények kimutatása nem tekinthető teljesnek. Lásd: Csonka József-Vavró István: Alkoholizmus és bűnözés. Statisztikai Szemle, 1965. 832.

²²⁵ Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, 1905. 155.

²²⁶ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, 1909. 56.

represszív, hanem preventív is felvegye a harcot az alkohol ellen: többek között külön célra alakult egyesületben látja a megoldást, illetve utal rá, hogy az újabb norvég vagy angol törvények a közveszélyes alkoholistát gyógyító intézetbe utalják, enyhébb esetekben pedig svájci mintára a „korcsmatilalmat” is jó preventív eszköznek tekinti.²²⁷

A Jogi Lexikon irányadó címszava szerint az *alkoholos bűnözés* körébe tartozó bűncselekmények egy kisebb hányada az alkohol vagy az alkohol megvásárlásához szükséges pénz megszerzésére irányul, nagyobbik részét az alkoholfogyasztás közvetlen következményeként és/vagy az alkoholizáló életmód következtében követik el. Az alkoholfogyasztás általában fokozza az elkövetési magatartás agresszivitását, más esetekben maga a büntetőjogi normasértés is túlnyomórészt erre vezethető vissza. Az alkoholos bűnözésnek a büntetőjogi szabályozásból adódóan sajátos területe a közlekedési bűnözés kategóriájába tartozó ittas járművezetés. A provokatív magatartást vagy a megfelelő akaratnyilvánításra való képtelenséget előidéző alkoholfogyasztás a sértett szempontjából is jelentékeny kriminogén tényező.²²⁸

A bírói gyakorlat azt mutatja, hogy az idült alkoholos állapot vagy a mértéktelenül fogyasztott szeszes ital mellett az olyan alkoholos befolyásoltság is kapcsolatban állhat bűncselekménnyel, amelyet a társadalom még megengedhetőnek tart.²²⁹

Az alkohol és bűnözés közötti kapcsolat jellegét, sajátosságait mind a mai napig vizsgálják. Számos kutatás felveti, hogy a bűncselekményt megelőzően mind a bűnelkövetők, mind az áldozatok gyakran fogyasztanak alkoholt, de hogy az elfogyasztott italnak pontosan volt-e szerepe, illetve milyen szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében, arra még mindig kevés vagy ellentmondásos bizonyíték létezik.²³⁰ Az alkoholhasználat és a támadó jellegű, sérülést okozó cselekmény közötti kapcsolatra többen is bizonyítékot találtak.

Sokszor találkozni azzal az állásponttal, hogy az alkohol és bűnözés közötti kapcsolat magától értetődő, amely egy széles körben elterjedt általános vélemény, ezért mindenképpen érdemes tüzetesebben megvizsgálni.

A világszerte növekvő alkoholfogyasztás társadalmilag káros következményeinek, összefüggéseinek - az alkoholizmus, illetve az alkohollal összefüggésben elkövetett-elszenvedett bűncselekmények és szabálysértések - jelentősége nem vitatható. Mind a túlzott vagy problémás alkoholfogyasztás, mind az alkoholizmus és a velük kapcsolatos kriminalitás

²²⁷ Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, 1909. 416.

²²⁸ Jogi Lexikon (Lamm Vanda-Peschka Vilmos főszerk.) KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 1999. 18.

²²⁹ Vigh József-Földvári József: Kriminológiai alapismeretek. Tankvk., Budapest, 1979. 183.

²³⁰ Shepherd, Jonathan: Violent crime: The role of alcohol and new approaches to the prevention of injury. In: Alcohol and Alcoholism, Vol. 29 No. 1, 1994. 5-10.

és viktimizáció olyan tömegjelenségek, melyek olyan egyéni és közösségi problémák, következmények sorát hívják életre, amelyek kutatásával több természet- és társadalomtudomány foglalkozik.²³¹

A nagy módszertani különbségek miatt a különböző országokra vonatkozó adatok közvetlenül nem hasonlíthatók össze, illetve nem tekinthetők egyenértékűnek. Úgy tűnik azonban, hogy az alkoholfogyasztás és a bűnözés között valamilyen kapcsolat minden országban kimutatható; különösen szoros kapcsolat fedezhető fel az erőszakos bűncselekmények és az alkoholfogyasztás között.

Az egyes országokban az alkohol bűncselekményekhez való viszonyában jelentkező különbségek azt sugallják, hogy az ittas viselkedésnek egy adott társadalomban jelentős hatása van a bűnözés egyes szintjeire. Az ilyen és ehhez hasonló eredmények megcáfolására azonban akár azzal is lehet érvelni, hogy e következtetések főként abból adódnak, hogy bizonyos emberek jobban hisznek az alkohol és az erőszak közötti kapcsolatban, mint más emberek.

Nemzetközi kutatások alapján több lehetséges kapcsolat fedezhető fel a két jelenség között:

1. az alkohol közvetlenül bűncselekményt okoz (pl.: gátlástalanul viselkedik az alkohol hatására s ennek következtében valósít meg bűncselekményt, vagy pl. rongálást ugyanezen ok miatt);
2. az alkoholt és bűncselekményt egy harmadik tényezőkön keresztül kapcsolják össze (pl.: a személyiség vagy a hátrányos társadalmi helyzet);
3. alkohol és bűnözés konjunktív viszonyban is állhat egymással, összefügg társadalmi és más kontextuális tényezőkkel (pl.: egy kocsmában más iszogató emberekkel való együttlét);
4. lehet, hogy a bűncselekmény vezet az alkoholfogyasztáshoz (pl.: pénzt kell szereznie, hogy alkoholhoz jusson, szükséglet-kielégítő jellegű a bűncselekmény),
5. a kapcsolat akár hamis is lehet (pl.: az elkövető azt állítja, hogy alkohol hatása alatt állt és ezért nem volt tisztában azzal, hogy mit cselekedett).

A kérdés tehát a következő: Milyen jellegű bűncselekményt milyen típusú emberek milyen feltételek mellett követnek el és milyen szerepet játszik az alkohol a bűncselekmény elkövetésében?²³²

²³¹ Raskó Gabriella és Simor Pál: Alkohol és bűnözés. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Közlemények XVIII. sz. 41-89.

A kutatási eredmények egy része azt jelzi, hogy az elkövetők nagy aránya fogyasztott alkoholt a bűncselekmény elkövetése előtt. E megállapítás néhány bűncselekményre különösen igaz, de nem minden súlyos következményekkel járó bűncselekményre. Általánosságban viszont a kutatási eredmények alapján a vagyon elleni bűncselekményekhez képest az erőszakos bűncselekményeknél valóban nagyobb alkoholt fogyasztó elkövetők aránya. Ugyanakkor az alkohol és bűnözés kapcsolatáról ezek az eredmények még mindig nem sokat mondanak.²³² A két jelenség közötti kapcsolat, ahogy arra fentebb már utaltam, talán mélyen gyökerezik a közgondolkodásban, de további vizsgálatot igényel.

Az Észak-Amerikában és Észak-Európában végzett kutatások úgy találták, hogy az alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett erőszakos bűncselekmények az északi országokban mutatják a legnagyobb arányt. E kutatások megállapításai szerint az elmúlt években a férfiaknak 2-3%-a, a nőknek pedig 1-2%-a ittas személy miatt szenvedett fizikai sérülést.²³⁴

Más kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy az alkoholfogyasztás miatt verekedésbe keveredett személyek aránya Németországban és Nagy-Britanniában mutatkozik a legmagasabbnak (mindkét országban 5% e személyek aránya), Írországban ez az arány 10%, a legkisebb pedig Olaszországban és Svédországban (1%).²³⁵

Ausztráliai kutatók hívták fel a figyelmet arra, hogy a nem városban (vidéken, falvakban) elkövetett alkohollal kapcsolatos erőszakos támadások gyakrabban vezettek kórházi ápoláshoz, mint a városban elkövetettek. Észak-Ausztráliában elsősorban a falusi közösségekben jelentkezik az alkohollal kapcsolatos erőszakos cselekmények problémája, ezen a területen 1998-ban és 1999-ben minden 263. felnőtt került kórházba alkoholos támadás által okozott komoly sérülésekkel; Nyugat-Ausztráliához képest az arány ötször nagyobb.²³⁶

Azonban kizárólag azon adatokból, hogy a bűncselekmény elkövetése előtt az elkövetők nagy százaléka fogyasztott alkoholt, még nem következik, hogy az ok-okozati kapcsolat egyenesen fennáll az alkoholfogyasztás és a bűncselekmény között. Egyáltalán nem biztos, hogy az alkoholfogyasztás összefüggésben áll a bűncselekmény elkövetésével. A kapcsolat, ha létezik is, ettől sokkal összetettebb. Általában valóban magas azon

²³²McMurrin, Mary: Alcohol and crime. Alcohol Research Forum Papers, 2003. 1-3. www.alcoholconcern.org.uk

²³³Gavin Dingwall: Alcohol and Crime. Willian Publishing, Devon, 2006. 44-45.

²³⁴Rosow, Ingeborg; Hauge, Ragnar: "Who pays for the drinking? Characteristics of the extent and distribution of social harms from others' drinking." Addiction, Vol. 99., 2004. 1094-1103.

²³⁵Lásd European Citizen Action Service, www.ecas.org

²³⁶Matthews, Sharon; Chikritzhs, Tanya; Catalano, Paul; Stockwell, Tim; Donath, Susan: Trends in Alcohol-Related Violence in Australia, 1991/1992-1999/2000. In: National Alcohol Indicators Bulletin No. 5. Perth, 2002. 1-4.

bűncselekmények száma, ahol az elkövetést alkoholfogyasztás előzte meg; erre nézve többirányú kutatásokat folytatnak.

Érdekes ebből a szempontból Mary McMurrán és Clive Hollin tanulmánya²³⁷, amely elkövetői oldalról, az elkövetők „bevallása” alapján vizsgálva a kérdést, a Leicesteri Glen Parva Young Offenders’ Centre-beli 100 fiatalkorú elkövető bevonásával folytatott kutatásuk eredményeit foglalja össze. A kutatók azt tanulmányozták, hogy a fiatalkorú elkövetők mennyire érzékelik a kapcsolatot alkoholfogyasztásuk, alkoholfogyasztási szokásuk és az általuk elkövetett bűncselekmény között. A minta a következő összetételben vizsgálta a fiatalkorú elkövetőket: 12% absztinens, 6% „kisívó” /light drinker/ (1-10 pohár/hét), 39% ún. „közepes ivó” /moderate drinker/ (11-50 pohár/hét) és 43% „nagyívó” /heavy drinker/ (50 pohár felett/hét). A mintát képzett börtönpszichológus interjúvolta meg, az interjú alatt az elkövetőktől azt kérdezték, hogy látnak-e valamilyen kapcsolatot az ivási szokásuk és az általuk elkövetett erőszakos bűncselekmény között. Azok közül, akik alkoholt fogyasztottak, 44,3% úgy nyilatkozott, hogy érzékel valamilyen kapcsolatot.

A következő lépésben az elkövetőknek hét olyan kártyát mutattak, amelyeknek mindegyike az alkoholfogyasztásról és a bűncselekményről tartalmazott egy-egy állítást. A kártyák megpróbálták lefedni az alkohol és bűncselekmény között fellelhető összes *okozati kapcsolatot*. A kártyákból az elkövetők egyszerre többet is választhattak. Amikor a vizsgálat a második szakaszában a kártyákat megmutatták az elkövetőknek, akkor azoknak, akik alkoholt fogyasztottak magasabb %-a (69,3%) ismert rá legalább egy fajta kapcsolatra ivási szokása és cselekménye között, mint a vizsgálat első szakaszában. Néhány elkövető azzal a kártyával értett egyet, amely azt a kijelentést tartalmazta, hogy „nem gondolja, hogy az ivásnak bármi köze lehet cselekményéhez”, de aztán tovább válogatva a kártyák között, mégis kiválasztottak egy olyan kártyát, amely azt tartalmazta, hogy létezett valamilyen kapcsolat az alkoholfogyasztás és a bűncselekmény között.

A mintában résztvevő, alkoholt (valamilyen szinten) fogyasztó elkövetők (88%) az alábbi arányban választották az adott kártyán szereplő állítást:

- 46,59% szerint: az ivásnak nincs köze a bűncselekményhez;
- 37,50% : ivott és aztán olyan cselekményt követett el, amit nem tett volna meg akkor, ha nem fogyaszt alkoholt;

²³⁷ McMurrán, Mary és Hollin, Clive R.: Drinking and delinquency: another look at young offenders and alcohol. In: British Journal of Criminology Vol. 29. No. 4. 1989. 386-394.

- 21,59%: ugyanazon oka volt az ivásra, mint később a cselekményre, de az ivásnak és a cselekménynek nem igazán volt köze egymáshoz;
- 0,46%: miután elkövette a bűncselekményt azután ivott;
- 20,46%: ahová inni ment az a hely volt, ahol megfogalmazódott benne a bűncselekmény gondolata;
- 17,5%: az alkohol a problémáit „felnagyította” és ez vezetett a bűncselekmény elkövetéséhez;
- 12,50%: azért követte el a bűncselekményt, hogy aztán alkoholt fogyaszthasson.

Annak ellenére, hogy a minta nagy része „nagyivókból” állt, sok megkérdezett azt mondta, hogy nem érzékel kapcsolatot alkoholfogyasztása és a bűncselekmény között és bár a kártyák során többen mégiscsak felfedezni véltek valamilyen kapcsolatot, mégis a leggyakrabban kiválasztott kártya a „nincs kapcsolat” állítást tartalmazó kártya volt.

Az alkoholfogyasztók nagy arányban választották azt a kártyát is, amely szerint az alkoholfogyasztás sarkallta őket olyan tettek elkövetésére, amelyet egyébként nem tettek volna meg. Ezzel kapcsolatban a szerzők megjegyzik, hogy az ittas állapot könnyen kényelmes kibúvót jelenthet és elképzelhető, hogy valójában nincs is okozati kapcsolat a két tényező között. Nem volt világos az sem, hogy akár egy valódi viselkedési változást is az alkohol okozott volna. A kutatók lehetségesnek tartották, hogy csupán az alkohollal kapcsolatos viselkedéssel szembeni elvárás – hogy tudniillik aki alkoholt fogyaszt az agresszív magatartást produkál - következménye volt az a vélemény, mely szerint az alkohol sarkallta az elkövetőt a bűncselekmény elkövetésére. A tanulmány az elkövetők „önmegfigyelését” mérte, tehát azt amit ők tapasztalnak, illetve vesznek észre a két jelenség közötti összefüggésről. Így végeredményben az első kártya („nincs kapcsolat”) nagy számú kiválasztásával kapcsolatban is elmondható: lehetséges, hogy néhány elkövető úgy érezte sokkal nagyobb kontrollal rendelkezik a cselekedetei felett, mint amilyennel egyébként a valóságban rendelkezik s ezért gondolta úgy, hogy nem az alkoholfogyasztás váltotta ki a bűncselekmény elkövetését. A másik nagy csoportot illetően, miszerint van okozati kapcsolat az ivás és cselekmény között, sem zárható ki az a feltételezés, amely szerint ezen elkövetők az alkoholt a bűncselekmény elkövetéséhez vezető egy lehetséges magyarázatként „fogadták el” a két tényező kapcsolatára vonatkozó általános közvélekedés alapján.

Hasonló felmérést végzett fiatalok között Howard Parker is, de több kártyával, az alkohol és bűncselekmények közötti kapcsolati lehetőségek további variációival, hogy feltárja a kapcsolat komplex természetét. Véleménye szerint a kapcsolat szinte ijesztő

komplexitást mutat. Megállapítása szerint a kriminogén „heavy drinker” mintánál is nehéz találni statisztikai szignifikációt és a tényezők sokfélesége bár relevánsnak mutatkozik, nehezzé teszi megbízható magyarázatok és konklúziók megfogalmazását. A lehetséges magyarázat, bármennyire is használtak megbízhatónak tűnő reflexív módszereket, a társadalmi és az ebben a helyzetben bűnöző viselkedésnek a komplex természetére utal.

Ha az erőszakos bűncselekményeket egészében tekintjük, az egyes országok között az alkohollal való kapcsolat terén lényeges eltéréseket találhatunk. Finnországban, Németországban, Norvégiában, Lengyelországban, és Nagy-Britanniában, a testi sértésekkel való kapcsolat szorosabbnak tűnik, mint a rablásokkal vagy szexuális bűncselekményekkel való kapcsolat. Az alkoholfogyasztással a garázdaság mutat szoros összefüggést például Belgiumban, Észtországban, Lettországban vagy Norvégiában, de például a lopás is számos országban. Az alkohol-bűncselekmény közötti kapcsolat intoxikált-állapotban a legerősebb; Nagy-Britániában például az erőszakos bűncselekmények 24%-át a bulikban, szórakozóhelyeken ittassá váló/lerészegedő 18-24 éves fiatalok követik el, míg más ugyanilyen korú rendszeres alkoholfogyasztóknál ez az arány 16%, alkoholt alkalmanként vagy egyáltalán nem fogyasztók esetében pedig 5%.²³⁸

Egyes kutatások kimutatták, hogy az emberek főleg az utcai bűnözéstől tartanak, ahol szintén szerepet játszik az alkohol.²³⁹ Az alkohol megjelenik a bűnözés más formáinál is (pl.: családon belüli erőszak, sporthuliganizmus, szexuális bűncselekmények).

A büntől való félelem valóban részben a (helyi) társadalomban észlelt rendzavarásokból, garázdaságokból ered. E magatartások nem feltétlenül bűncselekmények, de egyértelműen deviánsnak minősíti őket a (helyi) közösség. Az Amerika Egyesült Államokban folytatott kutatások szerint sok ilyen jellegű cselekmény áll kapcsolatban drogokkal, ezen belül az alkohollal is, amely tényezők jelentkezése nyilvános helyeken erőszakhoz vezethet. Az ilyen cselekményektől való félelem tehát teljesen racionális.²⁴⁰

ECAS tanulmány vizsgálta az ittas állapotban elkövetett cselekmények miatti felelősségre, illetve annak előreláthatóságára vonatkozó nézeteket, amelynek eredményeképp megállapította, hogy az ittas állapotban elkövetett cselekményekért az alkoholt fogyasztók felelőssége Franciaországban mutatkozott a legmagasabbnak, és Németországban, valamint

²³⁸ Matthews, Sian.; Richardson, Anna: Findings from the 2003 Offending, Crime and Justice Survey: alcohol-related crime and disorder. Home Office 2005. www.homeoffice.gov.uk

²³⁹ Hale, Chris.: Fear of Crime: a review of the literature. In: International Review of Victimology, 1996., Vol. 4. 79.

²⁴⁰ Wesley Skogan-t idézi Toni Makkai in: Makkai, Toni: Alcohol and disorder in the Australian community: some results from the national drug strategy household survey. In: Alcohol, Young Persons and Violence. (ed.: P. Williams) Australian Institute of Criminology, Canberra, 2001. 86.

Olaszországban a legalacsonyabbnak. Ugyanakkor, Finnországhoz képest Olaszországban több, mint 50%-kal többen vélekedtek úgy, hogy túl sok ivás után bárki erőszakossá válhat. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy az ittas/részeg magatartás értelmezését illetően az országok között jelentős különbségek vannak, és Európában sem alakultak ki egységes minták.²⁴¹

Szintén nem egyértelműek az ún. idő-sorozat elemzések eredményei sem, amelyek a regisztrált bűncselekmények trendjeit a regisztrált alkoholfogyasztás változásaival hasonlítják össze. Ez a módszer az alkohollal kapcsolatos bűncselekmények körében az összes lehetséges okozati mechanizmust tartalmazza, az elkövető ittas állapotán kívül az áldozat ittas állapotát és bármilyen más olyan tendenciát is, amelyek jelentkezése, együtthatása során az alkoholfogyasztás potenciális konfliktushelyzetekhez vezethet. Ahhoz, hogy az összes bűncselekmény vélelmezett „alkohol-összefüggési hányadát” megtaláljuk, ezt vagy úgy lehetne bemutatni, mint a literben mért fogyasztásban bekövetkező százalékos változást, vagy úgy, hogy e százalékváltozást összehasonlítjuk az összalkoholfogyasztással. Ezen eredmények azonban ellentétes irányba mutatnak, miután a liter szerinti fogyasztás százalékos változása azon országokban mutatkozik nagyobbak, ahol az alkoholfogyasztás mértéke egyébként alacsonyabb (így pl. Észak-Európában). A testi sértéseket tekintve az alkohol-összefüggési arány enyhén magasabb volt Svédországban és Norvégiában (50%), mint Franciaországban (33%), és nem mutatott jelentős befolyást Dániában. Ezzel ellentétben, a fogyasztásban bekövetkező egy literes változás sokkal kisebb volt Franciaországban, mint más országokban, de a sokkal magasabb összalkoholfogyasztás és a testi sértések terén összességében nagyobb arányban mutatkozott összefüggés.²⁴²

Hasonló eredmény tapasztalható az emberölés esetében is, az európai országok ezt gyakran a heves ivási mintákkal magyarázzák.²⁴³

Az alkohol tehát Európában bizonyos mértékben néhány típusú bűncselekménnyel összefüggést mutat és ennek egy (egyések szerint nagyobb) része számos kutatás szerint az alkohol kauzális-szerepének tulajdonítható. Nem nagyon lehet ettől bármi meggyőzőbbet állítani. Nyilvánvalóan nem minden alkohollal kapcsolatos tettelegesség áll ok-okozati viszonyban az alkohollal. Az ECAS vizsgálat adataiból származik még egy lehetséges mutató, ami arra utal, hogy az elmúlt évben 7 millió felnőtt volt részese verekedésnek, amikor

²⁴¹ Room, Robin; Bullock, Sandra: Can Alcohol Expectancies and Attributions Explain Western Europe's North-South Gradient in Alcohol's Role in Violence? *Contemporary Drug Problems*, 2002. Vol. 69 No. 3. 619-648.

²⁴² Anderson, Peter; Baumberg, Ben: Alcohol in Europe – a public health perspective (A report for the European Commission). Institute of Alcohol Studies, UK, June 2006. 200.

²⁴³Például Room, Robin and Rossow, Ingeborg: The Share of Violence Attributable to Drinking. In: *Journal of Substance Use*, 2001. Vol. 6. No. 4. 218-228.

alkoholt fogyasztott, azonban ez a megállapítás még mindig nem árul el semmit arról, hogy a verekedések közül mennyi valósult meg az alkoholfogyasztás *miatt*.

Egyes kutatások során elítélteket, illetve letartóztatottakat interjúvoltak meg és feltették nekik a kérdést, hogy vajon elkövették volna-e a bűncselekményt akkor is, ha nem lettek volna ittás állapotban.²⁴⁴ Az ehhez hasonló módszert alkalmazó kutatások azon bűncselekmény-arányra vonatkozóan adnak valamiféle támpontot, amelyről az elítéltek és letartóztatottak úgy vélik, hogy az alkoholnak tulajdonítható. Ez a módszer persze messze nem tökéletes. Egy kanadai tanulmány szerint a bűncselekmények 24%-át követték el olyan személyek, akik az elkövetéskor alkoholt fogyasztottak, de a bűncselekményeknek mindössze 17%-át jellemezték úgy, hogy azokat éppen az alkohol *miatt* követték el (vagy függőség vagy részegség miatt).²⁴⁵

A családnak, a családban okozott sérelem már hosszú ideje képezi alkotóelemét az alkohollal kapcsolatos vitáknak, és az alkohol kauzális szerepét az okozott sérelmekkel kapcsolatban számszerűen is megbecsülték, de csak nem régóta végeznek kutatásokat abból a célból, hogy Európában mennyiségileg meghatározzák e sérelem szintjét. A családon belüli erőszak számos vizsgálatnak tárgya és az eredmények azt mutatják, hogy Európa szerte a családon belüli vagy a párkapcsolatban élők között megvalósuló támadó jellegű erőszakos bűncselekmények 16-70%-a áll kapcsolatban az alkohollal. A legtöbb európai úgy véli, hogy az alkohol okozati összefüggést mutat a családon belüli erőszakkal, sőt egy európai felmérés szerint az alkoholizmus a családon belüli erőszak fő okozójának tekinthető (Eurobarometer 1999).

Az alkohol tehát a privát étellel, családdal, házassággal kapcsolatba hozható. Hét országban a férfiak 4%-a és a nőknek 2%-a vélte úgy, hogy alkoholfogyasztásuk ártalmas a családi életükre, házasságukra.²⁴⁶ Kevesebb problémát említettek ezzel kapcsolatban Dél-Európában, mint más európai országokban, bár lehetetlen kideríteni, hogy ez vajon a kulturális "elfogultság" miatt vagy a sérelem szintjében meglévő tényleges különbség miatt alakult így. A gyermekbántalmazást illetően kevesebb információ áll rendelkezésre, de még

²⁴⁴ Például Collins, J. David and Lapsley, M. Helen: Counting the cost: estimates of the social costs of drug abuse in Australia in 1998-9. Australian Government Printing Service (Monograph Series No. 49.), Canberra, 2002. www.health.gov.au

²⁴⁵ Pernanen, Kai; Brochu, Serge; Cousineau, Marie-Marthe; Cournoyer, Louis-Georges and Sun, Fu: Attributable fractions for alcohol and illicit drugs in relation to crime in Canada: conceptualization, methods and internal consistency of estimates. Bulletin on Narcotics, Bulletin on Narcotics, LII (1, 2), 2000. 53-67. www.unodc.org

²⁴⁶ Ramstedt, Mats and Hope, Ann: The Irish drinking habits of 2002: Drinking and drinking- related harm, a European comparison. In: Journal of Substance Use, October 2005. Vol. 10. No. 5. 273–283.

így is elegendő bizonyíték adódik azon klinikai esettanulmányokból, melyek a gyermekbántalmazások legalább 16%-át tulajdonítják az alkoholnak.²⁴⁷

Magyar, dán, holland, portugál, spanyol és brit jelentések hasonló adatokat mutatnak: az alkohol az esetek 10–50%-ában különböző mértékben kapcsolatot mutat a gyermekbántalmazással.²⁴⁸ A szülők alkoholizmusa mellett, a fiatalok alkoholizmusa is megronthatja családi életüket. Az európai 15-16 éves tanulók több mint 6%-a – ami több mint 700 000 fiatal jelent – számol be arról, hogy alkoholizálásuk miatt a szüleikkel konfliktusaik vannak. Az EU 15 tagállamában ez ugyanolyan gyakori volt a lányok, mint a fiúk esetében.²⁴⁹

Az élet és testi épség elleni bűncselekményeket illetően évente több mint 2000 emberölés tudható be az alkoholfogyasztásnak – ez ugyan csak egy kis mértéke az alkohol által összesen okozott sérelemnek, de minden 10 az alkohollal összefüggésbe hozható emberölésből 4-et az Európai Unióban követnek el. Az összemberölés rátája általában magasabb az EU10-ben mint az EU15-ben (legmagasabb a Balti országokban), de meg kell jegyezni, hogy jelentős egybeesések vannak a két csoporton belül az egyes országok között. Finn, német, brit vagy svéd tanulmányok azt mutatják, hogy az emberölések 40-70%-a valamilyen módon kapcsolatot mutat az alkohollal. Az öngyilkosság miatti halálesetek 7-8%-át teszik ki az alkohollal összefüggésben bekövetkezett összes halálesetnek, amely nagyobb részben a férfiakat érinti. Európa legalacsonyabb öngyilkossági arányait Dél-Európa mutatja, amely Görögországban a legalacsonyabb szintű. Az északi országokban (pl.: Franciaország, Portugália, vagy Magyarország) alkohol és öngyilkosság kapcsolata szorosabb. A mérgezés, „véletlen” fulladás, sérülés és más külső okok is kapcsolatban állnak az alkoholfogyasztással. Amikor az alkohol miatt bekövetkező balesetokról iskolai tanulókat kérdeztek meg, az EU10-hez képest az EU15-ben több tanuló jelenti be alkoholfogyasztással összefüggő sérülését vagy megy kórházba ilyen sérülése miatt; bár az erre vonatkozó legmagasabb értékeket Nagy-Britanniában és Írországból kapták.²⁵⁰

²⁴⁷ Így például Single, E., Robson, L., Rehm, J., and Xie, X: Morbidity and Mortality Attributable to Alcohol, Tobacco and Illicit Drug Use in Canada. In: American Journal of Public Health, 1999. Vol. 89. 385-390.

²⁴⁸ Global status report on alcohol 2004. Geneva: Department of Mental Health and Substance Abuse, World Health Organization. www.who.int

²⁴⁹ Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., and Morgan, M. (2004). The ESPAD Report 2003: alcohol and other drug use among students in 35 European countries c. tanulmányra utal Peter Anderson-Ben Baumberg: Alcohol in Europe – a public health perspective (A report for the European Commission). Institute of Alcohol Studies, UK, June 2006. c. jelentésében

²⁵⁰ Ugyanott Rossow, Ingeborg; Pernanen, Kai; Rehm, Jürgen: Accidents, Suicide and Violence. 2001. 93-112. In: Mapping the social consequences of alcohol consumption, (H. Klingemann and G. Gmel. ed.) c. tanulmányára hivatkoznak

Az alkohol miatt igen sok halálos kimenetelű *közúti baleset* következik be. Összességében véve a halálos közúti balesetek rátája a legrosszabb Dél-Európában. Az európaiak 1/3-a mondja azt, hogy sosem iszik és vezet egyszerre.²⁵¹

Az alkohol-fogyasztás a közlekedési balesetek egyik legfontosabb kockázati tényezője. Magyarországon az ismertté vált ittas vezetések bűnelkövetők száma 2003-ban 12.052 volt, 2004-ben ez a szám 13.001-ig emelkedett. 2004-ben országos átlagban az ittas vezetések számaránya a közlekedési bűncselekmények számához viszonyítva 0,68 volt, Közép-Magyarországon ez az arány 0,66, Észak-Magyarországon 0,70 fölötti, a Dél-Alföldön 0,72 fölötti. Az ittas vezetések közúti bűncselekmények aránya, súlya tehát az ország egyes régióiban jelentősen meghaladja az országos átlagot. Az OLEF 2003 Kutatási jelentéséből kiderül, hogy a magyar férfiak több, mint 5%-a az adatfelvételt megelőző egy évben legalább egyszer ittasan vezetett. Ez évi egyszeri alkalmat feltételezve és az aktívabb, fiatalabb korcsoport nagyobb arányával történő korrekció nélkül is minimum 400-500.000 ittas vezetések alkalmat jelent évente.

Az adatfelvétel technikája inkább alulméri a problémás magatartásokat. Mindehhez hozzáadva a nők jóval alacsonyabb adatait (0,7% a teljes felnőtt női lakosság körében, de 1,7% a fiatal nők körében) az ittas vezetési események száma meghaladja a 600.000-et (továbbra is évi egy alkalmat feltételezve a bevallóknál). Figyelembe véve az évi 13.000 körüli eljárás-számot, ez legfeljebb 2% körüli (legoptimistább feltételezésekkel élve) felderítési arányt jelent.²⁵²

Magyarországon az 1985-2001 közötti időszakban minden negyedik ismertté vált bűncselekményt alkohol hatása alatt követtek el. A hazai statisztikai adatok mindig is erős korrelációt jeleztek az alkoholfogyasztás és az erőszak között, a hozzátartozók sérelmére elkövetett erőszakos cselekményeknél különösen magas az alkoholos állapotban történő elkövetés.²⁵³ 1996-ban minden negyedik ismertté vált bűncselekményt alkohol hatása alatt követtek el, 2004-re ez az arány 18,5 százalékra csökkent. Az erőszakos és garázda jellegű bűnözésben az alkohol szerepe jelentősen növekedett. Míg 1985-1990 között az ismertté vált bűnelkövetők 28 százaléka követett el erőszakos, garázda jellegű bűncselekményeket alkoholos befolyásoltság alatt, addig ez a szám az 1991-től 2001-ig terjedő időszakban 40 százalék volt. 1985 és 2002 között az ismertté vált elkövetők aránya valamivel több, mint 42

²⁵¹ Project on Social Attitudes to Road Traffic (SARTRE) - The attitude and behaviour of European car drivers to road safety. <http://sartre.inrets.fr>

²⁵² Alkoholpolitika és stratégia 2006. (Tervezet) Országos Addiktológiai Intézet 24-25.

²⁵³ Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, 1999. 165-166.

százalékkal emelkedett. Ugyanebben az időszakban az iszákos életmóddal jellemezhető ismertté vált elkövetők aránya két és félszeresére nőtt. Az erőszakos és garázda jellegű bűncselekményeket elkövetők körében 335 százalékos az emelkedés.

4.2 Alkohol – erőszak – erőszakos bűnözés kapcsolata

A személy elleni erőszak és a káros²⁵⁴ vagy kockázatos²⁵⁵ alkoholhasználat nagy kihívást jelent a globális közegészségügy számára. Mindkettő nagymértékben terheli a népesség egészségét, a közösségek kohézióját és közszolgálati ellátást, különösen az egészségügyet és a büntető igazságszolgáltatást.

A személyek elleni erőszakból származó halálesetek áldozatain kívül, számos sértett szorul kórházi ellátásra, de sok áldozatot nem is kezelnek vagy éppen nem jegyeznek fel az egészségügyi vagy büntető igazságszolgáltatási szervek. Ahogy a korábbi fejezetekből is láthattuk az alkoholfogyasztás szintjei, az ivási minták és a személyek közti erőszak aránya nagymértékben eltér a különböző országokban, az Egészségügyi Világszervezet következtetései szerint mindenesetre az alkoholfogyasztás és a személy elleni erőszakos cselekmények között minden kultúrában szoros kapcsolat áll fenn. A személy elleni erőszakos cselekmények körébe sorolhatóak azok a cselekmények, amelyek egy másik személlyel szemben a fizikai erő szándékos használatával vagy az azzal való fenyegetéssel sérülést, halált, lélektani károsodást, fejlődési rendellenességet eredményeznek, eredményezhetnek. Ezen belül is speciális területet képez:

- a gyermekbántalmazás;
- a gyermek-, illetve fiatalkori erőszak;
- az élettársak, házastársak közötti erőszak;
- a szexuális erőszak;
- az idős emberekkel szembeni erőszakos cselekmények.

Sokféle mechanizmus kapcsolhatja össze az alkoholt és a személy elleni erőszakos cselekményeket.

²⁵⁴ Az egészséget károsító alkoholhasználat.

²⁵⁵ A használó számára a káros következmények kockázatát növelő alkoholhasználat.

A kutatások alapján kijelenthető, hogy a szituációs tényezők nagy szerepet játszanak az alkohollal kapcsolatos agresszív, erőszakos cselekményeknél. Az agresszió multifaktorális, interaktív és gyakran individualisztikus előzményekre vezethető vissza és egyik legfontosabb szituációs determinánsa az intoxikáció.²⁵⁶

Az országok között az alkoholfogyasztás szintjei és mintái ugyanúgy eltérnek egymástól, mint ahogyan az erőszak szintjei is a különböző országokban igen eltérőek.

Room, Babor és Rehm tanulmánya szerint globálisan az alkohol felelős a korai halál vagy fogyatékoság útján elvesztett egészséges évek 4 %-ért; az iszlám Közép-Kelet és az indiai szubkontinens országainak 1,3 %-ától Kelet-Európa és Közép-Ázsia 12,1 %-ig.²⁵⁷

Az emberölések számát vizsgálva a személyek közti erőszak évente körülbelül 520.000 halált okoz (8,8 az arány 100.000 emberre leosztva, az Egészségügyi Világszervezet Nyugat-Csendes-Óceáni régiójának 3,4-től kezdve az Amerikai régiók 27,5-ig). A szándékosan okozott sérülés következményeként jelentkező halálozási ráta Georgia, Kuvait és Görögország 100.000 lakosára jutó körülbelül 4-től az Orosz Szövetségi Állam, El Salvador és Kolumbia 100.000 lakosára jutó 50-ig terjed.²⁵⁸

Az alkohol és erőszak kapcsolatát illetően a legtöbb rögzített adat és kutatás az erőszak áldozatainak és elkövetőinek alkoholhasználatát tekintve a magas jövedelmű országokból származik. Az alkohol erőszakban betöltött szerepét illetően rendelkezésre állnak ugyan adatok, következtetések, de a kutatások közötti módszertani eltérések nehezítik az országok közötti közvetlen összehasonlítást. Az erőszak áldozatává válásának vagy elkövetésének kockázati tényezőjeként jelentkező káros alkoholfogyasztást, valamint az erőszak megtapasztalásának a jövőbeli ivási viselkedésre gyakorolt hatását világszerte egyre több kutatás, elemzés azonosítja.²⁵⁹

Amennyiben a tanulmányok középpontjában a bűnelkövetők állnak, az összes adatforrásból az tűnik ki, hogy az alkoholfogyasztás és a bűncselekmény gyakran együtt jelentkeznek és ez az összes típusú bűncselekményre igaz. Ellenben, amikor a bűncselekményeket vizsgálják, az alkohol, mint szituációs tényező, leggyakrabban az erőszakos bűncselekményeknél fordul elő és kevésbé mutatkozik a vagyon elleni bűncselekményeknél. Ez nem két egymásnak ellentmondó eredmény: az extrovertált

²⁵⁶ Hoaken, Peter N.S.; Pihl, Robert O.: The effects of alcohol intoxication on aggressive responses in men and women. In: Alcohol and Alcoholism, Vol. 35, No. 5., 2000. 471-477.

²⁵⁷ Room, Robin; Babor, Thomas; Rehm, Jürgen: Alcohol and public health. In: The Lancet. Vol. 365. Iss. 9458, 2005. 519-530.

²⁵⁸ Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B.; Lozano, Rafael: World Report on violence and health. WHO, Geneva, 2002. whqlibdoc.who.int

²⁵⁹ Global Status Report on Alcohol 2004. Part 1. Geneva, 2004. 46-47. www.who.int

bűnelkövető személyiséget, valószínűleg jobban vonzza a bűncselekmény elkövetése, mint az alkohol s akár mindkettőt gyakran és „erősen” „gyakorolja”. Az alkoholnak lehet szerepe abban, hogy az ivót sokkal erőszakosabbá tegye és ez mind a nagyivókra, mind a mértékletes ivókra igaz. Az alkoholista személyre, a nem alkoholistához képest, ugyanakkor kevésbé hat az alkoholfogyasztás, mert a tolerancia szintje eleve magasabb. Az erőszakos elkövetők pedig nem feltétlenül isznak többet és aktívabban, mint mások, de a kutatások alapján valószínűbbnek látszik, hogy a bűncselekményt megelőzően alkoholt fogyasztottak.²⁶⁰

Az eddigi kutatások inkább az alkoholfogyasztás és az agresszió kapcsolatára koncentráltak. Ezen kívül nekünk – jelen dolgozatban - figyelembe kell venni az agresszió és a bűnözés közötti kapcsolatot is, hiszen az alkohol és agresszió kapcsolatának kimutatásából nem következik szükségszerűen a bűnözés vagy bűncselekmények elkövetése.

Az alkohollal és agresszióval kapcsolatos kutatásoknak az általános formája klinikai kísérleteket jelentett. Két példával illusztrálva:

1. A résztvevőnek azt mondták, hogy versenyeznie kell egy fiktív ellenféllel és ahhoz hogy megnyerje a versenyt, a résztvevő alávetni az ellenfelet több kellemetlen élménynek, például elektromos sokknak. A kutatók klinikai körülmények között megtudták állapítani a résztvevő agressziószintjét úgy, hogy megmérték az agresszió gyakoriságát és az érzés intenzitását.
2. A másik ismert módszer, hogy pénzt kellett gyűjteni a résztvevőknek úgy, hogy akár a másik résztvevőtől is el lehetett venni. A kutatók úgy provokálták az adott résztvevőt, hogy - mintha az ellenfele tette volna - pénzt vettek el a „számlájukról” és ilyenkor megmérték az agressziószintjét. Amikor ily módon provokálták a résztvevőt, akkor az erőszakos bűncselekményekért elítélt elkövetők sokkal nagyobb agressziószintet produkáltak, mint a nem erőszakos bűntettek elkövetői.²⁶¹

Ezek a kutatások azt is vizsgálták, hogy vajon az alkohol hatására agresszívebb viselkedést produkál-e a résztvevő.

²⁶⁰ Cookson, Hazel M.: Alcohol use and offence type in young offenders. In: British Journal of Criminology, Vol. 32. No. 3., 1992. 352-360.

²⁶¹ Cherek, Don R.; Schnapp, William; Moeller, F. Gerard; Dougherty, Donald M.: Studies of violent and nonviolent male parolees: I. Laboratory and psychometric measurements of aggression. In: Biological Psychiatry, Volume 41, Iss. 5, 1997. 514-522.

Ezen felméréseknél két módszer egyikét mindig használták:

- placebo-design
- balanced placebo-design

A „placebo-design” módszere:

Két csoportot alkotnak a résztvevők. Egyikben (ez a placebo-csoport) az összes résztvevőnek azt mondják, hogy alkoholt fognak nekik adni. Valójában azonban néhány résztvevőnek nem alkoholos italt adtak, de erről nem szólnak az érintetteknek. A másik csoportban néhányat viszont tájékoztatnak arról, hogy nem alkoholos italt kapnak.

Összehasonlították a placebo csoportot a másik kontroll csoporttal és meg tudták mérni az alkohollal összefüggő elvárások hatását az agresszióra; tehát: amennyiben tisztában vagyok azzal, hogy alkoholt fogyasztok, akkor másként viselkedek-e.

A „balanced placebo design”-módszer lényege:

Itt a csoport egyik felét úgy tájékoztatják, hogy alkoholt fognak inni, a másik felét pedig, hogy nem kapnak alkoholt, de mindkét csoport alkoholt kap. És van egy 3. fél csoport, akinek nem alkoholosat adnak, de úgy tájékoztatják, hogy alkoholt kapnak. Ez a módszer segít abban, hogy összehasonlítsuk azt a csoportot, aki nem hiszi, hogy alkoholt iszik, de valójában mégis alkoholt iszik (ez az „anti-placebo” állapot), azt a csoportot aki tudja, hogy alkoholt iszik, valamint azt a csoportot, aki tényleg nem iszik alkoholt.²⁶²

Bushman és Cooper felülvizsgálták 30 kutatás eredményét és megállapították, hogy ezek alapján az alkoholfogyasztás növeli az agressziót, azonban felhívták a figyelmet arra, hogy ez az eredmény semmiképpen nem tekinthető univerzálisnak. Egyrészt nem minden vizsgálat jutott ilyen eredményre, másrészt még abban az esetben is, amikor a kutatások arra az eredményre jutottak, hogy statisztikailag szignifikáns kapcsolat mutatható ki alkohol és agresszió között, akkor sem minden egyén cselekedett agresszívabb módon az alkoholfogyasztást követően.

Egyes tanulmányok (PSAP) mérik a képzelt vetélytárs (ellenféllel) által létrehozott sérelmes cselekedetekre adott válaszokat, tehát, hogy az egyének miként reagálnak arra, ha provokálják őket. Ennek eredményeképpen azok a kutatások, amelyek ezt a módszert használják, inkább azt demonstrálják, hogy azok a személyek, akik alkoholt ittak sokkal

²⁶² Bushman, Brad J., Cooper Harris M.: Effects of alcohol on human aggression: an integrative research review. In: Psychological Bulletin Vol. 107. Iss. 3., 1990. 341-354.

valószínűbb, hogy agresszíven reagálnak, amikor *provokálják* őket.²⁶³ Az e módszereket alkalmazó vizsgálatok néha arra a következtetésre jutnak, hogy a provokáció megléte vagy mértéke nem döntő fontosságú tényezők. Egyes kutatások úgy találták, hogy van kapcsolat a támadó ittas állapotának mértéke és az okozott sérülés súlyossága között.²⁶⁴ Családon belüli erőszak esetén hasonló korreláció mutatható ki az ittas állapot egyes szintjei és a sérülés mértéke között.²⁶⁵

Laboratóriumi kutatások azt mutatják, hogy az ittas állapot hatással van az agresszióra, ugyanúgy férfiak, mint nők esetében²⁶⁶, bár laboratóriumon kívüli vizsgálatoknál²⁶⁷ mérhető különbségek mutatkoznak férfiak és nők között

Érdekes és elgondolkodtató eredményre jutott Hoaken és Pihl, akik férfiakat és nőket vizsgálva provokáció esetén az alkoholos állapot agresszív válaszainak hatásaival foglalkoztak. A már korábban említett kutatások arra a következtetésre jutottak, hogy a részeg férfiak sokkal agresszívebben viselkednek, mint a józan férfiak. A nőket illetően Hoaken-ék eredményeiben csupán kis különbség mutatkozott részeg és józan nők reakciói között és ami különösen meglepő, hogy ennek az eredménynek mi volt a konkrét oka. Nem azért történt, mert a részeg nők, amikor provokálták őket, ne tudtak volna agresszív módon cselekedni, hanem mert a józan nők reagáltak olyan módon és mértékben a provokációra, amely eredményből az bizonyosodott be, hogy mindkét csoport figyelemre méltó agresszióval cselekedett a provokációra való reagálásában és nem különböztek a férfiaktól az agresszivitás szintjét illetően. *A legkevésbé agresszív csoport ezen kutatásban a józan férfiak* voltak, ami meglepő eredmény, különösen annak a ténynek a fényében, hogy erőszakos támadásokat elsősorban férfiak követnek el, általában tehát a nyilvántartott bűnözői erőszakos magatartás elkövetői leggyakrabban férfiak és az erőszakos magatartás áldozatai is többnyire férfiak. (Egyébként mivel a felmérések szerint nem csak az elkövetők, de az erőszakos cselekmények áldozatai is gyakran fogyasztottak alkoholt az erőszakos esemény előtt, felvetették, hogy a

²⁶³ Lipsey, Mark W.; Wilson, David B.; Cohen, Mark A.; Derzon, James H.: Is there a causal relationship between alcohol use and violence? In: Marc Galanter (ed.) *Recent Developments in Alcoholism: alcohol and violence* Vol. 13. New York, Plenum, 1997. 245-282.

²⁶⁴ Welte, John W.; Lening, Zhang; Wieczorek, William F.: The effects of substance use on specific types of criminal offending in young men. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 38. No. 4. 2001. 416-438.

²⁶⁵ Martin, Susan E., Bachman, Ronet: The contribution of alcohol to the likelihood of completion and severity of injury rape incidents. In: *Violence against Women*, Vol. 4. No. 6., 1998. 694-712.

²⁶⁶ Bushman, Brad J., Cooper, Harris M.: Effects of alcohol on human aggression: an integrative research review. In: *Psychological Bulletin* Vol. 107. Iss. 3., 1990. 341-354.

²⁶⁷ Lásd pl.: Gustafson, Roland: Aggressive and nonaggressive behavior as a function of alcohol intoxication and frustration in women. In: *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* Vol. 15 Issue 5. 1991. 886-893.

kiszemelt áldozat saját részegsége folytán erőszakos helyzetet vált ki.)²⁶⁸ Sok érdekes kérdést vetnek fel ezek az eredmények. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a női agresszió kiváltó okainál a legfőbb tényező a provokáció természete és intenzitása volt. Álláspontjuk szerint a témához kapcsolódó szakirodalomban fellelhető következtetések valószínűleg az alkalmazott kísérleti paradigmák sokféleségének köszönhetőek, mivel néhányuk provokatívabb, mint mások. Saját kutatásukban például a képzelt/kitalált ellenfél váratlanul „mozgott” a kisebb provokációk sorozatától a súlyosabban provokáló támadások felé, miközben semmilyen tekintettel nem volt a résztvevő viselkedésére. Így e nyilvánvaló fizikális provokációra válaszul a megtorló agressziót a résztvevő (a provokált személy) indokoltnak tartotta.²⁶⁹

A szerzőkhöz hasonló eredményre jutó kutatások - ahol a női agresszió arra való tekintet nélkül mutatkozik magasnak, hogy történt-e megelőzően alkoholfogyasztás vagy sem – így megmagyarázhatóak az e módszereknél használt provokáció típusa (mértéke) alapján. Azok a tanulmányok azonban, amelyek kevésbé provokatív módszereket alkalmaznak valószínűleg a női agresszió alacsonyabb szintjeit/százalékait tudják kimutatni. Ebből következően a nagymértékű (súlyosabb) provokatív módszereket alkalmazó kutatások valószínűleg kisebb különbséget fognak találni józan és ittas nők agresszió rátája között, annak a ténynek megfelelően, hogy a józan nők valószínűbb, hogy agresszívabb módon reagálnak a provokációra, mint a józan férfiak.

Ingeborg Rossow²⁷⁰ kutatása egy nagy ECAS-projekt részeként²⁷¹ 14 európai országban az emberölés és az alkoholfogyasztás viszonyát az 1950-1995 közötti időszak alkohol eladási és emberölési arányára vonatkozó évi összesített szintű adatok különböző csoportjainak idősor-elemzése alapján vizsgálta.

²⁶⁸ Giancola, Peter R.; Zeichner, Amos: Alcohol-related aggression in males and females: Effects of blood alcohol concentration, subjective intoxication, personality and provocation. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, Vol. 19. Iss. 1. 1995. 130-134.

²⁶⁹ Hoaken, Peter N. S., Pihl, Robert. O.: The effects of alcohol intoxication as aggressive responses in men and women. In: *Alcohol and Alcoholism*. Vol. 35. No. 5., 2000. 471-477.

²⁷⁰ Rossow, Ingeborg: *Drinking and violence - a cross-cultural comparison of the relationship between alcohol consumption and homicide in 14 European countries*. National Institute for Alcohol and Drug Research, Oslo, 1999. www.sofi.su.se

²⁷¹ European Comparative Alcohol Study, amelyet The European Commission (DG V), National Institute of Public Health (Sweden), Swedish Ministry of Health and Social Affairs, and National Research Centre for Welfare and Health, Stakes (Finland) alapított. A projekt 1998-2002-ig az ivás, ivási minták, az alkohollal kapcsolatban álló károk, az alkoholpolitika s ezek egymáshoz való kapcsolódását, viszonyát mutatja be 14-15 európai országban több összefüggésben (pl: egészség-károsodások, balesetek, öngyilkosság, erőszak, emberölés).

Az értékeket az országonkénti ivási kultúra feltételezett különbségei alapján három régióba gyűjtötte:

- Dél-Európa borivó régiója,
- Közép-Európa sörivó kultúrája,
- Észak-Európa heves ivási mintájú régiója.

A kutatás célja az alkoholfogyasztás és erőszak kapcsolata három aspektusának nemzetközi és kultúraközi összehasonlítására vonatkozó értékelése volt:

1. a kapcsolat (viszonylagos) erőssége,
2. az erőszak alkoholfogyasztásnak tulajdonítható hányada és
3. lehetséges nemi eltérések a fogyasztási és áldozati arányok kapcsolatában.

Az elemzések alapja az emberölési rátára és nyilvántartott alkohol eladásokra vonatkozó éves statisztikák voltak 15 (illetve később redukálva: 14) olyan európai országban, amelyek részt vettek a projektben: Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország (illetve az egyesítés előtti időszakban az NSZK), „Görögország”, Írország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Portugália, Spanyolország, Svédország és az Egyesült Királyság.

Az emberölési arány a felnőttek (15 éves vagy idősebb) körében történő emberölések számából adódott, egy 100.000 nagyságú felnőtt populációra (15 éves vagy idősebb) vetítve mind összesítve, mind nem-specifikusan. Az emberölési arány számait kor szerint egységesítették és az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 1950 és 1995 közötti statisztikáiból nyerték. Az alkoholeladást az egy 15 éves vagy idősebb lakosra jutó tiszta alkohol literjével számolták. Néhány országra vonatkozóan az alkohol-eladási és/vagy emberölési arányok hiányosak a teljes idősorra nézve, többnyire a korai 50-es években. A megfigyelések kevés számára tekintettel Görögországot kizárták az elemzésből.

Az adatokat az ún. ARIMA modellként²⁷² hivatkozott technikával elemezték. Mivel ez a módszer változatlanságot igényel, az adatok pedig időbeli trendeket mutatnak, az évenkénti változások kerültek elemzésre.

Általános kép, hogy az adott időszakban az alkoholeladás a nagy fogyasztású országokban Dél-Európában (Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Portugália) csökkent, miközben a viszonylag alacsony fogyasztású országokban Észak-Európában (Finnország, Svédország, Dánia, Norvégia) nőtt. Az emberölési hányad jelentősen magasabb

²⁷² George Box és Gwylim Jenkins statisztikusok által leírt módszer. bővebben lásd: www-personal.buseco.monash.edu.au

Finnországban, mint bármely más, a tanulmányban szereplő európai országban. A teljes alkoholeladás és a teljes emberölési hányad közötti kapcsolat becslése során tényleges és statisztikailag jelentős kapcsolatot találtak a 14 országból 5-ben (Finnország, Írország, Portugália, Spanyolország és Svédország) és hasonló jelentőségű kapcsolatot mutattak ki két további országban (NSZK, Hollandia). A nemekkel összefüggő – statisztikailag jelentős - kapcsolat az alkoholeladás és az emberölési hányad között nem volt kimutatható. Amikor a becslések és hibaszázalékok minden országból három európai régióba lettek összeadva (Dél-, Közép- és Észak-Európa), a hibaszázalék csökkent és az összesített becslések statisztikailag jelentőssé váltak. Az összegyűjtött arányok a Dél-Európai országokban voltak a legalacsonyabbak és az Észak-Európai országokban a legmagasabbak, a Közép-Európaiak pedig valahol a kettő között helyezkedtek el. Ezen becslések és a súlyozott, összesített átlag-alkoholeladás alapján a kiszámolt részek többé-kevésbé azonos nagyságúvá váltak: 0.56 (Dél-Európa), 0.60 (Közép-Európa) és 0.49 (Észak-Európa). Finnország, Svédország és Norvégia esetében az eredmények alig változtak és az alkoholfogyasztásnak tulajdonítható emberölések becsült hányada ebben a három országban 0.52 volt.

Az emberölési hányad általában magasabb volt a férfiaknál, mint a nőknél mind a 14 országban, de a trend némileg eltért minden országban. Az alkoholeladás férfi emberölési hányadra gyakorolt hatása magasabbnak mutatkozott, mint a női emberölési hányadra.

Az alkoholra és erőszakra vonatkozó korábbi összehasonlító tanulmányok azt mutatják, hogy összesített szinten az alkohol agresszív magatartásra gyakorolt hatása magasabbnak mutatkozik az olyan ivási kultúrákban, amelyek „hevesebb” ivási mintával rendelkeznek.

A vizsgálatok esetén természetesen a nem feljegyzett fogyasztásra is tekintettel kell lenni az országok közötti összehasonlításakor. Különösen az északi országokat illetően, ahol az adózás és ebből következően az alkohol ára magasabb, mint más európai országokban, így a házi előállítás, a csempészet és a turista behozatal hozzáadódik a nyilvántartott eladásokhoz és a teljes fogyasztás jelentős hányadát teszi ki. Svédországban, Finnországban és Norvégiában a teljes fogyasztás kb. 20-35 %-a minősíthető nem feljegyzett fogyasztásnak. (Vélelmezhetjük ugyanakkor, hogy a nem feljegyzett fogyasztás más európai országokban is jelentős nagyságú.) Egyes tanulmányok adatai szerint Norvégiában - rendőrségi feljegyzésekre alapozva - 1981 óta 55 és 79 % között mozgott azon erőszakos bűncselekmények megvádolt elkövetőinek aránya, akiket az alkohol befolyásolt cselekményük elkövetésekor. Egy másik norvég tanulmány 250 emberölésért vagy annak kísérletéért elítélt elkövetőt vizsgálva olyan eredményre jutott, hogy az elkövetők 75 %-a és az áldozatok fele fogyasztott alkoholt az

erőszakos cselekményt megelőzően.

Kevés tanulmány foglalkozott a nemi különbségekkel az erőszak áldozatai körében, illetve ennek alkohollal való kapcsolatával. Rossow megállapítása, hogy a vizsgált körben magasabb volt a nők sérelmére elkövetett, az alkohollal kapcsolatba hozható emberölések száma, mint a férfiak sérelmére elkövetett ilyen emberöléseké. A megállapítások azt mutatják, hogy az alkoholfogyasztás társadalmi költségei, ami a súlyos erőszakos bűncselekményeket illeti, igen jelentősek és a kutatás alapján tett megállapítások alátámasztják azon feltevést, miszerint az emberölési arányokat befolyásolja az alkoholeladás, különösen az Észak-Európai országokban, ahol az ivási kultúrát többnyire a „súlyos”, heves ivási események jellemzik.²⁷³

Nem kétséges, hogy az alkohol (vagy specifikusabban az ethanol) *farmakológiai* sajátosságai fiziológiai változást okoznak az agyban, a központi idegrendszerben és a hormonrendszerekben, de ezek a változások összetettek, hiszen elfogadható az a megállapítás, hogy semmilyen tudatmódosító szer nem indoka a komplex emberi viselkedésnek, de bármilyen tudatmódosító szer valószínű, hogy befolyásolja ezt a komplex viselkedést.

Az alkohol részben izgató/élénkítő szer, részben nyugtatószer. Alkoholfogyasztást követően először nő, majd csökken a vér alkohol koncentrációja. A kezdeti növekedés alatt az alkoholnak stimuláló hatása van, azonban, amikor a vér alkoholkoncentrációja csökken, az alkoholnak a nyugtató hatása jelentkezik. A folyamat első részében mutatkozik inkább magasabb szintű agresszió, mint a második részében.

Több tanulmány is azon eredményre jutott: nincs arra bizonyíték, hogy az alkohol farmakológiai hatásai közvetlenül hatnak az agresszió-szintre. Több a fentiekben már említett tanulmány viszont úgy találta, hogy az ittas emberek valószínűleg sokkal agresszívebben viselkednek, ha provokálják őket. A kutatók vizsgálták az alkoholnak a „végrehajtó kognitív funkció”(VKF)-ra gyakorolt hatását és megállapították, hogy az alkoholfogyasztás erre a funkcióra mindkét vérkoncentrációs szakaszban hat.²⁷⁴

Ismertek azok az álláspontok is, amelyek az abnormális viselkedés esetleges magyarázataként azt a teóriát használják, mely szerint az ittas állapot befolyásolja a személyeket abban, hogy nagyobb kockázatot vállaljanak, mint amennyit normálisan (nem ittas állapotban) tennének.²⁷⁵

Ez az emberek általános vélekedéséből is következhet. Általában mindenkinek vannak elképzelései az ivás hatásairól és az ivás lehetséges kimenetelével kapcsolatban. Egyes

²⁷³ Az alkohollal összefüggésbe hozható emberölések és testi sértések arányát mutatja a 5.sz MELLÉKLET.

²⁷⁴ Pihl, Robert O.; Paylan, Sheila S.; Gentes-Hawn, Alyson; Hoaken, Peter N. S.: Alcohol affects executive cognitive functioning differentially on the ascending versus descending limb of the Blood Alcohol Concentration curve. In: Alcoholism: Clinical and Experimental Research. Vol. 27. Iss. 5., 2003. 773-780.

²⁷⁵ Pl.: Általánosan elfogadott, hogy az emberek kockázatos szexuális viselkedést is bevállalnak ittas állapotban.

álláspontok szerint az, hogy az emberek tudják, hogy alkoholt fogyasztottak, elég ahhoz, hogy kontrollálatlanná váljanak (kontrollvesztést, szorongást, agressziót, szexuális vágyat eredményezzen), és ez a következmény független attól, hogy milyen mennyiségű alkoholt fogyasztottak ténylegesen.²⁷⁶

Véleményem szerint lehetséges, hogy az alkohollal kapcsolatos ilyen elvárások valóban hatnak az – ittas - emberi viselkedésre, azonban az emberek az alkoholra a különböző helyzetekben eltérően reagálnak, így vannak olyan esetek, amikor az alkoholfogyasztás agresszív eredményre vezet, ellenben máskor nem történik semmiféle erőszakos cselekmény az italozással összefüggésben, nem mutatható ki kapcsolat a két tényező között.

Bár sok tanulmány jut arra a következtetésre, hogy létezik kapcsolat az erőszakos cselekmény és alkohol között, mivel például a vizsgált minta eredményei szerint sok elkövető fogyasztott alkoholt és mivel maga az ivás megelőzte a támadást, mégis sok olyan egyén van, aki ún. nagyívó és mégsem követ el bűncselekményt.

Néhány tanulmánynak az a hiányossága, hogy a támadással kapcsolatban csak egy tényező (az alkoholfogyasztás) van analizálva és más lehetséges tényezőket teljesen figyelmen kívül hagy. Annak ellenére, hogy sok tanulmány nagy mennyiségű alkoholhasználatot dokumentál, óvatosan kell bánni azzal, hogy maradéktalanul elfogadjuk: ez a tény azt bizonyítja, hogy a támadás *oka* az alkohol volt.

Azok a kutatások tehát, amelyek megpróbálják feltárni egy egyén viselkedésében az alkohol relevanciáját, eléggé problematikusak.

Greenberg 6 közös gyengeségét, hiányosságát sorolja fel az e területen folyó kutatásoknak:

1. az alkoholhasználattal kapcsolatos összetett és kevésbé definiált fogalmak
2. a bűnözéssel kapcsolatos fogalmakra vonatkozó egységesség hiánya
3. egyoldalú (komplexitásra nem törekvő) minta
4. a releváns változók feletti kontroll hiánya
5. információk hiánya olyan szituációkban, amelyben alkoholfogyasztás és bűncselekmény együtt történik
6. az alkoholhasználók és az elkövetők alcsoportjainak megkülönböztetésével kapcsolatos hiányosságok.²⁷⁷

²⁷⁶ Rohsenow, Damaris J.: Drinking habits and expectancies about alcohol's effects for self versus others. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. Vol. 51. Iss. 5., 1983. 752-756

²⁷⁷ Greenberget (Greenberg, S. W: Alcohol and Crime: a methodological critique of the literature. In: *Drinking and Crime* (ed.: J. Collins), The Guilford Press, 1981.) idézi Gavin Dingwall in: *Alcohol and Crime*. Willian Publishing, Devon, 2006. 57.

Néhány vizsgálat csupán a támadó vagy az áldozat nyilatkozata alapján teljesen szubjektív értékeléssel foglalkozik, amikor arra keresik a választ, hogy a támadó alkoholos befolyásoltság alatt állt-e a támadás alatt.

Más kutatások önkényesen megszabott kategóriák alapján döntenek. Ez azt jelenti, hogy egyes kutatások a végletekig leegyszerűsített vagy túlságosan egyszerű vizsgálatokat folytatnak: az eredmények így elkövetői minták alapján magas arányú alkoholfogyasztást mutathatnak, mégis nehéz ezekből akármilyen jelentőségteljes következtetést levonni.

Ahhoz, hogy a két jelenség között okozati kapcsolatot tételezzünk fel, első fontos előfeltétele, hogy az ok (alkohol, vagy tudatmódosító) az okozat (bűncselekmény) előtt történt. Ez a feltétel majdnem mindig megállja a helyét a kutatásokban. Az a tény, hogy a testi sértések 50%-át (igazságügyi adatok szerint) alkoholos befolyásoltság alatt követik el, arra utalhat, hogy a testi sértések 50%-a közvetlenül az alkoholfogyasztás miatt következett be. Figyelembe kellene venni azonban, hogy az alkoholon kívül sok más a szituációnál jelentkező tényező (pl: provokatív viselkedés az egyik oldalon) is mérvadó lehet a támadás létrejöttében. (nem feltétlenül és kizárólag az alkohol az erőszakos cselekmény a kiváltó oka, lehetséges, hogy az ittas állapotú személyt provokálták és így támadott).²⁷⁸

A kutatások egységesen azt mutatják, hogy az elkövetők magas százaléka iszik alkoholt a támadást megelőzően, de ez még korántsem bizonyítja azt, hogy az alkohol okozta a bűncselekményt.

Az alkoholfogyasztás és a bűnös cselekmények között kapcsolatot kimutató eredmények, általában nagyon kevés magyarázatot adnak a két fogalomról, azok összetevőiről. Az alkohol jelenlétét sokszor úgy kezelik, mint az egyedüli okot a bűncselekményekre, amelyek pedig, mint jól tudjuk komplexek és igen sok tényező által befolyásoltak, alakítottak.²⁷⁹

Lenke az „alkohollal kapcsolatban álló” kifejezést használta azon erőszakos bűncselekményekre, amelyeket „valószínűleg nem követte volna el alkohol jelenléte hiányában” szemben azzal a kifejezéssel, hogy „alkohol közreműködése”, mely magába foglalja, hogy a résztvevő személyek közül egy vagy több ivott a bűncselekmény előtt. Utóbbi megközelítést Pernanen használta és ő úgy találta, hogy a támadók vagy áldozatok vagy mindkettő 40 %-át alkohol befolyásolta az erőszakos cselekmény elkövetés idején.²⁸⁰

²⁷⁸ Pernanen és Brochu-t idézi Gavin Dingwall in: Dingwall, Gavin: Alcohol and Crime. Willian Publishing, Devon, 2006. 60.

²⁷⁹ Rumgay, Judith: Crime, Punishment and the Drinking Offender. Palgrave Macmillan Ltd., Basingstoke, 1998. 13.

²⁸⁰ Lenke-t és Pernanen-t idézi Ingeborg Rossow in: Drinking and violence, - a cross-cultural comparison of the relationship between alcohol consumption and homicide in 14 European countries. National Institute for Alcohol and Drug Research, Norway, 1999. 3. www.sofi.su.se

Kathryn Graham és munkatársai öt csoportba sorolják az alkoholfogyasztással összefüggő és a szórakozóhelyeken elkövetett erőszakra vonatkozó lehetséges tényezőket:

- az alkohol kockázatvállaló magatartást kiváltó hatásai,
- az alkohol hiperemocionális hatásai,
- az alkohol okozta kognitív képességromlás,
- az ivással társított „macho” szubkultúra,
- az egyes szórakozóhelyek engedékeny környezete.²⁸¹

Az Egészségügyi Világszervezet tájékoztatója²⁸² szerint számos tényező növelheti az egyénnek az alkohollal kapcsolatban álló erőszak elkövetőjévé vagy áldozatává válásnak kockázatát.

1.) Egyéni tényezők		
	<i>Áldozatok</i>	<i>Elkövetők</i>
<i>Kor</i>	Alkohollal kapcsolatban álló támadások gyakrabban tapasztalhatók a fiatal felnőttek körében. Például Angliában és Walesben és Ausztráliában a 16-29 évesek és a 15-34 évesek.	Az elkövetés kockázata változik a korról. Az USA-ban az alkohollal kapcsolatban álló erőszakos bűncselekmények elkövetőinek 38%-a 30-39 éves és további 29%-a 21-29 éves. Az Egyesült Királyságban az idegenekkel szembeni alkohollal kapcsolatban álló erőszakot valószínűbb, hogy 16-24 évesek követik el, ismerőssel szemben pedig 25 évesek vagy idősebbek.
<i>Nem</i>	Általánosságban a férfiak magasabb kockázatúak az alkohollal kapcsolatban álló, kórházi kezelést igénylő személy elleni erőszak tekintetében. A kórházi felvétellel foglalkozó tanulmányokban a férfiak adják az alkohollal kapcsolatos támadások áldozatainak többségét (pl. Ausztrália 74%, Anglia 80%) és egy baleseti osztály adataival foglalkozó keniai tanulmány szerint a nőkhöz képest kb. kétszer olyan valószínű, hogy a támadás előtt alkoholt fogyasztottak	Az alkohollal kapcsolatban álló erőszak elkövetői inkább férfiak (pl.: Norvégia, Anglia és Wales).

²⁸¹ Graham, Kathryn; West, Paulette; Wells, Samantha: Evaluating theories of alcohol-related aggression using observations of young adults in bars. In: Addiction, Vol. 95. Is. 6., 2000. 847-865.

²⁸² Interpersonal violence. WHO Policy Briefing, Geneva, 2006. 5-7. www.who.int

<p><i>Ivási minta</i></p>	<p>A problémás alkoholfogyasztást az erőszak megtapasztalásának magasabb kockázatával hozták kapcsolatba.</p> <p>Akik gyakrabban részesek legvalószínűbb, hogy alkohollal kapcsolatban álló cselekménybe keverednek. Az alkoholhasználat korai kezdetét a fiatalkori szexuális áldozattá válás emelkedett kockázatával is kapcsolatba hozták.</p>	<p>A súlyosabb vagy gyakrabban ivóknál magasabb a kockázata erőszak elkövetésének (pl.: Norvégia, Latin-Amerika és Spanyolország), mivel ők kezdenek el korán, fiatalon inni .</p>
---------------------------	---	--

Ezen kívül az áldozatok egyéni tényezői között kell említeni azt is, hogy a gyermekkorukban vagy felnőttkorukban erőszakot tapasztaló személyek magasabb kockázattal válhatnak alkoholfüggővé későbbi életük során, továbbá magasabb arányban küzdenek alkoholproblémával azon felnőttek, akik több mint egy típusú erőszakot szenvedtek el (pl.: élettársi és idegen általi erőszakot is), mint azok, akik csak egyfajta tapasztaltak. Az elkövetők személyiségét illetően pedig meg kell jegyezni, hogy az alkohol és erőszak közötti kapcsolatot meghatározott jellemvonások is közvetíthetik, például az antiszociális személyiség, amely növeli a kockázatát annak, hogy alkoholfogyasztást követően a személy agresszívvé válik.

2.) Kapcsolati tényezők

E tényezőkkel kapcsolatban a tájékoztató rögzíti, hogy az eltérő ivási minták (azaz pl. csak az egyik élettárs súlyos ivó) növelik az élettársi erőszak kockázatát, valamint a gyermekkorban megtapasztalt szülői erőszak kapcsolatba hozható az alkohollal összefüggő jövőbeli problémák kialakulásával. A fiatal személy erőszakos támadásának kockázata növekszik, ha a szülő (különösen az anya) káros alkoholhasználó, továbbá az alkohollal kapcsolatos bűncselekménynek minősülő támadás kockázata nagyobb azoknál, akiknek bűnöző ismerősei vannak.

3.) Közösségi tényezők

- Az alkohollal kapcsolatos támadások leggyakrabban éjjel, különösen hétvégén éjjel történnek.
- Egy területen belül az alkohol-fogyasztásra alkalmas helyek nagyobb száma az adott

területen növeli a személyek közti erőszak kockázatát.

- Azon helyiségek, amelyek kényelmetlenek (pl.: zsúfoltak, ülőhelyek hiánya, szellőzés hiánya, fülledt, zajos), taszítóak, szegényesen fenntartottak, olcsó alkoholos italokat kínálnak, agresszív ajtónállót alkalmaznak, nagy számú részeges törzsvendégük van vagy megengedőek az antiszociális viselkedéssel szemben (pl.: kiszolgálják kiskorúakat vagy részeg vevőket, megengedik a káromkodást, illetve a nyílt szexuális tevékenységet) nagyobb arányban hozhatók kapcsolatba erőszakos viselkedéssel és cselekményekkel.

4.) Társadalmi tényezők

- A kockázatos ivási kultúra: Hét országra²⁸³ vonatkozó vizsgálatok szerint az alkoholhasználattal kapcsolatba hozható erőszak miatt bekövetkezett sérülések százalékos aránya azon társadalmakban magasabb, amelyekben nagyobb az egy főre jutó alkoholfogyasztás. Azok a társadalmakban, amelyeket a súlyos időszakonkénti ivás jellemez, nagyobb az alkohollal kapcsolatos erőszak aránya, azon társadalmakhoz képest, ahol az alkoholhasználat magas szintű, de inkább a napi szokásokba integrált (pl. étkezések).
- Az a társadalmi elképzelés, miszerint az alkohol gátlásoldó hatású, bátorítja az alkoholhasználatot, illetve erősítheti azt a 'vakmerőséget', amely a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges (különösen az erőszakos bűncselekmények elkövetéséhez pl.: Dél-Afrika). Dél-Afrikában a legtöbb nemi erőszakot az eredményezi, hogy a férfiak italt vesznek a nőknek és úgy gondolják, hogy ezért szexuális ellenszolgáltatásra jogosultak.

²⁸³ Argentína, Ausztrália, Kanada, Lengyelország, Mexikó, Spanyolország, USA

Milyen konklúziókat vonhatunk le végeredményben?

Az alkohollal kapcsolatos erőszak rizikófaktorait *Mary McMurrin* az alábbiakban foglalja össze, a következő tényezőket emeli ki:

1. Család-történet

- A nagy ivás és a kriminalitás öröklődik a családokban. Például az iszákos és bűnöző apák, valószínűleg iszákos és bűnöző fiúkat nevelnek fel.
- Mind a biogenetikai, mind a szocializációs tényezők átörökíthetők a családban.
- Az örökölt viselkedési jellemvonások, a jellemre hatással levő pszichoszociális fejlődés mellett, ivásra és agresszióra hajlamosító tényezők lehetnek.

2. Gyerekkori zavarok

- Az ösztön sokféle zavarban mutathatja ki magát. A gyerekkori figyelemhiányos hiperaktív zavar (ADHD) következményeként később a gyerekeknél nagyobb kockázattal fordul elő például az agresszió, az agresszív cselekvés.
- Hiperaktív fiúk, nem hiperaktív fiúkhoz képest, nyolcszor olyan valószínű, hogy erőszakos cselekményt követnek el és háromszor olyan valószínű, hogy felnőtt korukban alkoholproblémával küzdenek majd.

3. Család-modell

- Azok a szülők, akik nagyon isznak, prezentálják a túlzott ivás egy modelljét.
- Ha a szülők agresszívek vagy erőszakosak, amikor alkoholt fogyasztanak, a gyerek szemtanúja az agresszióknak vagy abban tapasztalatot is szerez és ez szintén növeli a valószínűségét, hogy a gyerek felnőttkorban agresszívvé válik.

4. Személyiség / személyiségzavarok

- Az antiszociális személyiség, a pszichopátia mind az alkoholfogyasztás, mind az erőszakos viselkedés kialakulásában szerepet játszhat, de nem következik egyenesen ilyen hatás kizárólag ezen okból kifolyólag.

5. Kognitív működés

- A szerotoninhiány gyenge kognitív működéssel van kapcsolatban. A gyenge végrehajtó kognitív működés az agresszivitással áll kapcsolatban, az indulati erőszakos bűncselekményekkel és az antiszociális személyiségzavarral.
- Az alkohol részben akkor is kifejtheti hatását, amikor megváltoztatja a kognitív ellenőrző rendszert, miközben pl. alkohol-myopia-t okoz.

6. Kontextus

- Erőszak leginkább olyan helyeken fordul elő, ahol emberek csoportosulnak, különösen, ha mások szintén részegek és agresszív természetűek.
- Erőszakos cselekmények általában városközpontban vagy annak környékén történnek, különösen italmérésekben, szeszes italt árusító és szórakozó helyeken, ahol a fiatalok összegyűlnek és a hétvégi éjszakákon nagy mennyiségben fogyasztanak alkoholt.
- Nemcsak az elkövető lehet részeg, hanem az erőszak áldozata is. Ez azért alakulhat így, mert az alkohollal összefüggésbe hozható erőszakos cselekmények nagy részét az italozó helyeken követik el, ahol elég magas annak a valószínűsége, hogy mind az elkövető, mind az áldozat ittas állapotban van. Az ittas emberek általában kevésbé alkalmasak arra, hogy figyelmen kívül (megtorlás nélkül) hagyják a fenyegetéseket vagy megakadályozzák a konfliktust és ez különösen igaz egy ittas személyekből álló csoportra.

7. Az alkohollal kapcsolatos vélekedések, elvárások

Néhány alkohollal kapcsolatos vélekedés szerint az alkohol agresszióhoz és erőszakhoz vezet. Nagy mennyiségű alkoholfogyasztásnál előfordulhat, hogy az a fogyasztó, aki azt gondolja, hogy az alkohol őt agresszívvé teszi, rendkívül agresszíven fog viselkedni.

8. Alkoholfogyasztási szokások és bűnözés

A legtöbb ember, amint „felelőssé” válik, „kinövi” az anyaghasználatot és az esetleges eltévlyedést, de néhány embernek az anyaghasználat és a bűnözés

végigkíséri az életútját. Akiknél tehát e tényezők az életük részévé váltak az antiszociális életmód csapdájába esnek.

9. Mentális betegségek

A skizofrénia és az alkohol-visszaélés kombinációja növeli az agresszió kockázatát a férfi betegeknél, akik huszonöt-ször több esetben követnek el erőszakos bűncselekményt, mint az egészséges férfiak. Bár azt is megállapították, hogy a mentális betegségek csak kis igen mértékben hajlamosítanak az alkoholfogyasztásra.²⁸⁴

Az alkoholhasználat a sérülés fokozott kockázatával jár többféle szempontból is, ideértve:

- azon sérüléseket, amelyek a személyek közötti erőszakból erednek;
- a sport és szórakoztató tevékenységekkel összefüggésben bekövetkező sérüléseket;
- az ember saját maga okozta sérüléseit (öncsonkítás, öngyilkosság);
- a közúti közlekedési baleseteket (melyben akár járművek, akár kerékpárok vagy gyalogosok lehetnek érintettek).

Léteznek bizonyítékok arra nézve, hogy a sérülés időpontjában a szervezetben lévő alkohol jelenlétét a sérülés súlyosságával lehet kapcsolatba hozni. Az alkoholfogyasztásnak gyakran észlelik pozitív hatásait, ezt bizonyítja az alkohol, az alkoholtartalmú italok nagy népszerűsége a különböző államokban. Az alkoholfogyasztás e pozitív hatása azonban szintén olyan cselekményekhez (mulasztásokhoz) vezethet, amelyek nem szándékosan ugyan, de gondatlanságból testi sértést vagy halált okoznak. A különböző kutatások, felmérések kimutatták, hogy a gondatlanságból okozott sérülések bekövetkezésében főszerepet játszanak az ittas állapotban elkövetett közlekedési balesetek. Azok a kutatások, amelyek a sérülés kockázatát összefüggésbe hozzák az alkoholfogyasztás átlagos mennyiségével, rámutattak arra, hogy a sérülés kockázata határozottan megnövekszik a viszonylag alacsony mennyiségű alkoholfogyasztásnál is.

A gyakori - ún. nagyívás – és a gyakori részegség elsősorban az erőszakos cselekmények okozta sérülésekkel mutat összefüggést. Gyakran a legnagyobb kockázatot

²⁸⁴McMurrán, Mary: Alcohol and crime. Alcohol Research Forum Papers,2003.3-6. www.alcoholconcern.org.uk

azok a személyek jelentik, akik néhány alkalommal, de akkor viszonylag nagy mennyiségű alkoholt fogyasztanak.

Léteznek a korábbiakban már említett olyan biológiai mechanizmusok, amelyeknek köszönhetően az alkohol a sérülések okozásával kapcsolatba hozható. Kontrollált kísérleti tanulmányokban bemutatták, hogy a mérsékelt adag alkohol is olyan kognitív és ún. psychomotor hatásokat vált ki a szervezetben, melyeknek jelentősége van a sérülés kockázatát illetően, így például a reakcióidő, a kognitív értékelés, a koordináció és az éberség szempontjából. A legutóbbi átfogó jelentés a psychomotor funkcióra gyakorolt negatív hatás küszöbeként a körülbelül 0.04%–0.05%-nak megfelelő alkoholmennyiséget jelölte meg.

Láthattuk az alkoholt – a közlekedési bűncselekményeken kívül - különösen az erőszakos bűnözéssel hozzák kapcsolatba, bár ez a kapcsolat különböző szempontok szerint figyelemre méltó variációkat mutat. Az erőszak-kutatások bemutatták, hogy sok esetben az erőszakos eseményeket alkoholfogyasztás előzi meg és az alkohol mennyisége összefüggésbe hozható az azt követő erőszak súlyosságával. Kísérleti tanulmányok meta-analíziseire alapozva úgy tűnik, hogy kis mértékben (kb. 0,22 mértékű) kimutatható kapcsolat létezik az alkoholfogyasztás és az agresszió között.²⁸⁵

A káros alkoholhasználat közvetlenül károsan befolyásolja a fizikai és szellemi funkciókat.²⁸⁶ Így a csökkent önkontroll és a bejövő információk feldolgozását szolgáló képesség valószínűbbé teheti, hogy az ivók erőszakhoz folyamodnak konfrontációik során.

A kísérleti kutatások nem kizárólag az alkohol farmakológiai hatásainak tulajdonítják az agresszió-alkohol kapcsolatát. Az alkohol hatása tekintetében a fogyasztók speciális elvárásait is figyelembe kell venni, és úgy tűnik abban, hogy az alkoholfogyasztás agressziót eredményez-e ezen elvárásoknak jelentősége van. Az általános következtetés tehát az, hogy ezek az elvárások alkohol pszicho-farmakológia hatása mellett léteznek, és nem kellene ezektől függetlenül próbálni megérteni az alkohol lehetséges hatásait.

Az alkohol számtalan különböző hatása hozzájárul továbbá az agresszív viselkedés bekövetkezésének nagyobb valószínűségéhez. Az alkohol olyan hatással lehet a szerotoninra (5 HT) és GABA agyi receptorokra, amelynek eredményeként csökken az adott személy cselekedeteinek társadalmi, fizikai, illetve törvényes következményei miatt érzett félelem és szorongás. Ezt más kutatások cáfolják. Az alkohol hatást gyakorol a kognitív működésre is, s így hátrányosan befolyásolja az érzelmi és a probléma-megoldó képességet

²⁸⁵ Global Status Report on Alcohol 2004. Part 1. Geneva, 2004. p 46. www.who.int

²⁸⁶ Peterson, J. B.; Rothfleisch, J.; Zelazo, P.D.; Pihl, R.O.: Acute alcohol intoxication and cognitive functioning. In: Journal of Studies on Alcohol, Vol. 51, No. 2. 114-122.

konfliktushelyzetekben és túlzott érzelmi reakciókat válthat ki. Az alkohol agresszióval kapcsolatos egyéb viselkedési, magatartási kihatásait azonosították, bár ezt nem szükségszerűen hozták összefüggésbe az alkoholnak az agyra gyakorolt egyedi farmakológiai hatásaival. Ezen hatások között említik pl. az ún. "alkohol miópiát".²⁸⁷

Összességében a különböző kutatási eredmények és tanulmányok alapján az alábbi fontosabb következtetések emelhetők ki:

- az erőszak, mint viselkedési modell, az erőszak tanújának a káros alkoholhasználatához vezethet, s mint esetleges minta a későbbiekben a konfliktushelyzetek kezelésének eszközévé válhat;
- azon egyéni és társadalmi elképzelések, melyek szerint az alkohol agresszív viselkedést okoz, ahhoz vezethetnek, hogy az alkoholt erőszakban való részvétel előkészítésére vagy erőszakos cselekmények mentségeként használják;
- az ivási körülmények (kocsmák, bárók, szubkulturális tényezők) nagy mértékben hozzájárulhatnak az alkoholfogyasztók közötti erőszak kifejlődéséhez;
- az antiszociális személyiség-rendellenesség hozzájárulhat mind a súlyos ivás, mind az erőszakos viselkedés kialakulásának kockázatához;
- az alkoholtól való függőség jelentkezhetsz olyan problémaként is, hogy az egyén elmulasztja teljesíteni (pl: idősekkel vagy gyermekekkel szemben fennálló) gondoskodási kötelezettségeit, de az is lehetséges, hogy rokonait arra kényszeríti, hogy pénzt adjanak neki alkohol vásárlására, illetve a fogyasztással összefüggő költségek fizetésére;
- a magzati alkohol-hatás szerepe sem elhanyagolható problémaként jelentkezik (értve ez alatt a terhes állapotban történő mértéktelen alkoholfogyasztás okozta szindrómát).

Ahhoz, hogy egyértelműen kijelenthessük, hogy az alkoholfogyasztás valóban agressziót generál, szükséges a különböző források és kutatások további jövőbeli értékelése, elemzése és ahogy az eddigi megállapításokból is kitűnik, az kijelenthető, hogy az alkoholfogyasztásnak az erőszakos cselekményekre vonatkozó hatása csak több más tényezővel együtt vizsgálva elemezhető.

A fejezetben tárgyalt eredményeket nem lehet figyelmen kívül hagyni és üdvözlendő kezdeményezés az, hogy az országok megelőző intézkedésekkel és hatásos rendszabályozási

²⁸⁷ Global Status Report on Alcohol 2004. Part 1. Geneva, 2004. 46-47. www.who.int

stratégiákkal megpróbálják redukálni az alkohol hatása alatt elkövetett támadásokat, még akkor is, ha az alkohol és a bűnözés kapcsolatára vonatkozó egyértelmű bizonyítékot illetően mindmáig nem született egységes álláspont.

5. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS MEGELŐZÉS

5.1 Az alkohollal kapcsolatos erőszak hatásai²⁸⁸

Az alkohollal kapcsolatos erőszak minden országban hátrányosan befolyásolja az egészséget, az áldozatok jólétét, a családi és baráti kapcsolatokat, a közösségen belüli félelem szintjét és a közegészségügyi és egyéb közszolgáltatásokra nehezedő nyomást.

Az alkohollal kapcsolatba hozható erőszak gazdasági költségei magukba foglalják az olyan közvetlen költségeket, mint a közegészségügyi szolgáltatásé vagy büntető igazságszolgáltatásé, illetve a közvetett költségeket, mint a munkahelyi és iskolai távollmaradás. Az erőszak gazdasági költségeinek (beleértve az alkohollal kapcsolatba hozható erőszakot is) aránya a következő becslések szerint alakul:

- *USA*: 46,8 milliárd USD és 425 milliárd USD között évente. A becslések szerint az erőszak 35%-a áll kapcsolatban az alkohollal.
- *Anglia és Wales*: 24,4 milliárd £ évente (kivéve a 16 évnél fiatalabb gyermekkorúakkal és 65 évnél öregebb idősökkel szembeni erőszakot), ez körülbelül a GDP 2%-a. Becslések szerint az erőszak 50%-a áll kapcsolatban az alkohollal .
- *Latin-Amerika*: A becslések szerint a GDP 1,3 % (Mexikóban) és 24,9 % (El Salvadorban) között „veszik kárba” az erőszakos bűncselekmények következtében, magába foglalva a kollektív erőszakot, az alkohollal kapcsolatban álló arány nem ismert.

Az áldozatoknál az egészségügyi hatás magába foglalja fizikai sérüléseket és érzelmi károsodást, úgymint depresszió, szorongás vagy alvási problémák. Angliában és Walesben a támadások áldozatainak háromnegyede szenved el következményként valamilyen érzelmi károsodást. A káros alkoholhasználatot gyakran az erőszakos élmény levezetéseként

²⁸⁸ Interpersonal violence. WHO Policy Briefing, Geneva, 2006. 7-8.

használják és az áldozatoknál valószínűbb, hogy későbbi életük során problematikus ivási szokások alakulnak ki. További hosszútávú egészségügyi hatás az öngyilkosság és a poszttraumatikus alvászavar. Az öngyilkosság is lehet a személyek közti erőszak következménye. Erős kapcsolat van az alkoholfogyasztás és az öngyilkosság illetve annak kísérlete között, különösen a súlyosan ivók között. Az alkoholfüggő emberek kb. 7%-a öngyilkosság miatt hal meg.

Az erőszak megtapasztalásából adódó társadalmi problémák gyakran hátrányosan befolyásolják az áldozatok kapcsolatát a családdal, barátokkal és leendő élettárral, de akár munkaképességüket vagy iskolalátogatásukat is. Azok a gyermekek, akik a szülők közötti erőszaknak vagy azzal való fenyegetésnek voltak tanúi valószínűbb, hogy gyermekkorban érzelmi és viselkedési problémák alakulnak ki és későbbi életük során súlyos ivási minta vagy alkoholfüggőség jelentkezik, növelve ezzel annak kockázatát, hogy erőszak elkövetőivé válnak. Egy közösségen belül az alkohollal kapcsolatos erőszak gyakorisága szintén hátrányosan befolyásolja az életminőséget, csökkentve a közösségi összetartást, növelve a bűncselekménytől való félelmet és megakadályozva, hogy az emberek olyan helyekre menjenek, melyek rendzavarásokkal hozhatók kapcsolatba (pl.: a városközpont az éjjeli órákban vagy a tömegközlekedési eszközök használata).

A közegészségügyi és büntető igazságszolgáltatási szervek számára az alkohollal kapcsolatos erőszak elkövetőinek kézrekerítése és áldozatainak kezelése pénzügyi költséget jelent és elvonja a forrásokat más egészségügyi és bűnügyi feladatoktól.

5.2 Az alkohollal kapcsolatos bűnözés, illetve erőszak megelőzése, kontrollja

5.2.1 Nemzetközi tapasztalatok

Az alkoholfogyasztási szokások és azok következményeinek összefüggéseit vizsgáló kutatásokból nyert információk új lehetőségeket teremtenek a prevenció és az alkoholpolitika számára. A hatásos alkoholpolitikának figyelembe kell vennie mind az összesített szintű információkat, mind az alkoholfogyasztási mintázatokat. A teljes populációt érintő intézkedések és a fogyasztási szokások külön-külön szerepet játszanak, és egymást kiegészítik. Ahogy a kutatások irányultsága egyre inkább az egyének és a csoportok, valamint

bizonyos magatartásformák ösztönzése, illetve visszaszorítása felé tolódott, az alkoholpolitika ugyanígy mozdult el a „testre szabott” megoldások felé, és ismerte fel, hogy minden populáció esetében és minden körülmények között ugyanazok az intézkedések nem lehetnek egyformán hatásosak. Az alkoholfogyasztás és a következmények közötti összefüggéseket feltáró adatok mára megalapozták a prevenció módszerek és az alkoholpolitikai ajánlások kidolgozását, valamint az alkohol kérdéskörének politikai eszközökkel való kezelését. Az alkoholfogyasztók különböző csoportjainak és ivási szokásaiknak sajátosságairól, valamint az azokat mind károsan, mind jótékonyan befolyásoló tényezőkről összegyűjtött információk egyre inkább beépülnek azokba a szakmapolitikai intézkedésekbe és ajánlásokba, amelyeket a kormányok és más, az alkoholpolitikáért felelős országos hatáskörű szervek kidolgoznak.²⁸⁹

Svédországban az alkohol árusítására jogosult helyeken az alkoholfogyasztással összefüggő erőszakos cselekmények megelőzésére irányuló Nyköping városában létrehozott „Belvárosi Bár”-projekt egy olyan, helyi együttműködésen alapuló program, amelynek célja egyrészt az olyan esetek számának csökkentése, amikor ittas személyeknek szolgálnak fel alkoholt, másrészt az alkohol árusítására jogosított helyeken elkövetett erőszakos cselekmények számának csökkentése. A projekt egy olyan nemzeti kísérleti projekt tapasztalataira épül, amelynek keretében bárók személyzetét a „felelős alkohol kiszolgálásra” képezték ki. A kísérleti projekt értékelése alapján megállapítható volt, hogy az éttermek személyzete sokkal ritkábban szolgált ki súlyosan ittas személyeket. A bárókban elkövetett erőszakos cselekmények száma szintén csökkent.

A program magába foglalta a közösség mobilizációját (egy tanácsadó csoport létrehozása az engedélyezett kereskedelem, a rendőrség, az egészségügyi szolgáltatók és a helyi tanács képviselőiből), a kiszolgálók felelősségteljes képzését (az alkohol szabályozásától kezdve az alkohol egészségügyi hatásán keresztül a konfliktuskezelésig) és végrehajtási tevékenységet (figyelmeztetések, engedély bevonások az engedélyezési szabályoknak való megfelelés elmaradása miatt). A program értékelése úgy találta, hogy a beavatkozás körzetében az erőszakos bűncselekmények száma 29 %-kal csökkent.²⁹⁰

2003-ban ennek a kísérleti projektnek a helyi változata indult el Nyköpingben.

A projekt számos tevékenységgel kísérel meg hozzájárulni az alkoholt árusító helyeken előforduló erőszakos cselekmények számának csökkentéséhez.

²⁸⁹ ICAP 15. sz. jelentés: Alkoholfogyasztási szokások: az elmélettől a gyakorlatig. 2004. április, www.icap.org

²⁹⁰ Wallin, Eva; Norstrom, Thor; Andréasson, Sven: Alcohol Prevention targeting licensed premises: A Study of effects on violence. In: Journal of Studies on Alcohol Vol. 64. No. 2., 2003. 270-277.

- Az étteremtulajdonosok, a biztonsági-, és a felszolgáló személyzete részére, a „felelős alkohol kiszolgálásról” tart képzéseket.
- A rendőrség a gyakoribb látogatásokkal, közös értékelésekkel, illetve a környék aktívabb felügyeletével és járőrözéssel megerősítette együttműködését a bárokban és éttermekben dolgozó személyzettel.
- Az éttermek és bárók környékét is fejlesztették. Így például a bejárásokat megfelelően kivilágították.
- A szociális terepmunka egyre aktívabban összpontosít az éttermekre és a bárókra. Ellenőrzik, hogy ezeken a helyeken kiskorúaknak ne szolgáljanak fel alkoholt.
- Szigorodott az étteremtulajdonosok alkohol árusítási engedélyének ellenőrzése.
- A rendőrség egyre nagyobb erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a helyi közrendi szabályzat rendelkezései maradéktalanul érvényesüljenek, így a nyilvános helyeken történő alkoholfogyasztás esetén közbeavatkozik, különös tekintettel az olyan esetekre, ha az érintettek kiskorúak.

A „felelős alkohol kiszolgálás” témakörében képzést tartó munkatársakkal ma a nyköpíng-i helyi önkormányzat végrehajtó hivatalának alkalmazottja foglalkozik. A projekt keretében működik egy ún. referencia csoport, amelynek tagjai a helyi önkormányzat projektvezetője, a helyi önkormányzatnál az alkohollal összefüggő kérdésekkel foglalkozó munkatársak, illetve képviselteti magát a csoportban az étteremtulajdonosok szövetsége, a rendőrség, a helyi bűnmegelőzési tanács, a helyhatóság alkoholbeteg gondozói, illetve a helyi önkormányzat szociális- és munkaügyi tanácsának munkatársa. A projekt utókövetése alapján elmondható, hogy a projekt első évében az éttermek és bárók környezetében az erőszakos bűncselekmények száma csökkenő tendenciát mutatott, majd számuk 2004 és 2005 folyamán ismét emelkedett. Ugyanakkor, nem teljesen világos az, hogy a rendőrségen feljelentett bűncselekmények számának fent említett növekedése tükrözi-e a valójában elkövetett bűncselekmények számának alakulását. A rendőrség szerint a feljelentések gyakoribbá válásához többek között a rendőrség és a biztonsági személyzet kapcsolatának fejlesztése is hozzájárulhatott. Több minőségi változást eredményezett a projekt: sikerült többek között egy, a súlyos alkoholfogyasztás és az utcai erőszak megelőzését szolgáló működőképes helyi modellt kialakítani, továbbá fokozni a kérdésben kompetens szereplők együttműködését.²⁹¹

²⁹¹ Rózsahégyi Zsuzsa beszámolója - az EU Brit Elnöksége által Londonban 2005. december 6-7-én megrendezésre került EUCPN (az Európai Unió Bűnmegelőzési Hálózata) "Legjobb gyakorlat"- az erőszakos

Mivel az alkohol okozta problémákban gyakran játszanak szerepet a társadalmi körülmények és a környezet, ez a prevenció szempontjából fokozott figyelmet érdemel. A szeszesített kiszolgáló helyek (pl.: söröző, bár) átalakítása tehát fontos eszköz a biztonságosabb italozó környezet megteremtésére, valamint szintén hatásosnak bizonyult – pl. ahogy láthattuk Svédországban - a nyilvános szórakozóhelyeken dolgozó felszolgálók képzése, hogy miként kezeljék a vendégek italfogyasztását és ügyeljenek biztonságukra.

Ausztráliában az ártalomcsökkentésre helyezve a hangsúlyt az állampolgárok számára megfogalmazott ajánlások már a konkrét rizikófaktor-csoportokat (pl.: fiatal-, illetve időskorú fogyasztók, mentális betegségekkel küzdő személyek, állapotos nők, stb.) is célba veszik. Az útmutató legfontosabb törekvése, hogy minimálisra csökkentse az alkohol okozta ártalmakat, és kezelhető legyenek a bizonyos alkoholfogyasztási mintázatokkal párosuló kockázatok, ugyanakkor elő kívánja segíteni az alkoholfogyasztás jótékony társadalmi hatásait. Szól az alkoholfogyasztási szokások rövid, illetve hosszú távú kockázatairól, a napi és heti gyakorisággal történő alkoholfogyasztás következményeiről, azon a környezetről, amelyben az italfogyasztás történik.²⁹²

A *britek* Európa legnagyobb ivói. Egy 2003 őszi közzétett felmérés szerint 40 millióan - vagyis a felnőtt lakosság 90 százaléka - fogyasztanak rendszeresen alkoholt (minden harmadik férfi és minden ötödik nő jóval többet az elfogadhatónál), és hatmillió, jórészt 25 évesnél fiatalabb ember hetente legalább egyszer lerészegedik. Miközben a szeszes italok éves forgalma a szigetországban eléri a 30 milliárd fontot, az ebből fakadó adóbevétel pedig a 7 milliárdot, a mértéktelen alkoholfogyasztás következményei évi 20 milliárd font veszteséget okoznak a nemzetgazdaságnak. Közel 150 ezer ember szorul kórházi kezelésre, aminek költségei mintegy 1,7 milliárd fontot tesznek ki. Egy 2004 márciusában nyilvánosságra hozott kormányjelentés évi 600 ezer, részegséggel összefüggő erőszakos bűncselekményről és 360 ezer családon belüli tettlegességről ad számot, más adatok viszont 1,2 millió erőszakos incidenst tulajdonítanak az alkoholnak. A mértéktelen ivás következménye évi ezer öngyilkosság és kb. 20-30 ezer korai halálozás. 1,3 millió gyermek életét keseríti meg Nagy-Britanniában a szülők italozása. Az egészségügyi minisztérium kimutatása alapján 1990-2000 között a tízszeresére nőtt az alkoholfogyasztás az angol tizenévesek között, akik sokkal gyakrabban részegednek le, mint bármelyik másik európai

utcai bűnözés témájú szakmai konferencián és ECPA díjkiosztó ünnepségen való részvételről - és a svéd projekt magyar nyelvű összefoglalója (ford.: Pohárnok Barbara) alapján

²⁹² Australian Alcohol Guidelines: Health Risks and Benefits. National Health and Medical Research Council. Commonwealth of Australia, 2001. www.nhmrc.gov.au

országban élő társaik. A fiatalok körében is egyre gyakoribb jelenség évente 20 milliárd fontos veszteséget okoz a brit gazdaságnak. Egy Birmingham környéki kisváros, Presteigne polgármestere felvetette, hogy fel kellene éleszteni a településen a 16. században bevezetett, rendelkezést, amely szerint gyermekek sötétedés után nem mehetnek ki az utcára. Az akció sikeresnek bizonyult, az antiszociális viselkedés kezeléséről tavaly elfogadott törvény lehetővé teszi e tilalmat. A rendőrség ennek alapján jogot kapott arra, hogy bizonyos esetekben bezárasson kocsmákat, feloszlassa az esetleg félelmet keltő csoportokat, még akkor is, ha azok semmit sem tesznek, de olyan helyen gyülekeznek, ahol a helyi hatóságok szerint különösen nagy a rendbontás veszélye. Az alkohol okozta károk elemzését végző belügyminisztériumi belső kutatás azt állapította meg, hogy a helyzet romlásáért a vendéglátóipar is hibáztatható, mert olyan felelőtlen reklámfogásokat alkalmaz, amelyek figyelmen kívül hagyják a mértéktelen ivás társadalmi következményeit. Elvárják az alkoholgyártóktól és -forgalmazóktól, hogy segítsék a felvilágosító munkát, a cigarettásdobozokhoz hasonlóan helyezzenek el figyelmeztető feliratokat a palackokon, jelezzék jól láthatóan, egyértelműen az italok alkoholtartalmát és azokat az értékeket, amelyeken belül mértékletes ivásról lehet beszélni. A hétfégi este-éjszakákon az erőszakos bűncselekmények felét részegek követik el, és közülük kerül ki a kórházi sürgősségi osztályok pácienseinek 70 százaléka is.²⁹³

Skóciában az alkohol okozta problémákra irányuló 2002. évi akcióterv az elfogyasztott alkohol mennyiségével összefüggő ártalmak csökkentésére irányul azáltal, hogy konkrét magatartás-formákat és populációkat vesz célba. A tivornya-ivászat és a fiatalok alkohollal való visszaélése, mint ivási magatartásformák, prioritást képeznek, valamint az Akcióterv elismeri, hogy a prevenciónak és a felvilágosításnak az egyedi szükségletekhez kell igazodnia.²⁹⁴

Kolumbiában az erőszak emelkedő szintjére tekintettel Cali város polgármesterének vezetésével kifejlesztették a DESEPAZ programot, amely leszerelt gerillák, szakszervezeti képviselők, egyházi tagok és a magánszektor vezetői közötti együttműködésből áll. A program egy az erőszak mérésére szolgáló információs rendszer kiépítését foglalja magában, valamint széleskörű intézkedéseket különösen a rendőrség oktatására és képzésére, illetve az állampolgárok és a jogalkalmazó szervek közötti kommunikáció javítására vonatkozóan. Ezen kívül az együttműködés a lakosság és ezen belül is leginkább

²⁹³ Poór Csaba: Brit harc az alkoholizmus ellen: sörre ború. In: HVG 2004/22. sz. (26. évf.) 35-38.

²⁹⁴ Plan for Action on Alcohol Problems. Scottish Executive Health Department
www.alcoholinformation.isdscotland.org

a fiatalok oktatásának és alkalmazásának javítását tűzte ki célul. Az alkohol és erőszak közötti kapcsolat elismerése hívta életre azon intézkedéseket is, amelyek alapján korlátozták az alkohol eladást a bárókra és nightklubbokra vonatkozó kötelező zárási idővel. A „beavatkozást” követően mind a kórházak, mind a közlekedési hatóságok azt jelentették, hogy csökkent a sérülések száma²⁹⁵.

Oroszországban a II. Miklós, illetve később a M. Gorbacsov által bevezetett szesztilalmi rendelkezések - az amerikaihoz hasonlóan - teljes kudarcba fulladtak, a korlátozások eltörlésekor nagyobb volt a szeszfogyasztás, mint azok elrendelése előtt. Gorbacsov alatt a gyakorlatilag teljes vodkatilalom a zugfőzdek megjelenéséhez vezetett, és annyi cukor fogyott a házipálinka-főzéseknél, hogy egy idő után a szesz mellett a cukrot is csak jegyre adtak. Ráadásul a zugfőzdekből kikerült, ellenőrizetlen minőségű italok fogyasztása sok tragédiát is okozott, emberek százai haltak meg metilalkohol-mérgezésben. 2006-ban a moszkvai alkoholforgalmi szabályozására létrehozott szakértői tanács határozata szerint Moszkvában este 11 és reggel 8 óra között nem lehet 15 fokosnál magasabb alkoholtartalmú italt árusítani. A hivatalosan már január 1-je óta érvényben lévő, rendelet értelmében a moszkvaiak ezentúl csak éttermekben, illetve bárókban fogyaszthatnak "keményebb" (töményebb) italokat. A moszkvai városvezetés arra a szövetségi törvényre hivatkozva döntött a részleges szesztilalomról, amely a helyi szervekre bízta az alkoholforgalom szabályozását. A Moszkvához közeli Velikij Novgorodban az éttermekből is kitiltották este 11 után a tömény szeszt.²⁹⁶

Problémát jelent a megelőzési intézkedések szempontjából is, hogy sok alacsony és közepes jövedelmű társadalomban a fogyasztott alkohol nagy része otthon készül. Ebből következően a nulla toleranciát hirdető, valamint az alkoholfogyasztást az ár növekedésén keresztül elérni próbáló (pl.: magas adók) stratégia kevésbé hatékony és az ivókat az olcsóbb otthon gyártott alkoholra való váltásra ösztönözheti.

Az alkoholfogyasztási szokásokra irányuló kutatások hozzájárulnak az alkoholpolitikai intézkedések eredményességének és azok alkoholfogyasztókra gyakorolt hatásának felméréséhez: például az alkoholfogyasztás korhatárának felemelése (leszállítása), reklámkorlátozások, figyelmeztetés a terméken az egészségügyi hatásokra. A szeszesitalok

²⁹⁵ Guerrero, Rodrigo; Concha-Eastman, Alberto: An Epidemiological approach for the prevention of urban violence: The case of Cali, Colombia. In: World Health and Population Vol. 4. No. 1., 2001. 1-10. <http://longwoods.com>

²⁹⁶ Németh András: Szeszkorlátozás Oroszországban: részeges korlátozás. In: HVG 2006/3. (28. évf.) 41-42.

árának felemelése például a kimutatások szerint eltérően hat a kevés, a mérsékelt és a nagy mennyiségű alkoholt fogyasztók ivási szokásaira.²⁹⁷

Az alkoholfogyasztás mintázataira irányuló egyre szélesebb körű kutatások révén lassan feltárul az alkoholfogyasztási magatartási formák világszerte megmutatkozó gazdagsága és kulturális sokfélesége – az, hogy ki, hol, mikor, hogyan, miért és mit iszik. E kutatásoknak köszönhetően lehetséges meghatározni a különböző alkoholfogyasztási magatartásformák és következményeik közötti összefüggéseket. Bár számos, a lakosság egészére irányuló alkoholpolitikai eszköz továbbra is hasznos, az alkoholfogyasztási mintázatokra vonatkozó bőséges adatok immár egy új alkoholpolitikai és prevenciószemlélet felé mutatnak, amely a veszélyeztetett csoportok esetében az ártalomcsökkentésre helyezi a hangsúlyt, és érzékeny azon csoportok szükségleteire, akik megkülönböztetett figyelmet igényelhetnek. Az ártalomcsökkentésre nézve óriási lehetőségek rejlenek az alkoholfogyasztási mintázatok felől közelítő paradigmában. Bár az alkoholfogyasztási mintázatokra irányuló kutatások eredményei lassan beépülnek az alkoholpolitikába, van még helye a fejlődésnek és a javulásnak. Az alkoholfogyasztási szokások ismerete értékes eszköz, amely segítségével vizsgálhatók a társadalmi, a gazdasági és a népegészségügyi összefüggések.²⁹⁸

Bár az alkoholfogyasztás alapvetően normális és elfogadott része a társadalmi életnek a világ nagy részén, a hozzá kapcsolódó erőszak jelentős, ám megelőzhető problémát jelent. A megelőzés központi feladata olyan társadalom és környezet teremtése, mely helyteleníti a kockázatos ivási viselkedést.

Különösen az alkohollal kapcsolatos erőszak terén a népesség alkoholfogyasztásának csökkentése (pl. az alkoholeladás szabályozásával) hatékony intézkedés az erőszak szintjének csökkentésére mind az alacsony, mind a közepes, mind a magas jövedelmű országokban. Ugyanakkor az ivási körülményeket megváltoztató, alakító, a káros ivást szűrő és magatartásra irányuló tájékoztató beavatkozások, az alkoholfüggőség kezelése és az ivási környezet javítása a magas jövedelmű országokban hatékony, máshol azonban még kipróbálatlan.

Az *Egészségügyi Világszervezet* (WHO) átfogó programokat folytat kutatások folytatásának a támogatására, a hatékony megelőző intézkedések kidolgozására és elősegíti a tagállamok beavatkozási cselekményeinek végrehajtását, valamint az alkoholfogyasztás és az

²⁹⁷ Farrell, Susan; Manning, Willard G.; Finch, Michael: Alcohol dependence and the price of alcoholic beverages. *Journal of Health Economics*, Vol. 22. Iss. 1., 2003. 117-147.

²⁹⁸ ICAP 15. sz. jelentés: Alkoholfogyasztási szokások: az elmélettől a gyakorlatig. 2004. április, www.icap.org

erőszak csökkentésére irányuló politika összehangolását.

Az alkoholt illetően:

- az alkoholfogyasztásról tudományos információkat gyűjt és terjeszt,
- támogatja a kutatás fejlesztését és az alkohol ellen irányuló politikai kezdeményezéseket, a megelőzés elősegítését, a rendellenes alkoholhasználat korai azonosítását és kezelését elsősorban az egészségügyi ellátásban,²⁹⁹
- a Világégeszségügyi Közgyűlés *A káros alkoholhasználat okozta közegészségügyi problémák* című határozata (WHA58.26)³⁰⁰ azt javasolja a tagállamoknak, hogy a károk csökkentése érdekében hatékony stratégiákat dolgozzanak ki, hajtsanak végre és értékeljenek.

Az erőszakot illetően:

- a WHO 2002-ben indította el Globális Kampányát az Erőszak Megelőzésére, mely az erőszak problémájának nemzetközi tudatosulását célozza, a közegészségügy szerepét hangsúlyozza annak megelőzésében és az erőszak megelőzésére irányuló tevékenységeket ösztönzi nemzetközi és nemzeti szinten,
- a Világégeszségügyi Közgyűlés *Világjelentés az erőszakról és egészségről* című (WHA56.24)³⁰¹ határozata minden tagállamot arra ösztönöz, hogy alkalmazza a határozat ajánlásait és felkéri a Titkárságot, hogy működjön együtt a tagállamokkal egészségügyi politikák és programok létrehozásában az erőszak megelőzése és következményei enyhítésének intézkedései végrehajtása érdekében. Ezt kiegészítendő egy Erőszak Megelőzési Szövetséget hoztak létre, hogy fórumként szolgáljon a kormányok és más az erőszak csökkentésében szerepet vállaló szervek között.

*Az alkohollal kapcsolatos erőszak megelőzésére a következő elképzelések ismeretesek.*³⁰²

1. Az alkohol eladás szabályozása

Az alkohol hozzáférhetőségének csökkentése csökkentheti a fogyasztási szinteket és a hozzá kapcsolódó erőszakot. Brazíliában az alkohol eladásának tilalma 23 óra után becslések szerint 24 hónap alatt közrejátszott 273 gyilkosság megelőzésében, ezzel

²⁹⁹ Public health problems caused by harmful use of alcohol. Report by the Secretariat. WHO, Geneva, 2005. April 7. 3-4. www.who.int

³⁰⁰ WHA58.26 Public health problems caused by harmful use of alcohol. In: Fifty-eight World Health Assembly, WHO, Geneva, 2005. 116-118. www.who.int

³⁰¹ WHA 56.24 Implementing the recommendations of the World Report on violence and health. In: Fifty sixth World Health Assembly, WHO, Geneva, 2003. 1-3. www.who.int

³⁰² Interpersonal violence. WHO Policy Briefing, Geneva, 2006. 7-10. www.who.int alapján

szemben a nem engedélyköteles sörreladás állami monopóliumának megszüntetése Finnországban ahhoz vezetett, hogy a fogyasztás 46 %-kal emelkedett és növekedtek az alkoholproblémák is. A bizonyos időszakokra alkalmazandó alkohol eladási tilalmak, pl. a labdarúgó mérkőzés alatt, hatékonyan csökkentheti a támadások szintjét. Egyes országokban (pl. Egyesült Királyság) az állandó helyspecifikus tilalmak megelőzik például a városközpont utcáin történő alkoholfogyasztást, amely egyébként kapcsolatba hozható az alkoholhoz kötődő rendzavarásokkal. Az ilyen tilalmakat ideiglenes alapon is alkalmazták meghatározott rendezvényekre (pl. Cape Town, Dél-Afrika strandjai Karácsonykor).

2. A fiatalok alkoholhoz való hozzájutásának csökkentése

Egyéni szinten a korai első alkoholhasználat kapcsolatba hozható az erőszak megnövekedett kockázatával. Ahol erről törvény rendelkezik, ott a legkisebb törvényes életkor az alkohol vásárlására 15 (pl.: Szlovénia) és 21 (pl.: USA) év között mozog, ugyanakkor az ezen életkor alatti vásárlás ugyanolyan gyakori. Ezen vásárlásokat csökkenteni lehet a kiszolgálók képzési programjával, illetve a vásárlás életkorára vonatkozó szabályozás szigorú érvényesítésével (pl.: próbavásárlás és bírságolás az engedély felülvizsgálatakor). Néhány alacsony vagy közepes jövedelmű országban például az alkohol vásárlás legalacsonyabb törvényes életkorának életbe léptetése és érvényesítése irányába tett erőfeszítések nagy értékkel bírhatnak az alkohollal kapcsolatos erőszak csökkentésében. Ezzel szemben a magas jövedelmű országokban az alkohol kiskereskedések többsége engedélyezett, az alkohol többségét az ipar gyártja és a kiskorúak alkoholhoz való hozzájutását tiltó törvényeket érvényre juttatják.

3. Az alkoholfogyasztási körülmények megváltoztatása

A rosszul, következtlenül irányított szeszesitalárúsító helyek magasabb „szintű” erőszakkal hozhatók kapcsolatba. A gazdálkodási gyakorlat javítására irányuló beavatkozás magába foglalja az ügyvezetők és személyzet képzési programját az engedélyezési eljárás felhasználását a változtatás kikényszerítésére (pl.: ajtónállók képzésének előírása) és a viselkedési szabályok érvényesítését. Ausztráliában, North Queenslandben a gazdálkodási gyakorlat javítását célzó közösségi alapú

kezdeményezés ahhoz vezetett, hogy a viták (28 %-kal), a szóbeli összetűzések (60 %-kal) és a provokációk illetve fenyegetések száma (41 %-kal) csökkent adott helyiségekben.³⁰³

4. Alkoholárak emelése

Ez a legvitatottabb pont. Egyes álláspontok szerint ez elhibázott politika, míg mások szerint a magas adók útján megemelt alkoholárak csökkenthetik az erőszak szintjét. Az Amerikai Egyesült Államokban a becslések szerint a sör fogyasztási adójának 10%-os emelése a gyermekkel szembeni visszaélés valószínűségét körülbelül 2%-kal csökkenti. Ugyanakkor a regionális és nemzetközi kereskedelmi egyezmények gátolhatják az alkohol árának befolyásolására tett nemzeti erőfeszítéseket. Az alkohol árát emelő intézkedéseknek ugyanakkor az illegális alkohol előállítás és csempészet ellenőrzésére is törekedniük kell.

5. Szűrés és tájékoztató beavatkozások

Az alkoholszűrés és tájékoztató beavatkozások hatékonyak lehetnek az alkoholfogyasztás csökkentésében, az alkohollal kapcsolatos erőszak áldozatai körében. A szűrés kulcsfontosságú helyszínei a baleseti osztályok és a szülés előtti szolgáltatások. Az USA-ban egy a tájékoztató beavatkozások költséghatékonysági elemzésének becslése szerint 3,81 \$ egészségügyi költséget lehetne megtakarítani minden a szűrésre és beavatkozásra költött 1,00 \$-ral.

6. Az alkoholfüggőség kezelése

Az alkoholfüggőség kezelése hatékony lehet az alkoholfogyasztás szintjeinek és az ahhoz kapcsolódó problémák, pl. az erőszakos viselkedés, csökkentésében. Például egy amerikai tanulmány úgy találta, hogy a férfiak alkoholfüggőségének kezelése csökkentette az elkövetkező 6-tól 12 hónapban mind a feleséggel szembeni, mind a férj ellen irányuló fizikai és pszichikai erőszakot.

³⁰³Homel, Ross; Carvolth, Russel; Hauritz, Marge; McIlwain, Gillian; Teague, Rosie: Making licensed venues safer for patrons: what environmental factors should be the focus of interventions? In: Drug and Alcohol Review Vol. 23. No. 1., 2004. 19-29.

7. Jogi beavatkozások

A jogi beavatkozások az egyének túlzott ivástól és az ahhoz kapcsolódó erőszaktól való visszatartására alkalmazhatók. Mindez magába foglalja az alkohollal kapcsolatos rendzavaró magatartásért vagy nyilvános részegségért bírságok alkalmazását és a rendzavarók engedélyezett helyiségektől való távoltartására vonatkozó tilalmi rendelkezéseket. Ugyanakkor az ilyen intézkedések megelőző értéke még nem tisztázott.

8. Az éjszakai környezet (biztonságának) javítása

A város központjában a részeg, ittas egyének nagy csoportosulása erőszakos cselekményekhez vezethet, a részeg egyének ugyanakkor sebezhetőbbek a támadások szempontjából, amikor pl. a sötét utcákon hazafelé tartanak. Számos intézkedés hatékony lehet e szempontból, így például: a biztonságos késő éjjeli szállítás megoldása, az utcai világítás javítása és a zártláncú televíziós hálózat használata csökkentheti az alkohollal kapcsolatos erőszakot az engedélyezett szeszesitalárusító helyiségek környékén.

Az alkohollal kapcsolatos erőszak megelőzési intézkedéseinek kidolgozása érdekében és a gyártás és eladás szabályozási lehetőségeinek megvizsgálására az alacsony és közepes jövedelmű országokban további kutatások és elemzések szükségesek.

Az *Egyesült Nemzetek Szervezete* (ENSZ) is számos programot folytat az erőszak olyan különböző formáinak visszaszorítására, amelyekben az alkohol, mint fő kockázati tényező szerepet játszik. Például az *UNIFEM*, az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Alapja Nők számára, amely pénzügyi és technikai támogatást nyújt olyan programoknak, melyek elősegítik a nők erősödését és a nemi egyenlőséget és együttműködik olyan törvények és politikák kialakításában és alkalmazásában, melyek kiiktatják a nők ellen irányuló erőszakot. Az *UNICEF*-en keresztül az ENSZ Tanulmány a Gyermek elleni Erőszakról világszerte a kormányok azon kötelességének teljesítését célozza, hogy vessenek véget az ilyen jellegű erőszaknak és az ENSZ Iránymutatásai a Fiatalok Bűnözés Megelőzésére (Rijadi Iránymutatások) kimondottan hangsúlyozza, hogy figyelmet kell szentelni azon stratégiáknak, amelyek a fiatalok alkohol és droghasználatának megelőzésére irányulnak.

Az Európai Bizottság 2006 szeptemberi javaslata alapján az alkoholtartalmú italok minimális jövedéki adójának emelésére most először kerülne sor azóta, hogy 1993. január 1-jétől - más jövedéki termékekhez, a fűtő- és üzemanyagokhoz, dohányárukhoz hasonlóan - közösségi irányelvben szabályozták annak szintjét. 2004 tavaszán az EB a Miniszterek Tanácsának és az Európai Parlamentnek címzett jelentésében először kezdeményezte a minimális adók kiigazítását, figyelmeztette a tagállamokat, indexálás nélkül az egész rendszer elveszíti létezésének okát. Az uniós társintézmények el is fogadták ezt az érvet, hiszen a Tanács tavaly áprilisban felkérte az EB-t, hogy dolgozza ki javaslatát. Az elkészült tervezet szerint az alkoholos italok minimális jövedéki adója az 1993 és 2005 közötti infláció mértékében, azaz 31 százalékkal nőne, ami csekély gazdasági és szociális következményekkel járna, hiszen a tagállamok többségében - így Magyarországon is - már most magasabbak az új minimumnál az adómértékek. Ahol mégsem, az adóteher - a különböző italok egy-egy tipikus mennyiségére kivetítve - legfeljebb 31 centtel nőne: ennyivel többet kellene fizetnie például annak, aki Cipruson 7 deciliter égetett szeszes italt vásárol. A sör esetében viszont még a legnagyobb mértékű adóemelés sem haladná meg félliterenként a másfél centet. Az adóemelésnek az EB elképzelése szerint 2008. január 1-jén kellene hatályba lépnie. Finnország, valamint Svédország az EB-javaslatnál magasabb szinten harmonizálná a jövedéki adókat, elsősorban közegészségügyi okokból. Jelenleg ugyanis a skandináv fogyasztók Németországba és Észtországban vásárolnak olcsó alkoholt.³⁰⁴

5.2.2 Megoldási lehetőségek Magyarországon

Magyarországon az elmúlt 10 évben a mértéktelen alkoholfogyasztás káros hatásaival kapcsolatban csökkent a szakmai és társadalmi érdeklődés. Az alkoholbetegek gyógyításának, az ezt szolgáló intézményrendszer működésének hatékonysága visszaesett. A nemzeti népegészségügyi programnak és a bűnmegelőzési stratégiának egymást erősítő hatást kell kifejteniük a közös célok megvalósítása érdekében.³⁰⁵

Magyarországon az évente egy főre jutó elfogyasztott alkoholmennyiség láthatóan nagyjából megfelel a nyugat-európai átlagnak. Mennyiségileg tehát nem fogyasztunk több alkoholt, mint Európa többi országában, az alkohol miatti megbetegedések (májgyulladás,

³⁰⁴ Vida László: Borban a vigaszt. In: HVG 2006/37. sz. 99.

³⁰⁵ A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. 115/2003. (X. 28.) OGY határozat melléklete. In: Magyar Közlöny 123.

májzsugor) és halálozások területén Magyarország mégis a lista élén van. *Dr. Fejér János*, a Magyar Szabadgyök-kutató Intézet igazgatója ennek okaként a különféle italok minőségét, és egyéb kockázati tényezőket - dohányzás, fertőző betegségek említi. A szakember szerint a nem megfelelő - otthoni, vagy "zug" - erjesztés és desztillálás során az alkoholba olyan mérgező és rákkeltő anyagok kerülnek, amelyek fokozzák a krónikus egészségkárosodás veszélyét. *Dr. Szabó Péter* pszichiáter-főorvos hangsúlyozza, hogy a rokkantsághoz vezető okok között a világon az ötödik helyen szerepel az alkoholizmus, ennek kezelése, a családok terhei, a halálozások a magyar államnak évente 55-60 milliárd forintba kerülnek. Ezen költségek egynegyede megtakarítható az eredményes kezeléssel, vagyis a visszaesések számának és súlyosságának csökkentésével. A nemzetközi gyakorlatban és Magyarországon is szemléletváltásra van szükség; azaz a tiltás, az absztinencia erőltetése helyett a kontrollált alkoholfogyasztást kell hangsúlyozni. A főorvos olyan elképzelésről is beszél, mely szerint az alkoholbetegek számára a szeszfogyasztás kultúrájáról, az étkezésekhez illő bor- és sörfogyasztásról tartanának tájékoztatókat. *Dr. Kassai-Farkas Ákos* pszichológus szerint „Nem ítélné a „szárazságra” az a beteg, aki egy olyan európai kultúrába próbál visszailleszkedni, amelynek elengedhetetlen része az alkoholfogyasztás”. Ezért az ártalomcsökkentést kell célnak tekinteni, az alkoholfogyasztás mértékét csökkenteni, minőségét javítani.³⁰⁶

Cél tehát: a kontrollált alkoholfogyasztás.

Korábban az alkoholpolitika, stratégia elsősorban nemzeti (és esetleg azon belül regionális) intézkedéseket jelentett, most az alkohol-stratégia és alkohol-politika leginkább tágabb nemzetközi keretek között lehet igazán hatékony. A magyarországi 'Alkoholpolitika és stratégia' tervezete³⁰⁷ szerint jelentősége és összetettsége miatt az alkoholfogyasztás visszaszorítására a társadalmi-gazdasági élet számos szektorában zajló, magas szinten koordinált tevékenységgel, a korszerű egészségfejlesztés eszköztárát együttesen használva lehet és kell fellépni. Tudatosan és tervezetten kell felhasználni az elérhető tudományos eredményeket, illetve a tapasztalatilag hatékonynak bizonyult intervenciókat. Nem hihetjük azt, hogy az alkoholmentes társadalom Magyarországon elérhető cél lenne, ez azonban nem jelentheti azt, hogy nem kell megtennünk mindent az alkohol-probléma csökkentése érdekében, kihasználva az ezzel kapcsolatos, egyre bővülő tudományos ismereteket. A stratégia-tervezet az alkohol-probléma kezelését egy tágabb, népegészségügyi kontextusban képzelel el. Ez az értelmezés egymást támogató, kiegészítő eszközökként kezeli az egészséget

³⁰⁶ www.magyarorszag.hu, 2003. december 12.

³⁰⁷ Alkoholpolitika és stratégia 2006 (Tervezet) Országos Addiktológiai Intézet

támogató közpolitikát, a társadalmi környezet tudatos alakítását, a közösségek problémamegoldó és az egyén megküzdési készségeinek erősítését, továbbá az egészségügyi ellátórendszer hatékonyságának és szerepének növelését az alkohol-probléma kezelésében. Az alkoholpolitika fogalmába tartoznak ilyen módon mindazok a szabályozó és allokatív intézkedések, melyek az alkohol-fogyasztásból eredő társadalmi és egyéni kockázatok megelőzését és a bekövetkezett károk felszámolását vagy enyhítését kívánják szolgálni

JAVASLATOK

Az alkoholfogyasztás és az erőszak kapcsolata mind fontosabb kutatási területté válik nemcsak a nemzetközi, hanem hazai szinten is. Néhány országban már a veszélyes ivási minták beágyazódtak, különösen a fiatal- vagy kiskorú személyek közegeiben. Lényeges kihívás e kockázatos ivási minta sikeres megváltoztatása. Számos országban az alkoholfogyasztás és az erőszak közötti kapcsolat kevésbé jellegzetes. Azon országokban, melyek hagyományosan nem használtak alkoholt, de részben a globalizáció következtében az alkoholhasználat gyorsan növekedik, a legfőbb kihívás olyan kulturálisan megfelelő társadalmi normák és más mechanizmusok kifejlesztése, melyek az alkoholhasználat ellenőrzésére hivatottak.

Az alacsony és közepes jövedelmű országok további kihívással szembesülnek az alkohollal kapcsolatos erőszak csökkentésében. Itt a viszonylag szabályozatlan alkohol-előállítás és eladás olyan szabályok elfogadását és alkalmazását igényli, melyek szabályozzák az alkohol hozzáférhetőségét.

Melyek a legfontosabb lépések nemzetközi és hazai szinten?

- Az alkohol és a személyek közti erőszak kapcsolat feltárására, annak társadalmi költségeire és hatékony megelőzésére irányuló kutatásokba való befektetés szükségessége.
- A fiatalok alkoholfogyasztását illetően mind nemzetközi, mind hazai szinten különösen törekedni kell az illegális beszerzés és az általános fogyasztási szint csökkentésére, nagy hangsúllyal a korai alkoholfogyasztás megelőzésére.
- Az országoknak egységesíteniük és korszerűsíteniük kell az alkohol és erőszak összefüggéseit dokumentáló adatokat, statisztikákat, mind az egészségügy, mind a büntető igazságszolgáltatás területén. Az egészségügyi szervek feladata a problémával és az érintett kockázati csoportokkal kapcsolatos az adatok gyűjtésén túlmenően az alkohollal kapcsolatos erőszak áldozatainak azonosítása, támogatása (tájékoztatása), kezelése (családon belüli erőszak, kiemelten a gyermek vagy csecsemőbántalmazás, szexuális, illetve egyéb személy elleni erőszak), valamint a hatékony beavatkozások végrehajtása és ellenőrzése, továbbá a jelenséggel kapcsolatban kutatások folytatása, támogatása és értékelése.

- Az alkohol adóztatásának nem csak a kereskedelmi és gazdasági szempontokat, hanem a közegészségügyi prioritásokat is figyelembe kell vennie.
- Az alkohol reklámozásának és minden hasonló – az alkoholfogyasztást növelő vagy ösztönző – erőfeszítésnek a csökkentésére kell törekedni.

A szinte valamennyi társadalomban széles körben használt alkohol és az ezzel kapcsolatos erőszak visszaszorításához igen erős irányításra és politikai akaratra van szükség. Az alkohollal kapcsolatos erőszak kezelésének problémájára megoldást találni nem egyszerű, azonban a nemzetközi kutatások gyarapodása azt jelzi, hogy valamelyest tisztább képet kapunk az alkohol és erőszak közötti kapcsolat jelenségéről (jellegéről) és a megelőzés hatékony stratégiáiról.

Felhasznált irodalom

A Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: A tagállamokat az alkohollal kapcsolatos károk csökkentésében támogató uniós-stratégia. Brüsszel, 2006. október 24.

Adler, Freda; Mueller, Gerhard O. W.; Laufer, William S.: Kriminológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.

Alkoholpolitika és stratégia 2006. (Tervezet) Országos Addiktológiai Intézet

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába (szerk.: Spéder Zsolt), Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

Andorka Rudolf - Buda Béla - Cseh-Szombathy László (szerk.): A deviáns viselkedés szociológiája, Gondolat, Budapest, 1974.

Anderson, Peter; Baumberg, Ben: Alcohol in Europe – a public health perspective (A report for the European Commission). Institute of Alcohol Studies, UK, June 2006.

Angyal Pál: A magyar anyagi büntetőjog hatályos jogszabályai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941.

Angyal Pál: A magyar büntetőjog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása, 1909.

Angyal Pál - Isaák Gyula: Büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:V. törvénycikk). Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941.

A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. 115/2003. (X. 28.) OGY határozat melléklete. In: Magyar Közlöny 123.

Atkinson, R.L.; Atkinson, R.C.; Smith, E.E.; Bem, D.J.: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest 1997.

Australian Alcohol Guidelines: Health Risks and Benefits. National Health and Medical Research Council. Commonwealth of Australia, 2001.

Az anyagi büntetőtvények és a sajtótörvény, az összes melléktörvényekkel és rendeletekkel s a felső bíróságok határozataival kiegészítve. (szerk.: Edvi Illés Károly) Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1901.

Bakóczi Antal: A testi épség elleni szándékos bűnözés kriminológiája. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXV. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Bakóczi Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben. BM Kiadó, Budapest, 2001.

Babus Endre: Hírbe hozva (Városok bűnügyi toplistája I.). In: HVG 2006. (29. sz.) júl. 22. 103-105.

Babus Endre: Tetthelységek (Városok bűnügyi toplistája II.). In: HVG 2006. (30. sz.) júl. 29. 87-90.

Berkes György: A beszámíthatóság és az ittasság büntetőjogi értékelésére vonatkozó kodifikációs elgondolások. In.: Magyar Jog 1977/12. 1049-1055.

Berkes György-Julis Mihály-Kiss Zsigmond-Kónya István-Rabóczki Ede: Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest

Berta László: A bűnözés és a bűnüldözés helyzete a '90-es években, egy átalakuló régióban. In: Kriminológiai Közlemények Különkiadás (A III. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga) Magyar Kriminológiai Társaság, 1999. 23-36.

Bíró Endre (szerk.): Magyar jogi kyszótár. KJK, Budapest, 1996.

Blum, Richard H.: Society and Drugs I. Social and Cultural Observation. Jossey-Bass Inc., San Fransisco, 1970.

Büntetendőség – Büntethetőség Büntetőjogi Tanulmányok (szerk.: Wiener A. Imre). KJK Kerszöv Jogi és Üzleti kiadó Kft., Budapest, 2000.

Büntetőjogi Kodifikáció, a HVG ORAC kiadványa, Budapest, 2002-2006.

Bodo, Mathias: Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones hungaricas. Pozsony, 1751.

Boór Károly-Franka Tibor-Nagy György: Alkohol, társadalom, munkahely (Adatok és vélemények). Alkohológiai Kiskönyvtár 4. Medicina Könyvkiadó és az Alkoholizmus Elleni Országos Bizottság, 1982.

Bursics Zoltán: A magyar anyagi büntetőjog vázlata. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1936.

Bushman, Brad J., Cooper Harris M.: Effects of alcohol on human aggression: an integrative research review. In: Psychological Bulletin Vol. 107. Iss. 3., 1990. 341-354.

Carrara Ferencz: A büntető jogtudomány programja I. kötet. (ford.: Beksics Gusztáv) MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1878.

Caspi, Avshalom; McClay, Joseph; Moffitt, Terrie. E.; Mill, Jonathan; Martin, Judy; Craig, Ian W.; Taylor, Alen; Poulton, Richie: Role of Genotype in the Cycle of Violence in Maltreated Children. Science Vol. 297 Iss. 5582., 2002. 851-854.

Cherek, Don R.; Schnapp, William; Moeller, F. Gerard; Dougherty, Donald M.: Studies of violent and nonviolent male parolees: I. Laboratory and psychometric measurements of aggression. In: Biological Psychiatry, Volume 41, Iss. 5, 1997. 514-522.

Collins, J. David. and Lapsley, M. Helen: Counting the cost: estimates of the social costs of drug abuse in Australia in 1998-9. Australian Government Printing Service (Monograph Series No. 49.), Canberra, 2002.

Cookson, Hazel M.: Alcohol use and offence type in young offenders. In: British Journal of Criminology, Vol. 32. No. 3., 1992. 352-360.

Csányi Vilmos: Az agresszió biológiai háttere. In: Belügyi Szemle 2000/7-8. 14-28.

Csányi Vilmos: Biológiai determináció és agresszió. In: Educatio 1999/4. 677-693.

Csemáné Váradi Erika-Görgényi Ilona-Gula József-Lévay Miklós-Sántha Ferenc: Magyar Büntetőjog Különös Rész. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006.

Csemegi Károly művei II. kötet (Anyagi büntetőjog. Bűnvádi eljárás.). Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond. Budapest, Franklin-társulat, 1904.

Csizmadia Andor-Kovács Kálmán-Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.

Diószegi Gábor: Az ifjúkori bűnözés alakulása. ORFK Megelőzési Főosztály Bűnmegelőzési és Esélyegyenlőségi Osztály, 2006.

Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova Magyarország Kft., Budapest, 2000.

Domokos Andrea: Erőszakos bűnözés Magyarországon az 1990-es években. (Rendvédelmi Füzetek) RTF, Budapest, 1999.

Domokos Andrea: Kíméletlen erőszakos bűnelkövetők, új elkövetési módok az erőszakos bűnözésben. (Rendvédelmi Füzetek) Rendőrtiszti Főiskola, Budapest, 2000.

Edvi Illés Károly: A büntető törvénykönyv magyarázata. Révai testvérek kiadása, Budapest, 1894.

Elekes Zsuzsanna: Alkohol és társadalom. Országos Addiktológiai Intézet, Budapest, 2004.

Erdősy Emil: A kényszerítés kettős alakzata a magyar büntetőjogban. In: Tanulmányok Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére (szerk.: Tóth Mihály, Herke Csongor), Pécs, 2001. 16-38.

Farrell, Susan; Manning, Willard G.; Finch, Michael: Alcohol dependence and the price of alcoholic beverages. Journal of Health Economics, Vol. 22. Iss. 1., 2003. 117-147.

Fehér Lenke-Patera Antal: A pénzintézetek és üzemanyag-töltő állomások sérelmére elkövetett rablások vizsgálata. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXIV., OKRI, Budapest, 1997. 159-192.

Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, 1905.

Földvári József: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Osiris, Budapest, 2003.

Frech Ágnes: A fiatalok bűnelkövetési tendenciái az 1990-es évek második felében. Kriminológiai Közlemények 58. (szerk: Róth Erika) Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2000.

Freud, Sigmund: Die Zukunft einer Illusion. In.: Gesammelte Werke (GW), Fischer, Frankfurt a.M., XIV. 1966.

Fülöp Ágnes-Grád András-Müller Mária: Droggal és alkohollal összefüggő bűncselekmények. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2000.

Gavin Dingwall: Alcohol and Crime. Willian Publishing, Devon, 2006.

Gerbner, George: La Télévision américaine et la violence. In: Le Debat No 94.. 1997. 162-169.

Gerevich József (szerk.): Mentálhigiéné. Twins Kiadó, Budapest 1994.

Giancola, Peter R.; Zeichner, Amos: Alcohol-related aggression in males and females: Effects of blood alcohol concentration, subjective intoxication, personality and provocation. Alcoholism: Clinical and Experimental Research, Vol. 19. Iss. 1. 1995. 130-134.

Giddens, Anthony: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Global status report on alcohol 2004. Geneva: Department of Mental Health and Substance Abuse, World Health Organization.

Gönczöl Katalin: Az erőszak kriminológiai fogalma, az erőszakos bűntettek. In: Magyar Jog és Külföldi Jogi Szemle 1970/2. 101-105.

Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987.

Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, 1999.

Görgényi Ilona: Az 1980-as évek erőszakos bűnözésének viktimológiai jellemzői Magyarországon. Magyar Jog 1990/12. 1021-1032.

Graham, Kathryn; West, Paulette; Wells, Samantha: Evaluating theories of alcohol-related aggression using observations of young adults in bars. In: Addiction, Vol. 95. Is. 6., 2000. 847-865.

Guerrero, Rodrigo; Concha-Eastman, Alberto: An Epidemiological approach for the prevention of urban violence: The case of Cali, Colombia. In: World Health and Population Vol. 4. No. 1., 2001. 1-10.

Gustafson, Roland: Aggressive and nonaggressive behavior as a function of alcohol intoxication and frustration in women. In: *Alcoholism: Clinical and Experimental Research* Vol. 15 Issue 5. 1991. 886-893.

Hajdu Lajos: Az első (1975-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. KJK, Budapest, 1971.

Hale, Chris.: Fear of Crime: a review of the literature. In: *International Review of Victimology*, 1996., Vol. 4. No. 2. 79-150.

Haller József-Halász József-Mikics Éva: Agresszió és stressz: okok és mechanizmusok. In: *Magyar Tudomány* 2003/8. 957-972.

Hannah Ardent: *On Violence*. New York, Harcourt, Brace and World, Inc., New York 1969.

Hartai László: A mozgóképi szövegekörnyezet, mint a képernyős erőszak rejtőzködő démona. In: *Educatio* 1999/4. 788-801.

Hartmann, N.: Új ontológia Németországban. In: *Lételméleti vizsgálódások. Válogatás kisebb írásaiból.* (ford.: Redl K.), Gondolat, Budapest, 1972.

Hárdi István: Az agresszió képi kifejezése. In: *Magyar Tudomány* 2006/1. 12-25.

Health at a Glance-OECD Indicators-2005 Edition.

Hoaken, Peter N. S.; Pihl, Robert. O.: The effects of alcohol intoxication as aggressive responses in men and women. In: *Alcohol and Alcoholism*. Vol. 35. No. 5., 2000. 471-477.

Homel, Ross; Tomsen, Stephen.: Pubs and violence: violence, public drinking and public policy. In: *Current Affairs Bulletin*, Vol. 68. No. 7., 1991. 20-27.

Horváth Tibor: Tizenhárom év halálbüntetés nélkül. In: *Belügyi Szemle* 2004/2-3. 118-132.

Horváth Tibor - Kereszty Béla -Maráz Vilmosné -Nagy Ferenc -Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része. Korona Kiadó, Szeged, 1999.

ICAP Reports Issue 12, November 2002: Violence and Licensed Premises, 1.

ICAP Reports 15. Drinking Patterns: From Theory to Practice April 2004. 4.

Interpersonal violence. WHO Policy Briefing, Geneva, 2006.

Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1933.

Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról. Budapest, 2006. április

Jellinek, E. M.: Phases of Alcohol Addiction. In.: Quarterly Journal of Studies on Alcohol, 1952., Vol. 13. 673-684.

Jogi Lexikon (Lamm Vanda-Peschka Vilmos főszerk.) KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 1999.

Jung, C. G.: Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok. Gondolat, Budapest, 1989.

Kádár Miklós-Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Kelemen Gábor: Addikciók széles spektruma. Országos Addiktológiai Intézet, 1994.

Kerezsi Klára: Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévai: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, 1999.

Kertész Imre: Befejezhetetlen háború. BM Kiadó, Budapest, 2000.

Kis Norbert: A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban. UNIÓ Kiadó, Budapest, 2005.

Kis Norbert - Deres Petronella: Az egyes szabálysértésekről szóló 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet Kommentárja. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Hivatalos Jogszabálytár, 2006.

Kis Norbert-Hollán Miklós-Gellér Balázs: A Büntető törvénykönyv magyarázata. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006.

Kiss Judit: A hazai alkoholfogyasztási szokások és azok halandóságra gyakorolt hatása a felnőtt korú népesség körében 1980 és 1999 között. 2003.

Kovács Gyula: Az erőszakos közösülés. In: Magyar Rendészet 2000/1-2.

Kránitz Mariann: Emberölés: áldozatok és tettesek. In: Kriminológiai Tanulmányok 41., OKRI, 2004. 92-113.

Krug, Etienne G.; Dahlberg, Linda L.; Mercy, James A.; Zwi, Anthony B.; Lozano, Rafael: World Report on violence and health. WHO, Geneva, 2002.

Leifman, Hakan: Homogenisation in alcohol consumption in the European Union, In: Nordic Studies on Alcohol, Vol. 18., 2001. 15-31.

Levendel László: Alkoholbetegek gyógykezelése és gondozása. Akadémiai kiadó, Budapest, 1987.

Lévay Miklós: Az alkoholizmus, a kábítószer-probléma és a bűnözés. In: Gönczöl-Korinek-Lévay: Kriminológiai ismeretek-Bűnözés-Bűnözéskontroll. Corvina, Budapest, 1999.

Lipsey, Mark W.; Wilson, David B.; Cohen, Mark A.; Derzon, James H.: Is there a causal relationship between alcohol use and violence? In: Marc Galanter (ed.) Recent Developments in Alcoholism: alcohol and violence Vol. 13. New York, Plenum, 1997. 245-282.

Magyarország 2005. Budapest 2006, KSH, Regiszter Kiadó és Nyomda Kft.

Magyar Statisztikai Évkönyv, 2001

Makkai, Toni: Alcohol and disorder in the Australian community: some results from the national drug strategy household survey. In: Alcohol, Young Persons and Violence. (ed.: P. Williams) Australian Institute of Criminology, Canberra, 2001.

Martin, Susan E.; Bachman, Ronet: The contribution of alcohol to the likelihood of completion and severity of injury rape incidents. In: Violence against Women, Vol. 4. No. 6., 1998. 694-712.

Matthews, Sharon; Chikritzhs, Tanya; Catalano, Paul; Stockwell, Tim; Donath, Susan: Trends in Alcohol-Related Violence in Australia, 1991/1992-1999/2000. In: National Alcohol Indicators Bulletin No. 5. Perth, 2002. 1-4.

Matthews, Sian.; Richardson, Anna: Findings from the 2003 Offending, Crime and Justice Survey: alcohol-related crime and disorder. Home Office 2005.

McMurrin, Mary: Alcohol and crime. Alcohol Research Forum Papers, 2003.

McMurrin, Mary; Hollin, Clive R.: Drinking and delinquency: another look at young offenders and alcohol. In: British Journal of Criminology Vol. 29. No. 4. 1989. 386-394.

Mihancsik Zsófia: A kígyó mérge. In: Filmvilág 1998/5.

Murrell, Amy R.; Merwin, Rhonda M.; Christoff, Karen A.; Henning, Kris R.: When Parents Model Violence: The Relationship Between Witnessing Weapon Use as a Child and Later Use as an Adult. In: Behavior and Social Issues. Volume 14 No. 2., 2005. 128-133.

Nagy Ferenc-Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 2004.

Nagy László Tibor: A fővárosban elkövetett rablások kriminológiai vizsgálata. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXVI., OKRI, Budapest, 1999. 55-81.

Nagy László Tibor: A garázdaság bűncselekményének reprezentatív vizsgálata. Kriminológiai és Kriminalisztikai Évkönyv XXX. Ikva Kiadó, Budapest, 1993.

Nagy László Tibor: A köznyugalomra veszélyes magatartások új bűncselekményi és szabálysértési szabályozásának vizsgálata. (Tanulmány) 2002. www.okri.hu

Nagy László Tibor: Erőszakos bűnözés a rendszerváltás után. In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXVIII., OKRI, Budapest, 2001. 294-313.

Németh András: Szeszkorlátozás Oroszországban: részeges korlátozás. In: HVG 2006. (3. sz.) 41-42.

Olaf, Hoffmann, S.: Aggression In: Battegay, R. et al.: Handwörterbuch der Psychiatrie. Enke, 2. Aufl. Stuttgart. 1992.

Papp László-Kis Norbert: A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény kommentárja. In: Hivatalos jogszabálytár (Hatályos jogszabályok hivatalos gyűjteménye), Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005.

Pernanen, Kai; Brochu, Serge; Cousineau, Marie-Marthe; Cournoyer, Louis-Georges; Sun, Fu: Attributable fractions for alcohol and illicit drugs in relation to crime in Canada: conceptualization, methods and internal consistency of estimates. Bulletin on Narcotics, Bulletin on Narcotics, LII (1, 2), 2000. 53-67. www.unodc.org

Peterson, J.B.; Rothfleisch, J.; Zelazo, P.D.; Pihl, Robert O.: Acute alcohol intoxication and cognitive functioning. In: Journal of Studies on Alcohol, Vol. 51, No. 2. 114-122.

Pihl, Robert O.; Paylan, Sheila S.; Gentes-Hawn, Alyson; Hoaken, Petre N. S.: Alcohol affects executive cognitive functioning differentially on the ascending versus descending limb of the Blood Alcohol Concentration curve. In: Alcoholism: Clinical and Experimental Research. Vol. 27. Iss. 5., 2003. 773-780.

Plan for Action on Alcohol Problems. Scottish Executive Health Department www.alcoholinformation.isdscotland.org

Poór Csaba: Brit harc az alkoholizmus ellen: sörre ború. In: HVG 2004/22. sz. (26. évf.) 35-38.

Poór Csaba: Öl és butít. In: HVG 2004. (22. sz.)

Project on Social Attitudes to Road Traffic (SARTRE) - The attitude and behaviour of European car drivers to road safety. <http://sartre.inrets.fr>

Public health problems caused by harmful use of alcohol. Report by the Secretariat. WHO, Geneva, 2005. April 7. www.who.int

Raskó Gabriella-Simor Pál: Alkohol és bűnözés. In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Közlemények XVIII. sz., 41-89.

Ramstedt, Mats and Hope, Ann: The Irish drinking habits of 2002: Drinking and drinking-related harm, a European comparison. In: Journal of Substance Use, October 2005. Vol. 10. No. 5. 273-283.

Rohsenow, Damaris J.: Drinking habits and expectancies about alcohol's effects for self versus others. Journal of Consulting and Clinical Psychology. Vol. 51. Iss. 5., 1983. 752-756

Room, Robin; Babor, Thomas; Rehm, Jürgen: Alcohol and public health. In: The Lancet. Vol. 365. Iss. 9458, 2005. 519-530.

Room, Robin; Bullock, Sandra: Can Alcohol Expectancies and Attributions Explain Western Europe's North-South Gradient in Alcohol's Role in Violence? *Contemporary Drug Problems*, 2002. Vol. 69 No. 3. 619-648.

Room, Robin and Rossow, Ingeborg: The Share of Violence Attributable to Drinking. In: *Journal of Substance Use*, 2001. Vol. 6. No. 4. 218-228.

Rossow, Ingeborg: Drinking and violence - a cross-cultural comparison of the relationship between alcohol consumption and homicide in 14 European countries. National Institute for Alcohol and Drug Research, Oslo, 1999. www.sofi.su.se

Rózsahegyi Zsuzsa beszámolója - az EU Brit Elnöksége által Londonban 2005. december 6-7-én megrendezésre került EUCPN (az Európai Unió Bűnmegelőzési Hálózata) "Legjobb gyakorlat"- az erőszakos utcai bűnözés témájú szakmai konferencián és ECPA díjkiosztó ünnepségen való részvételről - és a svéd projekt magyar nyelvű összefoglalója (ford.: Pohárnok Barbara)

Rózsa János-Münnich Iván: Erőszakos bűnözés az elmúlt negyedszázadban. In: *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XXIII. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.*

Rossow, Ingeborg; Hauge, Ragnar: "Who pays for the drinking? Characteristics of the extent and distribution of social harms from others' drinking." *Addiction*, Vol. 99., 2004. 1094-1103. www.blackwell-synergy.com

Rumgay, Judith: *Crime, Punishment and the Drinking Offender*. Palgrave Macmillan Ltd., Basingstoke, 1998.

Sárközy Júlia: A Chiantitól nem lehet berúgni? *Népszabadság*, 2006. augusztus 22.

Schultheisz Emil: *A nemi erkölcs elleni büntettek de lege lata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Shepherd, Jonathan: Violent crime: The role of alcohol and new approaches to the prevention of injury. In: *Alcohol and Alcoholism*, Vol. 29 No. 1, 1994. 5-10.

Simpura, Jussi; Karlsson, Thomas: Trends in drinking patterns among adult population in 15 European countries, 1950 to 2000. (2001) www.sofi.su.se

Single, E.; Robson, L.; Rehm, J.; Xie, X.: Morbidity and Mortality Attributable to Alcohol, Tobacco and Illicit Drug Use in Canada. In: American Journal of Public Health, 1999. Vol. 89. 385-390.

Solt Ágnes: Bűncselekmények fiatal tettesei – Bűnös fiatalok tettei. In: Esély 2004. jún. 21. www.szochalo.hu

Somlai Péter: Szocializáció Corvina, Budapest, 1997.

Szabó János: Az erőszakelmélet alapvonalai. In: Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. (szerk.: Molnár Katalin) Rendőrtisztviselői Főiskola, Budapest, 2003. 184-200.

Szilágyi Péter: Jogi alaptan (kézirat). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Szőcs Árpád L.: Az erőszakos bűnözés. In: Belügyi Szemle 2000. 7-8. 90-98.

Tájékoztató a bűnözésről 1980-2004. BM Rendészeti Statisztikai Önálló Osztálya és a Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya

Tájékoztató az ismertté vált kiemelt bűncselekmények sértettjeiről, valamint a sértettek és elkövetők kapcsolatairól az 1997-2001. években. Legfőbb Ügyészség Számítástechnika-alkalmazási és Információs Főosztálya. Budapest, 2002.

Társadalmi helyzetkép 2003. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2004.

The ESPAD Report 2003, Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries, Björn Hibell et al, Stockholm, 2004. www.espad.org/reports.asp

The protection of women against violence – Recommendation No. R (2002) 5 of the Committee of Ministers and Explanatory Memorandum. Council of Europe, 2004. www.coe.int

Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Tompa Anna: Egészségtudat és tudatos egészség (előadás). Mindentudás Egyeteme, 2003. szeptember 22.

Utasi Judit: Fiatalok által elkövetett erőszakos bűncselekmények főbb jellegzetességei In: Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok XXXVI., OKRI, 1999.

Várady Zsigmond: Észrevételek Dr. Reichard Zsigmond úr törvénytervezetére. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXIII. Kötet. 2. füzet. Franklin-társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1901.

Vida László: Borban a vigasztalás. In: HVG 2006/37. sz.

Vigh József-Földvári József: Kriminológiai alapismeretek. Tankvk., Budapest, 1979.

Vigh József - Gönczöl Katalin - Kiss György - Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest, 1973.

Viselkedés? Betegség? Társadalmi probléma? (Szemelvények az alkoholológia szakirodalmából). Szerk.: Dr. Buda Béla, Dr. Bonta Mihály). Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1985.

Wallin, Eva; Norstrom, Thor; Andréasson, Sven: Alcohol Prevention targeting licensed premises: A Study of effects on violence. In: Journal of Studies on Alcohol Vol. 64. No. 2., 2003. 270-277.

Welte, John W., Lening, Zhang, Wieczorek William F.: The effects of substance use on specific types of criminal offending in young men. In: Journal of Research in Crime and Delinquency, Vol. 38. No. 4. 2001. 416-438.

WHA 56.24 Implementing the recommendations of the World Report on violence and health. In: Fifty sixth World Health Assembly, WHO, Geneva, 2003.

WHA58.26 Public health problems caused by harmful use of alcohol. In: Fifty-eight World Health Assembly, WHO, Geneva, 2005.

Zlinszky János: Római Büntetőjog. (kézirat) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Felhasznált internetes oldalak:

www.alcoholconcern.org.uk

www.alcoholinformation.isdscotland.org

www.blackwell-synergy.com

www.coe.int
www.ecas.org
<http://ec.europa.int/health>
www.espad.org/reports.asp
www.health.gov.au
www.homeoffice.gov.uk
www.icap.org
<http://longwoods.com>
www.magyarorszag.hu
<http://.nat.stakes.fi>
www.nhmrc.gov.au
www.oecd.org
www.oefi.hu
www.okri.hu
www-personal.buseco.monash.edu.au
<http://sartre.inrets.fr>
www.sofi.su.se
www.szochalo.hu
www.unodc.org
whqlibdoc.who.int
www.who.int

Mellékletek

